Mändmetsa

Kodumaa jutud

I walik

Ploompuu kirjastus Tallinnas

Juhisaare kiriku kellamees.

Juhisaare kiriku kellamees.

I.

Täna oli Pauluse kiriku konwent koos. Kes teda nüüd Pauluse kirikuks kutsus, sest see oli ainult pühakoja nimi, mis saksakeelsetes kiriku kirjades ülewel ja ka käärkambri ukse kohas seisis. Tähendatud nimi oli sinna suurde mustade tähtedega laia sileda kiwitahwli sisse täkitud ja all seisis weel „Jumala auks Anno 1....“ Nime all oli weel üks piiblisalm, aga hoolimata müürisepad olid kiriku wiimse krohwimise ajal aasta- ja salminumbrid nii rumalasti lubjakorra alla matnud, et midagi wälja ei paistnud ja kellegil ei olnud meelde tulnud lubjakorda maha kraapida.

Üksnes haritud inimesed, ja neid oli kõnes olewas koguduses üsna wähe, tundsid kiriku õiget nime. Igal pool hüüti teda aga Juhisaare kirikuks. Muidugi nimetati kiriku järele kogudust sama nimega.

Kust Pauluse kirik niisuguse imelise nime oli saanud, ei teatud selgesti, olgugi, et seda mitmet wiisi seletati. Kõige kaugemasse minewikku wiis kiriku kohta käiw luulejutt, mida aga suur hulk koguduseliikmeid kui kindlat tõde weel täna uskusid. Jutt käis järgmiselt:

Wanal ajal katsuti Pauluse kirikut mitmesse kohta ehitada, kuid sellega ei saadud hakkama, sest pahad

waimud laotasid silmapilkse ajaga öösel selle maha, mis päewal ehitati. Siis tulnud kellegil järgmine nõu (teised kinnitawad, et mehele seda unes üteldud): Pandagu must härg ja must hobune paari, weskikiwi wankrile ja lastagu loomad oma tahtmist minna. Kus kohas nad seisma jääwad, seal on ehitamiseks sünnis paik.

Loomad läinud tasa edasi. Jõudnud wiimaks Käru järwe äärde ja kõndinud oma tahtmisel üsna järsu kalda ligi. Äkitselt jooksnud jänes põõsast wälja. (Mitmed wanemad kinnitawad, et see sugugi jänes ei olnud.) Hobune ehmatanud, tahtnud jooksu panna. Keegi hüüdnud: „Juhi saarele!“ sest muidu oleks loomad järsust kaldast alla läinud. Saar olnud siis samuti nagu nüüdki järwe sees, aga ta seisnud kitsa maaribaga kaldaga ühenduses. Niipea kui keegi ohjaharust pingutanud, heitnud härg maha ja puurinud sarwe maa sisse. Hobune pole üksi ka jaksanud paigast liikuda ja nii jäänud koorm sinna seisma. Pärast nähtud, et härg oma sarwedega maa peale wiirusid teinud. Ja kui neid hoolsamini silmitsetud, leitud et seal selge rist olnud. Seda peetud õigeks märguandmiseks ja see koht walitud kiriku platsiks. Töö õnnestanud. Pahad waimud ei olla seal mitte kiwikestki julgenud õigelt paigalt kõrwale nihutada.

See oli nüüd pilguke Juhisaare kiriku minewikku.

Konwendi koosoleku kohaks oli ruumikas peretuba määratud. Toa põrand oli hoolega puhtaks pestud ja rehepapp Mart põrandast wälja kulunud naela pead tagasi löönud, iseäranis sealt kohast, kust kaudu õpetaja auliku wöörmündri herraga toolidele, mis akna alla pandud, pidi minema. Mõlemad toolid olid ühte-

moodi kõrge seljatoega ja treitud jalgadega. Toolide ees seisis wäikene laud kirjutuseriistadega. Harilikult olid peretoas tüdrukute woodid, leiwaküna ja köögiukse kõrwal weeastja. Nüüd olid need sealt wälja wiidud; ainult pilt, mis üht meest kujutas, kellel lammas süles, tunnistas toatüdruku Leena aseme kohta. Leena oli selle pildi hea proua käest saanud, kuna Kingsepa-Jaan, kes lähedal külas puutööd tegi, raami ümber pani.

Enne olid wöörmündrid harilikult konwendi koosolekute ajal püsti seisnud, aga sestsaadik, kui wana Jalaka Juhan minestades maha langes ja oma halli pea wastu ahjunurka weriseks lõi, pandi pingid konwendipäewaks peretuppa. Kes teab, mis häda wanamehele südamesse lõi, aga wist kartsid saksad, et mõni pikk mees juhtub jälle kukkuma, ja panid sellepärast pingid tuppa. Wana Jalakas oli ka tõepoolest kõige pikem wöörmünder.

Wöörmündrid kogusid ükshaawalt kokku. Sissetulijat eretas käega ametiwendi, otsis selle peale paraja paiga, silis sõrmedega juukseid ja jäi esmalt natukeseks ajaks wagusi. Pea hakkas mehel nagu igaw ja siis pööras ta seltsimehe poole ja küsis sosistades: „Mis kell õieti peaks juba olema?" Ka teised olid küsimist kuulnud, ja mitu pead pöörasid ahju ligidal olewa kella poole. Miks wana kell nii ahju ligidale oli seatud, ei teatud kindlasti. Aga küllap soojus ta wanadele waskkontidele ka hea wõis olla. Wana oli see kell muidugi, sest isegi wöörmündrid ei teadnud õieti mäletada, millal ta üles pandud. Ehk küll wallatud kärpsed ta numbrilaua olid hoopis ära mustanud, tiksus ta sellest hoolimata nii

ühetooniliselt, peaaegu pühalikult. Eks ta olnud ju kirikumõisa seinakell.

„Aeg on käes, sest kell kümme pidi algama,“ arwasid wöörmündrid ühtlaselt, „küllap nad nüüd warsti tulewad.“

Kõikide silmad luurasid kirjutusekambri ukse poole ja iseäraline waikus rõhus üle wöörmündrite. Seda uhkemalt tiksus kell ahju ligidal seina peal ja mõõtis harjunud wiisil oma pikkade roostetanud tunninäitajatega numbrilauda.

Saksad ei tulnud weel.

Aegamööda läks tasane jutt wöörmündrite seas elawamaks. Pati walla wöörmünder oleks hea meelega piibu suitsemagi pannud, aga ise oma, ning mõne teise ametiwenna otsuse ja arwamise järel, et „see rumal oleks, sest saksad wõiwad äkitselt uksest tulla“, ei pannud ta ometi. Sõrmed wiibisid sellegipärast taskus piibu juures ja ta tõstis, keskmise ja nimetise sõrmede wahel piipu kinni hoides, pöidla ja esimese sõrmega kaane lahti ja laskis naksatades kinni. Metsanurga wöörmünder oli aga kõige wanem mees oma ametiwendade hulgas. Ta kortsus palg, sirge ja terawa seljaga tugew nina ja pikk habe, mis nüüd juba peaaegu lumiwalgeks oli läinud, andis talle aukartust äratawa näo. Ametiwennad pidasid wanast seltsimehest rohkesti lugu ja saksad päriselt austasid teda. Juhtus nõupidamiste juures ikka, et ametiwennad Metsanurga wanamehe peale ennemalt waatasid, kui keegi midagi otsustas.

Miks Metsanurga wanakesel siis ei pidanud ka mõju olema. Esmalt oli ta kõige wanem mees seltskonna hulgas ja teiseks oli ta kõige kauemini rasket

auametit oma õladel kannud, kolmandaks oli ta kõige pikemast teest hoolimata alati konwentidele wõi teiste ametikohuste täitmisele ilmunud, neljandaks olid Metsanurga walla waimulikud asjad, nagu kirikumaksud, abielutülid ja muud õiendamised alati korras ja õigel ajal toimetatud. Teati ka seda, et Metsanurga wald alati igasuguse hea otstarbe peale kõige heldemal käel ohwerdas, mingu annetus waeste, paganate, leskede wõi abikassa heaks. Ja weel wiimaks: Metsanurga kiriku wöörmünder oli Juhisaare kiriku ajaloos mitmed rõõmu- kui ka kurwastusepäewad läbi elanud. Oli tal weel see lugu meeles, kui ühel ilusal pühapäewa hommikul teine kell torniluugist wälja lendas ja ühe wana emakese enese alla mattis; ta teadis aastat mäletada, mil tuli kirikumõisa tuhaks tegi, nii et selleaegne õpetaja muud ei jõudnud päästa, kui oma naise ja lapsed. Tema ajal oli praegune õpetaja noor olnud, aga nüüd ka juba wanaks saanud. Kui wana Metsanurga wanake neist juhtumistest kõneles, sai ta igakord ise sügawasti liigutatud, pani käed risti ja andis mõista, et taewa Isa oma kogudust armastab, aga ka sagedasti witsaga waljusti karistab. Kuid nüüdse ajaga ei olnud wanakene enam üsna päris rahul. Maksude tasumises on inimesed wisamad, ootawad mitut käsku, ja kui nad siis wiiwad, waliwad seks ikka kõige lahjema kana, kindad teewad ikka kõige karmimatest willadest, heinaleisik on enamaste paar naela kergem, õlekubu seest sasine, wõi linapeo jälle hoopis hooletult soetud. Abielutülid lähewad sagedamaks, eksinud tüdrukud ja poisid julgewad wastugi ütelda, nagu oleks neil ka midagi õigust. Ka nuriseb aulik õpetaja-herra, et terad, mis talle tuuakse, kerged olla ja kõlkaid ja haganaid täis.

Kust ja millal sarnane hooletus on maad wõtnud, seda ei jaksanud ta ära seletada. Sarnasel korral tuli ta ausa halli peaga ülema sõna meelde, kes alati rääkis, et inimesesugu olla hoopis halwemaks läinud ja minna päew-päewalt pöörasemaks. Enne olnud palwemaja alati inimesi täis, rahwas nutnud kirikus kibedaste oma pattude pärast, aga nüüd: Keegi ei taha noorematest jalga palwemajasse tõsta ja noomi ja manitse neid wõi aasta otsa kantslist, ilma et sa ühtki pisarat juhtud nägema. Metsanurga wanake uskus oma ülema ütlemist, uskus ise ja kinnitas teistele, et ilm olla kuri ja minna päew-päewalt pöörasemaks.

Teistest wöörmündritest konwendil pole iseäralist nimetada, olgu siis Paju walla oma. Opetajaherra ise olla kord kellegile ütelnud, see mees pandud sellepärast ametisse, et seal wallas tõeste paremat ei leitud. Nii palju oli Paju wöörmündrist teada, et ta wiina jõi, aga Paju walla teised mehed olid weel suuremad joojad. Kaks palwewenda, nii räägiti, tahtnud ükskord nimetatud wöörmündri oma pühas wihas purjus peaga õpetaja-herra juurde wiia ja sellega näidata, et sarnane mees ristikoguduse auameti peale ei kõlba, kuid mehike pääsnud wihaste wendade käest weel kirikumõisa ukse alt põgenema. Räägiti weel mitmeid pahu jutte selle wöörmündri noorepõlwe päewadest, aga ilm wõib ju ka kiuste halba kõneleda. Uskuda ei maksa iga sõna.

Nõndanimetatud Türgi-oad, mis köögi Mari kewadel peretoa akna alla rammusa mulla sisse istutas, olid üle akna mööda nööri üles roninud. Nende haljad lehed paitasid õrnalt akna ruutu, et see neid lubaks pilgukese läbi selge klaasi toa saladusesse

heita. Aga nüüd palnud lehed enam üksi sissepiilujad. Siit ja sealt lehtede wahelt paistis ka wäike punane õiekene, mis ilus nagu noore tütarlapse suukene oli. Pehme kewadine tuul puhus oma armualused kõrwale, nagu emakene lapsed tasakeste tagasi hoiab, kui nad kuhugile kardetawale kohale liginewad. Lehtede wahelt tungis päikese kiir tuppa ja langes wöörmündrite ees olewale tühjale põrandale. Kiir otsis siledaks kulunud hõbehalja naelapea üles, muutis seda wahel kullaseks ja jälle hõbedaseks. Kiire joone sees hüppasid ja kargasid tolmukibemekesed, umbes nagu sääsed suwisel soojal õhtul lambakarja ligidal mängiwad.

Ka kiirekesel sai himu toast täis ja ta läks wälja...

Aga saksad ei tulnud weelgi.

Aeg-ajalt muutus ootajate ametnikkude salajutt tasaseks kõminaks, aga nii pea kui kuskilt sammusid kostis, jäi kõmin wait. Ametnikud silitasid käega üle peade, köhatasid natuke ja jäid ootama. Sammud kadusid jälle ära. Oli ehk kutsar Juhan, köögitüdruk Mari, wõi kõndis kirjutusetoas noor õpetajaameti kandidat, kes siin tänawu suwel elas ja ennast kõrgele ametile ette walmistas.

Keegi krõbistas kirjutusetoa ukse kallal. Wiimati saadi uks lahti ja sinna ilmus wäikese poisikese pea. Ametnikud ei saanud aru, pidid nad seda peakest ka ülestõusmisega austama, wõi mitte. Nad jäid küll istuma, kuid rahutu liikumine, mis ridadest läbi käis, tunnistas, et nad istuma jäämist praegu mitte üsna õigeks ja wiisakaks ei pidanud.

Pea järele ilmus ukse wahele ka keha. Täis

imestust waatas wäike mehike külalistele otsa. Wiimaks nagu oleks ta palgel ka midagi märgata olnud, oli see nüüd kartuse jumi, wõi koguni põlglik naeratus, kes sellest wäikesest palgest seda wõi aru saada. Weidi aja waatamise järele tõmbas wäike mees ukse kinni ja wõis kuulda, kuida ta wadinal teistesse tubadesse jooksis.

Poisikese äraminemisega tundsid ametnikud, kuida nad nagu ühe arusaamata raskuse alt lahti pääsesid. Kui juba sammud koguniste kuulmatad oli, küsis keegi teistelt, enne hoolega ringi silmates:

„Kes see oli?“

„Wist õpetaja-herra tütre poeg.“

Seda wastati sellepärast nõnda, et õpetaja-herral teati tütar olewat ja sellel jälle mitu poega.

II.

Õpetaja-herra istus Juhisaare kihelkonna wöörmündri-herraga oma armsamas toas. Wähe oli neid õnnelikka, kes wana õpetaja sellesse ruumi pääsesid. Kaugel teistest tubadest lahus, üheainsa uksega, mis kirjutusekambri wiis, seisis see tuba õhtu pool kirikumõisa otsas wastu rohuaeda. Luulelik armas oli see tuba küll ja siia põgenes waimulik mees kõigi ilmalikkude tormide eest. Siin leidis ta rahu. Olgu hommik, siis ei pääsenud siia tuppa üleliigne päewawalgus ja selle tõttu oli ta tumedam ja erutatud hin-

äraütlemata armsaste oma tänulaulusid. Sarnane lindude laul kiskus hinge enesega ühes ühte hoopis paremasse ilma. Tuul mängis wiljapuude ladwus. Wahest puhus ta akna eest kerge eesriide kõrwale, tungis tuppa ja silitas pehme käega waimuliku mehe palesid. Silitamine mõjus südamesse. Tuba oli siis kõige magusama lillelõhnaga täidetud ja see oli nii hea, nii hea.

Lindude laul, tuule kohin, magus lillede lõhn, need wabastasid waimuliku mehe üheks tunniks peale lõunat kõigist ilma elu raskustest ja muredest. Ta uinus pehmel kitsal woodil, mis katte taga seisis ja rohuaiast läbi jookswa jõe kohin laulis talle hällilaulu. Jõudis õhtu. Siis päris armsam tuba oma täie luulelise iluduse. Nüüd julges ka päikene oma kuldse kiire siia sisse läkitada. Ta kiired olid nii julged ja taltsad, et nad wiljapuu okstest läbi tungisid ja enne seisma ei jäänud, kui nad kirjutuselauale õpetaja käte juurde jõudsid. Opetaja sai aru, et nad teda südamlikult jumalaga jätawad, nagu ametiwend lahkudes ametiwennal kätt pigistab. Wiimaks nagu uudishimuliseks saades waatasid kiired ühte ja teist: Langesid õpetaja sõrmuse peale, otsisid marmorist kirjawajutaja üles ja helkisid selle kullatud nupult laiali, jooksid teises seinas laual olewa läikiwa ristikuju peale, helkisid läikiwast portselaniahjult tagasi ja jooksid wiimati kambrist wälja.

Weel wõis päikest toa aknast silmitseda, kui ta kaugelt paistwa wägewa metsa rüppe päewa wäsimusest puhkusele heitis. Wägew sinine mets, ta näis gele hoopis rahustawam. Lõuna ajal lendasid linnud akna juures kaswawate puude okste peale ja laulsid

teda hellasti wastu wõtwat, nagu tänulik laps, kes oma wäsinud isakese sooja tekiga kinni katab. Pikkamisi ligines öö. Ei siia tuppa kostnud karja kellad, ei tallede määgimine, kes üksteise wõidu emasid üles otsisid, et maiustuseks rammusa rohu-kõhutäie peale weel suutäis ema piima wõtta; ei kannatamata wasika ammumine, kes ei jõua kopli wärawal ära oodata, millal karjatüdruk teda leige jahuweega jootma tuleb. Üleüldse: siia ei kostnud mingisugused äriilma hääled, mis oleksid waikuses wiibijat hinge seganud. Siin toakeses istus õpetaja-herra südaööni ja weel kaueminigi.

Siin toakeses olid ka asjad, mis wanale õpetajaherrale ülielawat keelt ta minewikust teadsid kõneleda. Nende peale waadates tõusid ta mõtted, olgu rõõmuriiki, wõi langesid jälle alla külma mure ja kurwastuse härmatusesse. Seal see lahke näoga naisterahwa pilt. Paljas pilt oli weel järel, sest ta ise puhkas juba peale kümmekond aastat niiskes mullas. Õpetaja waatas selle pildi peale ja jälle näitas, nagu oleksid need huuled seal wähe naeratanud, nagu oleks neist silmadest ütlemata lahke pilk wanale herrale südamesse läinud, nagu oleks pilt peaga nikutades tahtnud öelda: „Ma mõistan sind, sa mõistad mind, meie saame praegugi teine teisest küllalt selgesti aru." Ehk wanal õpetajal küll uus abikaasa kodusel koldel juba ammugi talitas (polnud praegune ka just paha), aga ega sarnaseid mõtteid ju keegi patusteks pea. Jah, noor iga, ja kui teda oli tarwis meelde tuletada, oli õpetaja-herral waja ainust pilku oma endise abikaasa pildi peale heita ja siis awas ennast terwe nooriga kõigi oma rõõmude ja muredega. Aga ka mitmesugu-

sed koerustükid ei jäänud siis waimusilma ette tulemata. Nende kohta ei wõinud wana herra muud teha, kui noore ea rumaluse üle õhata ja imesteleda, missuguseid teesid mööda waenlane hinge püüab kiusatusesse wiia.

Seal eemal oli kolm asja, mis üht suurt sündmust ja tähtsat päewa elust meelde tuletasid. 25 aasta juubelipäewaks oli koguduse poolt siidist kirikukuub, mõisnikkude poolt lauakell ja ülema kirikuwalitsuse poolt ülekullatud Kristuse kuju ristisambas. Oli ka wähemaidki asju, aga need polnud nii tähtsad.

Neile kolmele armsale asjale oli õpetaja-herra ka pärast seda, kui ta ise ära läheb, parajad paigad määranud. Kuuega kaetagu ta mullast maja; kella tahtis ta oma pojale, kes naabri-kihelkonnas mõisnikuks ja ühtlasi ka tähendatud kihelkonna wöörmündri-herraks on, kinkida ja Kristuse kuju jäägu siiasamasse.

Kellele?

Magus lootus kosutas ju ammugi wana õpetaja südant, ja nimelt, et ta kolmas poeg pärast teda siia koguduse peale jälle õpetajaks walitakse.

Kus siis olekski ka kujul mujal weel sündsam ja kohasem paik?

Nagu tähendasin, istus õpetaja-herra kihelkonna wöörmündi-herraga oma armsas toas. Pea tuli neile weel kolmas seltsiliseks.

Opetaja-herra oli juba wana mehikene, seda tunnistasid ta lumiwalged juuksed ja habe ja kortsuline kahwatanud walge pale. Wäike keha, mis wanaduse koorma all kössi surutud, wajus koguni pehme, sammetiga üle tõmmatud tooli seljatoe wahele peatselt

nägemataks. Kuid elu nähti selles kehas weel olewat ja sügawatest aukudest paistsid wesihallid terawad silmad, mis kõige salajama patuse südamesse kergeste wõisid pilku heita. Kui ta äritatud sai, ilmus ta kahwatanud palgele nõrk puna ja ta wajutas teist kätt teise peo sees. Selle juures krugisesid õrnad sõrmekondid liikmete kohalt, nagu nende inimeste sõrmed teewad, kes oma liikmed raske tööga pole liig kokku ja kindlaks kaswatanud. Õpetaja-herra enese ütlemise järele oleks tal juba wanuse järele 50-aastane juubel möödas wõinud olla, aga ta oli Meemelis noores eas terwelt 13 aastat kooliõpetajaametit pidanud, enne kui siit selle koha sai. Nad olid wöörmündri õndsa herra isaga Saksamaal headeks sõpradeks saanud ja selle kutse ja soowituse peale tuligi ta Juhisaarele. Kõige oma aja tundsid mehed siin ka teineteist ja kui pärast wana herra poeg jälle Juhisaare kiriku peale wöörmündriks waliti, jäi õpetaja-herra pojaga heasse sõprusesse. Jutluse peale õpetaja-herra iseäraliselt andeline polnudki, juba täies eas rahwa keelt täieste ära õppida arwas ta isegi ilmwõimatuks. Aga tal teati mõned muud omadused olewat, mis teda lugupeetud waimulikkude hulka tõstsid.

Wöörmündri-herra, suurtsugu ja rikas parun, kuulus terwel maal, oli hoopis teistsugune isik. Ta oli isemoodi püsti olles ja jälle isemoodi istudes, nii et teda kergeste kaheks meheks oleks wõinud pidada. Püsti olles oli ta üks kõige pikematest kogu meestesugus, kuid seda pikkust jatkasid iseäranis ta pikad koiwad. Need olid sirged kui kepid ja wõõral näitas, et nad endid kuni puusaluudeni küünitades wast liiga pikaks olid wälja wenitanud. Paruni-herra kan-

dis harilikult laia wöödilisi pükse, aga see paistis nii, nagu oleks ta pikad reied, wahest kartes, et liig nõrgad on, peergude wahele kinni seotud. Keha, wõi õigem kere jagu oli lühikene. Näis, nagu oleks see mõistatus: hargi peal paun, austatud Juhisaare kiriku wöörmündri-herra järele tehtud, wõi ümberpöördult. Seda lühikest keha kattis kitsas jakk, mille hõlmade wahelt walge siidiwest paistis. Westi peale sündis hästi kollane uurikett, mille küljes mitmesugused kallihinnalised ilustused rippusid. Kaela, mis paras pikk, piiras kõwaste triigitud läikiw krae, mida parun tihti armastas parema käega korraldada. Ta silmad ja juuksed olid mustad, aga sellegipärast polnud ta sugugi Jsraeli mehe laadi. Ta käte ja palgede nahk polnud küll nii peenikene ja õhuke, kui wast õpetaja-herral, aga selle üle ei häbenenud paruni-herra, kiitiski weel üteldes, et ta olla põllumees, töömees, ja selles seisuses ei wõida inimene enesest palju hoolida. Kirjutuselaua taga olla hoopis teine asi. Ore habe lõua otsas, pikk, natuke kongis nina ja ilma armsuseta silmad ei andnud talle küll kõige meeldiwamat nägu, kuid suureks herraks mõistis teda igaüks pidada.

Kui paruni-herra istus, pidas teda iga pealtnägija parajaks meheks, sugugi mitte pikaks. Sarnasel korral, see on istudes, oli parun jälle oma reitega kimbus, sest polnud kohta, kuhu neid paigutada. Pani ta teise põlwe teise peale, nagu noorsugu harilikult armastab pidada, siis kaswis koiwade kogu kohutawaks kõrgeks. Sirutas ta nad ette wälja, siis küünisid nad hirmus kaugele. Sagedaste juhtus, et keegi seltskonnas paruni pikkade koiwade otsa komistas, siis ei teadnud

esimesel silmapilgul, kumb ennast pidi wabandama: kas parun, et tal pikad reied olid, mis küll tema süü polnud, wõi komistaja oma ettewaatamatuse pärast. Mis paruni meeleolu kohta oleks ütelda, ei puutuks küll siia, aga ometi nii palju: Õnnis isa, kui oli näinud, et oma walla peremehel terwe ja läikiw mütsinokk olnud, kirjutanud kewade wiis rubla renti juurde. „Poeg pole isast palju tagasi,“ arwas rahwas.

Kolmas isik, kes õpetaja-herra armsamasse tuppa ilmus, oli õhukene, kahwatanud noormees. Iseäralist poleks tast midagi ütelda, just niisamasugune, nagu neid linnast leidub, kes kinnises elus, wärske õhu puuduses ja puudulikus lihaste harjutuses on üles kaswanud. Ta ei liginenud ka laua ääres istujatele, ei wõtnud tooli, waid toetas ennast seljaga wastu walget portselanist ahju.

See kolmas isik oli õpetaja-herra kolmas poeg, õpetajaameti kandidat.

„Hm,“ arwas paruni-herra, kalli sigari otsast tuhka hobuseraua kujulisesse toosi raputades, „arwate, et kõik na libedaste läheb? Tõeste, ajad on muutunud, järele ei tohi me seesugustele mitte tolligi anda. Märkawad nad meie poolt pehmust, muidugi on nad siis warsti kukil. Herra Kurt, eks teil meeldiks papa koht?“ Wiimast küsimist üteldes pööras wöörmündri-herra ahju juures seiswa nooremehe poole.

Noormees tegi rahutu liigutuse, kuid ei näinud parajat wastust leidwat.

„Ja, ma arwan,“ algas parun uueste, pahema käega läikiwat kraed korraldades, „et teie oma päewad siin ka kõige rahulikumalt lõpetaksite, ja narrus

oleks see," lisas ta põlglikult naerdes juurde, „kui meie neile peaksime luba andma oma tahtmist läbi wiia."

„Need on õiged mõtted ja ma rõõmustan nende üle kahekordselt, seda selle mehe suust kuuldes, kes minu parema sõbra poeg on, aga..."

„Noh, mis aga?" sähwas parun.

„Mul on nagu hirm, nii kaua olen tööd teinud..."

„Sellepärast ma just räägingi. Arwate: tõuseb tüli, nad hakkawad põlgama? Noh, paluksin wabandada, kui julgen teile teie enda siiatulemist meelde tuletada."

„Muidugi teate teie seda, aga siis olid ajad teised."

„Olid — aga kes saatan nad nüüd siis nii hulluks on teinud. Herra Kurt jääb isa asemele, seda olen ma ütelnud. Ma tahan seda, seda tahate teie ise ka ja nii peabki jääma."

Kolm isikut olid selle tüseda kõne peale natuke aega wait. Wana õpetaja laskis pilgu laes wiibida, nagu mõtleks ta asja, mis küll wististe ammugi läbimõeldud oli, weel kord üle ja otsis head nõu.

„Mis te mõtlete?" küsis parun waimulikult mehelt.

„Kurwastus täidab mu südant," algas õpetaja, mille juures ta kortsus kahwatanud palgele õrn puna ilmus, ja teist kätt teisega pigistades kuuldus sõrmeliikmete krugin, „et asi nii on. Muidugi, ma laseksin ennemine oma südame seest wälja kiskuda, kui siit lahkuksin, aga et see kord nii on, näeksin muidugi, et minu poeg siin mu järeltulija oleks. Aga kas olen ma neile seda wähe manitsuseks ütelnud: Kuulge oma ülemate sõna, aga kust on nad selle wastupanija waimu saanud? Nad loewad lehtedest ja räägiwad, et neil olla ka kõigis asjus oma suured õigused, aga ma küsin, miks lased sa, Issand, rumalat rahwast

sarnaste segamõtetega eksitada? Neil pole ju muud teada tarwis, kui seda, kudas nad wõiwad igawest elu pärida, ja kas ma pole neile teed näidanud ja juhatanud? Nad ütlewad ja räägiwad üksteisdele suust suhu: nad tahta niisugust meest, kes nende keelt hästi mõistab. Aga mis on nende keel? Ma pole seda iialgi õppinud, aga ma ei tea ju ka, et minul sellest ilmaski puudus oleks olnud. Selles kõiges näen ma pimeduse würsti tööd ja rammu. Aga ma olen wana...“

Opetaja käed langesid jõuetult toolileenile ja nüüd oli ta kahwatu nägu ärituse mõjul üleni kerge punaga kaetud.

Parun andis puhkamiseks aega, sest ta nägi, et õpetaja oma mõtetega praegugi weel ärituse rajal edasi kõnnib. Wiimaks ütles ta:

„Rahustage ennast — ma arwan, et kõik weel hästi läheb. Teil on tugewad toed“ ja nooremehe poole pöördes lisas ta juurde: „Ma soowin teile Emiliega eluteele õnne kaasa. Pole karta. Aga,“ ta tõmbas uuri taskust, „kell juba pool üks.“

„Peame minema,“ lausus õpetaja nagu unest ärgates, „ka nende hulgas seal pole wiimseil aegadel kõik nii, nagu enne.“

III.

Pika ootamise pärast oli wöörmündrite hulgas rahutust märgata. Tasane jutt tõusis aegajalt waljumaks. Üks peaasjadest, mis tänasel konwendil arwati harutusele tulewat, oli uue õpetaja walimise küsimus.

Koguduses teadsid kõik, et wana asemele, kes peatselt ennast nõrkuse ja wanaduse pärast tahab ametist lahti wõtta, poeg astub. Selleks oligi mees mõni aeg kuskilt, nagu sabaga täht järsku taewalaotusesse, siia ilmunud ja mõnikord jutlust ütelnud. Jutluse üle otsustas kogudus, et ta liig kõhn ja keele poolest tükati otse arusaamata olla. Kuid teati, et Saksa kogudus täieste ta poole hoiab.

Seal hakkasid rahwa seas imelikud jutud liikuma ja nimelt: Saksa kogudus ei wõida üksi ühtegi õpetajat ametisse panna, kui maakogudus ei taha. Olla kuskil sarnast asja ette tulnud ja maakogudus jäänud wõitjakski. Muidugi saada wastuolemise põhjused läbi kaalutud ja kui maakogudus õpetajaks kedagi teada nimetada, kes tubli mees on, siis ei wõida saksakogudus ka midagi parata.

Kus need jutud tekkisid, seda ei teadnud keegi kinnitada. Üks kuulnud seal, teine teal nõnda räägitawat. Kes rohkem oleks tahtnud uurida, see oleks warstigi aru saanud, et üks peahallikatest küll Juhisaare kiriku praegune kellamees Tõnu Kööts oli.

Oli siis Juhisaare meestel sündlikumat õpetajaameti kandidati teada, kui näituseks noorherra Kurt?

Imelikul wiisil oli kellamehe Tõnu wennapoeg Kustaw Kööts õpetajaks saanud. Kustawi isa küll kaua enam Juhisaare kihelkonnas ei elutsenud, kuid tal olid siin sugulased ja kasukaimud. Ei teatudki nimetatud noorestmehest palju, kui ta äkitselt paar suwet tagasi ühel pühapäewal Juhisaare kiriku kantslisse ilmus. Ta ütles jutlust ja kiriku täis rahwast kuulas nõnda tähelepanelikult, et, nagu öeldakse, kärpse lendamist oleks wõinud kuulda. See polnud ju pooleski

seesama jumalasõna; sealt lehwis neile midagi wastu, millele nad ei mõistnud nime anda. Kuid südamesse see läks. Näitas, nagu oleks neid siiamaani ühe iseäralise riista seest joodetud, mille ääre ümber huuled ei ulata ja millepärast palju kallist joogist kaduma läheb. Aga see mees, see andis neile kibu seest ja nad wõisid iga tilga täieste wälja rüübata. See joomaaeg polnud ka nii kange ja wägew, aga ta karastas ja kosutas.

Ta oli teise kõrwal palju parem ja otse kahju, et ta nii ruttu otsa sai. Siiamaale liikus jutt rahwa seas Kõõtsist ja ta jutlusest, ehk teda ennast küll ammugi siin enam ei olnud. Ühed rääkisid, ta olla kuskil linnas wäga hea koha peal ja sõita nelja hobuse ja kalli tõllaga, teised kinnitasid, et olla kuskil taga Wenemaa põhjas üsna napi palga otsas.

Et tõsine tund ligines, otsiti tõe põhja suurema hoolega taga. Asi selgus nii kaugele, et aru saadi: Kustaw Kõõts tuleks heameelega Juhisaarele õpetajaks.

„Kõõts jah, ei keegi muu," ütles rahwas ja wöörmündrite naised hoiatasid mehi konwendi hommikul hallikirju sitsirätikut kaela pannes: „Katsuge meile teist õpetajat, kui wana kellamehe wennapoega walida!"

Ehk asi küll kauniste käärimas oli, ei olnud nad sellegipärast ometi kõik ühel meelel. Ja see'p see paha ongi.

Nooremad wöörmündrid panid pead kokku ja kõnelesid tasa. Jutuaineks oli õpetaja walimine. Kui jutt waljumaks läks ja kuskil kõrwal toas sammusid kuuldus, siis arwas keegi wanem ametiwend oma ko-

huseks nooremaid hoiatada. Ta katsus õige aukartusele sundiwat nägu teha ja ütles siis: „kush!“ Sest oli küll ja jutt katkes seks korraks.

Kirjutusetoas kuuldusid sammud. Harjunud käega wõeti uks lahti ja sisse astusid õpetaja kihelkonna wöörmündri-herraga.

Wöörmündri-herra oli pikk mees, aga nüüd näis, nagu oleks ta oma keha weel rohkem tahtnud wälja sirutada. Toredusega waatas ta wöörmündrite peale, kes kolinat tehes pinkidelt püsti tõusid. Õpetaja pani ukse kinni ja teretas siis lahkeste kihelkonna aumeeste poole. Ta näol oli sügaw rahu walitsemas. Kindla sammuga, nagu poleks peale nende kedagi toas, läksid nad oma kohtadele.

Õpetaja pidas palwet. Peapõhjus, miks ta nii ärdaste palus, oli see, et Issand rahwale ikka tõsist tundmist annaks ja neid oma wägewa käega kõigi segajate ja meeltepöörajate eest kaitseks.

„Nagu wanast,“ hüüdis õpetaja-herra, „Jakob sind kinni hoidis, tahame ka meie sind kinni pidada. Sinu abi on meile nüüd weel kõige rohkem tarwis, sest ajad on halwad. Seleta sa ise nende südames oma wägewat sõna: kuulge oma ülemaid! Aga siin ja seal kipuwad meeled lahku minema. Peksa ise oma witsaga, kes wallatute laste wiisil tahawad jonnides oma tahtmist ajada, ja sinu käsku ei mikskiks panna. Sina ise juhid oma koguduse asjad, ole karjastega, sest muidu ei jaksa nad halwal ajal paigal seista. On see sinu tahtmine siiamaale olnud, et sa meie hulka karjasteks oled wõõrawaimulisi mehi, wõõrast sugukonnast, keda sa mitte selle suure andega pole õnnistanud, saatnud, jäta nüüd. Lase ainult ustawad

karjased üles tõusta sellest rahwast, kelle seast karjased sulle juba algusest on lambaid kogunud!..“

Kui palwe lõppes, oli kõigil kolmel isesugune tundmus. Wöörmündrid tundsid, et nad sarnast palwet enne wana ausa õpetaja suust polnud kuulnud. Mis need sõnad kõik tähendawad, sellest ei jaksanud nad küll nii ruttu aru saada. Aga oli, nagu oleks mõnes kohas rahwa pihta, selle rahwa pihta, kes nad ju ise olid, tähendatud ja sellepärast wajusid wöörmündrite pead ikka rohkem ja rohkem alla. Kas õpetaja-herra seda rahwast Issanda ees laitis, ei wõinud korraga aru saada, sest ta palus ju paljude eest, aga nüüd oli nagu halb sakste poole waadata. Isegi mõne noorema wöörmündri meeles, kes oli täna mõtelnud ihu ja hingega Kõõtsi eest seista, hakkas wiimase kuju nagu kõikuma, kahwatama ja wiimaks taganemagi. Kus oli wahe: seal need saksad ja siin talupojad! Ja noor Kõõts oli ju ka talupoja poeg.

Wöörmündri-herra oli istudes palwet pealt kuulanud. Ta laskis pilgu üle koosolijate käia, nagu oleks tahtnud ütelda: „Kuulge nüüd, mis peab palutama, mis üksnes teiesuguste rahule tarwis läheb. Wõi teie julgete...“

Opetaja oli ise oma palwega wäga rahul. Eks see olnud kõrgema kõne, eks tema olnud ainult suuks, oma tarkust polnud siin sõnagi. „Peaks see nelle südamesse minema, peaks minu palwe üleüldist mõju koguduse kohta awaldama,“ mõtles ta.

Tal oli soe hakanud.

Opetaja wõttis päewakorra käsile.

Esmalt tulid wäikesed asjad, mis kirikumõisa igapäewasesse majapidamisesse puutusid. Mõnest wal-

last oli mitmel perel õpetaja palk alles toomata, teisest kirikumõisa karjalauda katuse õled ja nüüd manitses wöörmündri-herra nende waldade ametnikka õige tõsiselt ja pani pikaldast ja hooletut palgamaksmist nende süüks ja tuimuseks.

„Mis sa teed, ei too, anna küll mitu käsku," kuuldi üks punase habemega wöörmünder lausuwat. „Omal ka töö teha."

„Kudas sa julged nii ütelda?" kahmas wöörmündri-herra. „Noomi neid jumalasõnaga."

Wöörmündri pea wajus norgu ja ta ei tohtinud wägewa isanda ees silmi üles tõsta. Kuis ta waene taluinimene teab, eks need herrad ole. Aga nüüd läks wöörmündri waimus jälle segi, mis need herrad on. Ega nad Jumal ole, aga mis nad siis on? Muidugi inimesed, aga meie oleme ju ka inimesed, ning waene Laatsarus oli ju ka inimene. Nüüd libises wöörmündri mõtete järg kodukülasse. Mitmel olid katuse nurgad praegu alles katmata, sest nad olid kewadel põhu puuduse pärast õled sealt loomade ette kannud. Polnud tänawu kinnikatmise peale lootagi, sest aasta oli halb, rukis nii kängus, nagu lina põllul. Nüüd nägi ta, kudas tuisk august laka lund täis loobib ja kudas pisikesed lapsed külmas kadakawinguga täidetud toas koonutawad. Nad wäikesed jääwad haigeks, kaebawad kibedat walu kaelas ja köhiwad nii kinniselt. Aga kauaks? Peagi otsib isa puusärgi laudu, aga ta silmist ei paista pisaraid, waid ehmataw kibe walu. Ta teab, et see pidi nii minema, ja haruldased imed on need, kes jaksawad üles kaswada. Nüüd teeb seesama auwäärt õpetaja-herra palwet. Ta kujutab taewariiki mesimagusaks ja loeb neid lapsi õnnelikumaks,

keda Jumal nii wara enese juurde kutsunud. Palwe läheb wanemate südamesse ja neil polegi wäga paha. „Aga —“ pöörab õpetaja oma palwes teise käänu, „eks Issand, kes õige on, karista ja noomi wanemaid nende pattude pärast.“ Eks nende pattude hulgas olnud ka kirikuherrale wõlgnewad maksud arwatud?

Need olid wöörmündrile tuttawad asjad ja nende hulgas uitis ta mõte ilma eesmärgita.

Kui wähemad asjad olid juba läbi wõetud, ja see läks ruttu, tuldi peaasja juurde. Wana aus õpetaja-herra andis oma koguduse waimulikkudele aukandjatele teada, et ta ennast on ülema walitsuse käest wanaduse ja nõrkuse pärast ametist lahti palunud. Ta hääl läks kordkorralt ikka haledamaks ja liigutawamaks, kuna ta wiimaks nagu läbi pisarate rääkis:

„Mitmed teie seast, armsad wöörmündrid, on kaua, kaua aastaid juba ametis olnud ja minuga seltsis kuradi wastu Issanda wiinamäel wõidelnud. Meie oleme truuks jäänud, ehk küll langemine wiimastel päewadel otse hirmus on. Ka teiegi kõrwadest on mitmed imelikud õpetused, mis saatanast, sisse läinud ja küllap need siis ka, kui teie wäsimata palwes ei wõitle, teie südames maad leiawad. Wõidelge, wõidelge! Mina panen ameti maha, sest ma ei jaksa karja enam kaitsta, aga laske oma ülemaid, nad muretsewad asemiku, kelle nad seks kõlbliseks peawad.“

Kui õpetaja wait jäi, algas kiriku wöörmündriherra:

„Mehed, waadake, ajad on halwad. Meie tahame teie eest hoolt kanda ja ütleme seda Juhisaare kiriku õpetajaks, kes selle ameti peale sünnib. See on meie wana armsa õpetaja poeg, austatud noorherra Kurt.“

Iseäraline liikumine käis wöörmündri-herra sõnade peale läbi ametnikkude ridade. Mis see liikumine tähendas, polnud kerge kätte saada. Kas seda, et mehed arwasid, nagu oleks midagi tarwis õpetajaherra ja wöörmündri-herra sõnade peale ütelda. Kiiruga käis nende peast läbi, et see mees on neid leeritanud, kui ka mitte kõiki, laulatanud, alatasa õpetanud, manitsenud, hoiatanud ja palju muud weel teinud. Nad tundsid, et nad seda wanameest seal peawad armastama ja et neil südames midagi arusaamata on. Kudas seda sõnadega wälja ütelda, seda nad ei teadnud. See rõugearmilise näoga mees seal (muidu oli ta õpetajaga wahest üsna kaua osanud juttu ajada) tahtis midagi ütelda. Ta oli ettewaatlik ja katsus sõnad enesele esmalt salaja ette ütelda, aga ei saanud paigastki. Korraga tuli talle terwe kari ilusaid sõnu waimusilma ette ja ta ei wõinud neid kudagi arendada ja jälle — nad kadusid kõik. Ei ta julenud oma suud, ehk huuled küll liikusid, waljuks kõnelemiseks awada.

Liikumine wõis aga ka teist asja tähendada. Mitmed ei olnud ju wöörmündri-herra wiimaste sõnadega rahul. Nad olid nooreherra Kurti jutlust kuulnud ja nende arwamise järele oli ta wanast hädisest isast praegu hoopis nõrgem. Ka rahwa keel oli tal hoopis waene, räägiti koguni, et küla poisid ei olla kirikus naerugi jõudnud pidada, nii hulluste kõlanud sõnad.

Sellepõhjuslist liikumist oli iseäranis nooremate juures märgata. Nad istusid ahju ligidal kella juures ja pistsid pead kokku.

Saksad ootasid ametnikkude ja koguduse asemikkude otsust ja waikisid.

„Jüri, ütle! ütle!“ sosistati taga pool.

„Ütle ju ruttu!" noomis ametiwend teisest pingist.

Jüri ei wõinudki ütlemata jätta. Ta oli Kaunwere küla poes hulga inimeste ees minewa püha õhtu ütelnud, kui kõik wait oleksid, tema tahab nii kaua rääkida, kuni neil Kõõts õpetajaks tuleb. Mitmed pidasid seda tõeks, sest Jüri oli suukas mees. Oleks ta nüüd ütlemata jätnud, kudas ta oleks jalga julenud Kaunweresse tõsta. Jutud lendawad ruttu laiali.

Jüri tõusis püsti ja köhatas. Kes ligemalt silmitses, nägi kohe, et ta punane habe kergeste wärises ja teine põlw, mis wastu pinki oli, liikus ja sünnitas imelisehäälelisi mütsusid.

Saksad waatasid terawaste wöörmündrite otsa. Wististe ei oodatud sõna selle mehe suust. Ta oli sakste meelest kõlwatu waimuliku auameti peale.

„Sa tahad midagi ütelda," sähwas aulik wöörmündri-herra kurjalt. „Mõistad, tee lühidalt!"

Wöörmündri-herra wiskas hooletult teise pika koiwa hunikusse teise otsa ja hakkas aknast wälja kahte warblast waatlema, kes aknalaual lustikalt siristasid ja mängisid.

„Aulikud herrad!" Wöörmündril näisid sõnad segi minewat. Ta jalg kompsis tihedamalt ja waljumalt wastu pinki ja punane habe wärises õige tugewaste.

Wöörmundri-herra istus endist wiisi. Selle asemel, et warblasi, kes olid sirtsudes ära lendanud, enam ei olnud waadelda, lõi ta tasakeste wilet. Kaugele see küll ei kostnud ja toa rahu ei seganud, aga ta lõi.

Wöörmünder pühkis higi otsalt ja asus uueste oma mõtet wälja ütlema.

„Muidugi nutab kogudus wana õpetajat taga — aga ma tean, olen ka kuulnud, räägitakse ühes ja

teises paigas, räägitakse, keda kogudus pidada uueks õpetajaks tahtma."

Wöörmünder pääsis waewast. Aulik herra ei wilistanud enam, waid kargas oma pikkade jalgade peale püsti ja küsis kurjalt:

„Ütle, lurjus, selgemine. Ah teie tahate teist õpetajaks, kui mina olen teile määranud. Keda?"

„Mis meil tahta," kinnitas keegi teine tagapool pingis, Jürile appi tulles. — „Eks kogudus kõnele."

„Ega kogudus üks inimene ole," ütles Jüri julgemaks saades, „et neid käseksid. Ajawad aga peale, wõi nad järele jätawad."

Wöörmündri-herra nägu läks weel kurjemaks. ka wana õpetaja näole ilmusid punased plekid. Wanemad wöörmündrid waatasid Jüri poole. Wist waatasid nad sellepärast, et neil kuskile mujale polnud praegu hea waadata, wõi tahtsid nad ametiwenda hoiatada.

„Kirikul on oma walitsus, mille esimees mina patroni-herraga olen," ütles wöörmündri-herra. „Kes küsib igamehe käest? Teie peate meie sõna kuulma." Wiimast ütelust kinnitas wöörmündri-herra iseäralise rõhuga.

„Eks meie nüüd ikka kuulaksime küll, aga mis sa inimestele teed. Nad räägiwad, et inimesed pidada wõima ka walida."

„Olla lehes ülewal," ütles üks teine, „et saksad ei wõida ka seda panna, keda nad tahta."

„Lehes ülewal? See on puhas wale, mis need kirjutawad."

„Ei, see olla tõsi. Kiriku kella-Tõnu räägib, et see tõsi olla. Ta wend elada seal, kus nõnda tehtud."

Sõna tuli sõnalt ja pooled wöörmündrid jäid koguduse tahtmise juurde kindlaks. Kiriku eestseisja sai ikka pahasemaks ja pahasemaks, kuid muud ta ei wõinud teha, kui hirmus wihane olla ja äritatud häälel rääkida. Jüri ja ta seltsiliste juures oli ka muudatus sündinud. Nad polnud enam nii arad, seda wõis sellestki aru saada, et Jüri habe enam ei wärisenud ja ta põlwega pingi wastu ei kompsinud. Ikka ilusamad ja põhjalikumad kostused mõistsid rumalad talupojad tarkadele sakstele wastata.

Sakste asi ei hakkanud kudagi ja nad ei saanud ametnikka oma nõusse.

Saksad kõnelesid hulga aega Saksa keeli.

Opetaja-herra seletas, et tema weel ei mõtle täieste oma ametit ära anda, sest ta tahta weel kogudusega seltsis Issandat teenida. Argu olgu tüli, sest tülitsemine tulla kuradist. Need olla küll kurwastawad mõtted, mis ta täna kuulda. Waimulik walitsus tunda ikka palju paremine ära, kui talupojad, kes kogudusele karjaseks kõlbada. Andku kellamees nii palju nõu kui ta tahab, aga siiski, kui see Jumala ja ülemate tahtmine ei ole, ei saada Kõõtsi iialgi siia õpetajaks lubatud. Tema olla kõrge waimuliku walitsuse käest endale abilist palunud ja selleks oma poja ette pannud ja seda on talle lahkeste lubatud. Keegi ei wõi weel teada, kes tulewane Juhisaare õpetaja peale teda olla, sest Issand walida oma lambakestele ise kõlbulised karjased. Selle wastu aga ei wõida wist kellegil olla, et tema poeg teda wanas eas awitaks.

Konwent lõpetati ära.

Saksad, ehk nad küll rumalate talupoegade kangekaelsuse üle wihased olid, rõõmustasid sellegipärast,

et nüüd selgusele olid jõudnud. Üleüldisel õpetaja-walimisel oleks Kurt kindlaste läbi kukkunud ja saksad teadsid wäga hästi kummagi poole õigusi. Nüüd sai asi teise näo, ja — aegamööda wõis seda asja parandada.

Ka wöörmündritel olid mitmesugused tundmused. Jüri oli uhke oma seltsimeestega, et nad nii kindlaste jõudnud oma asja eest seista. Koguduse tahtmine on enam, kui mõne saksa oma. „Aeg pole enam endine," ütlesid nad ja see sõna pidi nagu iseenesest kõik seletama. Wanemad mehed olid mures, sest arwatawaste oli õpetaja-herra nüüd nende peale wihane. Nad oleksid konwendil hea meelega õpetaja poolt rääkinud, aga sõnelemine oli seal nii äge, et nad ei saanud wahele ütelda. Nüüd wäljas wabas õhus tuli neile koguduse soow meelde ja nad nägid oma julgeid seltsimehi. Nad ka enam ei kahetsenud.

IV.

Juhisaare koguduses oli elu käärimas. Nagu käärimine märga selgitab, õlle puhtaks ja ka kangeks teeb, pidi see käärimine ka Juhisaare koguduse sisemist elu selgitama. Nad tahtsid ka kanged olla, sest mitmet moodi jutud olid wististe aulikkude sakste eneste käest laiali laotatud, mis rumalad talupojad otse wihale äritas. Laideti koguduse poolt mõttesse wõetud õpetajat Kõõtsi, aga laimdus oli sedawõrd jäme, et keegi waewaks ei wõtnud seda uskuda. Teati juba, kust jutud liikuma pandud ja nüüd saadi ka põhjusest aru,

miks nad käimas on. Kus ei seletatud õpetaja asja? Olgu niidult koju tulles: Eelkõndija tasandas ja järeltulija kiirustas sammusid ja sel wiisil korjas hea salk inimesi kokku. Ja nende jutt oli uue õpetaja walimisest. Riiakad mehed said kõrtsi kohas tigedakski. Tõepoolest oleks see nii mitmelgi ükskõik olnud, kes neil pühapäewal kantslis on, kuid miks nii? „Miks meil midagi pole ütelda, kuna ometi meie ka palka maksame, wast rohkem weel kui need saksad. Meid tehakse rumalaks," ja siis jutustas ta, kuda ta nii mitu korda ja mitmel wiisil oli kuskil osanud isanda wõi parunigi suu hästi sulguda — „ja mis sest mulle tehti? Aeg pole enam endine, igal inimesel oma õigused". — Ja seda uskusid kõik. Mõned waesemad, kes ilmas küll palju näinud ja nii mõndagi teadsid, aga oma nõrga iseloomu mõjul oma mõtteid pelgasid, kinnitasid jõukate meeste mõtteid õigeks ja kiitsid neid. Niisugused mehed said siis napsu wiina wõi klaasi õlut. Sarnane inimene pühkis siis rätikuga üle suu, aga keegi ometi ta mõtteid ei teadnud. Mõned wiletsamad, nagu kingsepp Lõhmus, kõigile tuntud hea töömees, aga wilets joodik, astusid jämedal kombel üles, mida teised heaks ei kiitnud. Kui noorherra Kurt oma õega kiriku kõrtsi tagant läbi minewat teed mööda kuhugile sõitis, haukus Lõhmus läbi lahtise kõrtsiakna noore-herra peale. Ehk küll Lõhmus sellega teistele nalja tahtis teha, teadis ometi iga mees, et see kellegi nali ei ole ja keegi ei awaldanud mingisugust kaitset ega kaastundmust, kui Lõhmus selle eest edaspidi seaduslikule wastutusele wõetakse.

Aga asjast ei tulnud wälja midagi, sest kogudus ei saanud kuskilt peale hakata. Wana õpetaja-herra

ei saanud pea mitte wähematki kiriku asjadega tegemist teha, sest teda tabas konwendi päewast saadik haigus. Uue õpetaja walimist ette ei wõetud, sest õpetaja-herra asemel talitas ta poeg, abiline ja koguduse poolt põlatud kohawaritseja.

Jutud ja kõnelemised õpetaja walimise asjus lõid juba suikuma, aga seal leiti nende elustamiseks uus põhjus. Noor õpetaja, kes siin koguduse teada küll abilise kohuseid täidab, olla kirikuwalitsuse poolt juba Juhisaare õpetajaks kinnitatud ja laulatamise päew antawat warsti kogudusele teada. Kui palju sellel jutul tõepõhja all oli, ei wõtnud keegi waewaks järele uurida, kuid kõik uskusid seda ja maru tõusis kahekordse jõuga. Mis nad enne wäewõimuga ei jõudnud korda saata, seda wist nüüd kawalusega. Kui nüüd keegi midagi jämedaste noore, kui ka paraku wana waimuliku-mehe kohta ütles, siis arwati see neile kohaseks. Kui keegi terwet sakste parteid nüüd petjaks ja wereimejaks nimetas, kinnitati see kõrwalt toodud näituste waral õigeks.

Nõupidamised astusid päewakorrale: Mis teha? Kudas oleks nüüd wõimalik asja nii ajada, et Kurt Juhisaarele õpetajaks eii saaks?

Ühed arwasid kaewata. Aga kuhu? Kes wõtab kaebtust kuulda? Saadi aru, et see kaebtus peab siinsetest ülemuse ringkondadest kaugemale ulatama, kui sest midagi peaks wälja tulema. Aga kes laseb nende kirju õigele kohale, kes kuulab taluinimese kaebtust? Ehk jõuakski kaebtus niikaugele, kas seks ei läheks hulk aega tarwis. Ehk kaebaksime meie, kas seda pannakse tähele, seal peaksid wististe terwe koguduse allkirjad all olema, aga kes korraldab asja nii kau-

gele? Ikka nõrgemaks ja nõrgemaks läks kaebtuse abinõu eesmärgi kättesaamiseks. Mõned arwasid palka sedawõrd wähendada, et tal wõimata oleks elada. Aga ka sellele arwamisele leiti wastandid. On ta kord õpetajaks walitud, siis peab talle ka seaduslik palk maksetama. Seda sunnib kohus, sest mingit seaduslikku põhja pole ju olemas, mille najale toetades palka wõiks kärpida. On ta Juhisaarele õpetajaks kinnitatud, siis waadatakse ülemal pool nii selle peale, et see walimine ka maakoguduse nõusolemisel on sündinud. Siis ei maksa midagi ütelda, öeldakse: Miks teie ennemine ei rääkinud?

Mitmed ei saanud isegi aru, miks Kurt neile nii wastumeelt on. Nad olid naabrikirikus käinud, kus ka noor õpetaja oli, aga seal oli neil nii armas ja hea. Jutlus, mis ta ütles, mõjus sügawaste hingesse ja siis weel need kõned, mis sealne rahwas oma waimuliku mehe üle teadis rääkida, need olid puhas kiituseks. Küll ta käia rahwaga lahkeste ümber, tulla heameelega taluinimeste pidudele, wiibida kaua nende hulgas, oskada nagu teinegi külamees juttu ajada ja ei panna naljagi pahaks. Tunda kõik koguduseliikmed, küsida nende terwise järele ja käskida ka tema poolt koduseid terwitada. Ei olla keegi teda walju ja tusast näinud ja isegi lapsed ei karda teda sugugi. Miks meie omale sarnast õpetajat ei saa? See mõte tegi piina. Isegi nagu haledust oli südames tunda, nagu siis tuntakse, kui mingist ihaldatud asjast wastu tahtmist peab ilma jääma.

Oligi ka neid, kes Kurti peawead üles leidsid, see on, tal puudub rahwa keel ja selle rahwa täieline tundmine. Ehk ta küll rahwa seas lapsena oli

wiibinud, polnud ta sealt palju suutnud omandada. Selle kistud kõnega, mis wigadest ja halwa wäljarääkimise poolest rikas, ei suuda ta pooleski rahwa peale nii mõjuda, nagu seda ustawal karjasel tarwis läheb. Ta ei saa ilmaski sõbraks, sest nii kaugele ei suuda ta ennast järele aidata, et teed rahwa südamesse leida.

Juhisaare koguduses otsustati ja harutati sel ajal palju, aga kindlale teele, mis nende arwates oleks wõidule wiinud, ei jõutud ometi. Öeldi juba üksteisele: Küllap ta jääb!

Seal hakati aga midagi esmalt salaja sosistama, kuni jutud, mis nagu wäikesed ojakesed on, mis kokku jookstes suure jõe sünnitawad, ikka waljumaks ja rääkijad julgemaks läksid. „Ei Kurt meile õpetajaks jää, küllap näete," see oli uueste kerkinud kõnepõhi. Missugused sammud seks on astutud, missugusid teesid tema kõrwaldamiseks tahetakse tarwitada, seda ei teadnud keegi teisele seletada. Kes see wõimumees on, kes kogudust temast tahab ja wõib wabastada, ka seda ei tuntud.

„Kurt teeb tulewal pühapäewal meil wiimast korda jutlust, aga wõimalik, et tema mehikese jalg enam Juhisaare kantslisse ei astu ja ta silm wist Juhisaare kiriku seesmist ilu ei seleta."

See oli kõigi meelest imelik ja arusaamata, aga südamega nagu aimati, et Juhisaare koguduse ajaloos midagi enneolematat sündimas on. Mõni wanem pani käed risti, sest nende südamed aimasid halba. Paljud wõtsid nõuks pühapäewal jumalakotta minna.

V.

Oli ilus pühapäewa hommik. Päikest ennast polnud weel näha, kui juba kõik loodus häälis-keelis oli. Linnud laulsid üksteise wõidu ja rohus sirtsusid tirtsud. Selle järele wõis arwata, et terwe loodus ülirõõmus on ja kõige kaunimal wiisil tõttas päikest wastu wõtma.

Juhisaare kiriku kellamehe Tõnu majakene oli kaunis kohas üksikult suure metsa serwal. Ta seisis seal kohas, kus enne Wõõksa walla ja Nammi mõisa piiri peal olew wärawawahi onnikene oli olnud. Aga sest ajast, kui Wõõksa wald Nammi herra omanduseks sai, kaotas nimetatud herra Wõõksa meeste karjamaa ära ja laskis selle maa oma metsamaaga ühte. Nüüd ei lastud looma jalgagi sinna, polnud sellepärast siis ka sinna wärawawahti tarwis. Et karjase onnikese ümber natuke maad oli põlluks haritud, sai kellamees Tõnu selle omale rentida ja ehitas sinna ka omale wäikese maja. Suurt warandust see põld ei jaksanud ta omanikule anda, päike kõrwetas suure metsa ääres wilja ära, aga ometi oli seal ilus elada. Ei sinna maale puutunud mingid rahusegajaid hääli wälimisest ilmast, aga sellewastu kosutas südant ja ülendas hinge alatine lindude laul. Põldude taga kaswas paks lepik ja seal laksutasid ööpikud kewadel ööd-läbi.

Tõnu wõis omal lehma ja paar lammast üle talwe pidada. Suwel sõi lehm rammusat rohtu ja andis rohkeste piima, aga ka talwine hein ei olnud halb. Muud Tõnu ei soowinudki kui paksu haput piima, — see oli ta himuroog.

Tõnu oli ilmas palju näinud. Noores põlwes oli isa talle tahtnud Lustiwere külast wäheldast talu pärandada, aga poiss armastas puutööd, kadus kodust ja teenis mitu aastat suure Inglise laewa peal puusepana. Ta tuli haiglaselt tagasi, aga kodumaa kliimas paranes terwis ruttu. Wäljamaale ei läinud ta enam, waid jäi kodumaale. Esmalt oli ta ühes mõisas puusepaks, aga ka see amèt ei läinud. Seal juhtus Tõnule õnn. Ta wõttis wäikesed wärawawahi põllud oma kätte rendile, sai Juhisaare kiriku kellalöömise oma ametiks ja hakkas weel nimetatud kihelkonna postikotti wedama. Suurt need toimetused üksikult sisse ei toonud, nagu postikoti wedamise eest maksti talle aastas kakskümmend rubla raha ja kellalöömise eest sai ta 3 wakka wilja. Aga Tõnu elas ometi. Kihelkonnast toodi see wili õpetaja maksuga ühes ära.

Aastate wältusel on Tõnu kihelkonnas iga lapselegi tuttawaks saanud, aga selle juures ise ka wanaks läinud. Postiameti, mis kergeid jalgu nõudis, oli ta juba mõne aasta eest ära andnud, aga kellameheks jäi ta edasi. Mõned sugulased soowitasid, et ta selle ameti ka ära annaks, wäikene palk, mööda treppisid üles ronimine wõib jalad hoopis ära rikkuda. Ei saa wanas eas paigastki ära, kes see suudab toetada. Aga sarnast juttu ei wõtnud wanamees kuuldagi — sai koguniste äritatud ja wihasekski.

Ta oli oma ametis harjunud. Ikka ühel ajal (räägiti, et tal kodus kella ei olegi) ilmus ta pühapäewa hommikul metsanurga tagant, puhkas natuke kiriku karjalautade taga ja läks siis toast wõtmeid tooma. Torni jõudes lükkas ta luugid harjunud käega lahti. Niipea, kui käega kellanöörisid puudutas, al-

gasid kellad oma pühapäewa hommikust laulu. Ilus oli see laul ja kui taktis! Kaugel oli teada, et nii ilusaste ei lööda kuskil kellasid, kui Juhisaarel. Hommiku puhtel hüüdsid ja manitsesid kellad igaüht kirikusse tulema. Ja kostis see hõbehääleline kutse teist korda, siis hakkas ka kõhklejagi ennast walmistama. Kui kolmat korda kellad helisesid, siis ruttas rahwas pühakotta. Aga seal ülewal ta seisis, selg rahwa poole. Nii kergeste, kui ta käed ka käisid, lõid kellade kõrad iseäralise jõuga wastu ääri ja panid õhu ümberringi wärisema. Poisikesed läksid torni, aga ta ei pannud siis kedagi tähele, näis, nagu oleks kellad talle sala-uudiseid kõnelenud, millest tema üksnes jaksab aru saada, ja mis nii magus jutt on, et see midagi ümbrusest ei lase tähele panna. Ta süda tuksus rõõmu pärast, sest need armsad helid, sealt wasksetelt huultelt käskisid teda kõik mured unustada. Tal näitas, nagu oleks ta siin warjul, näitas, nagu oleks ta nüüd wälisest ilmast lahus, kuhu sealt alt walud ja waewad ei jõua, õhkamised ja ägamised üles ei kosta. Ka surnud asjad tunnistasid ta arwamised õigeks, sest isegi kiriku torn wärises rõõmu pärast. Helistamise ajal wiibis ta pilk kaugel, kaugel, aga ta ei teadnud wististe isegi, miks ta pilgu mitu wersta eemal Lustiwere küla peal wiibida laskis. Eks see olnud ta sündimisekoht, aga nagu teada, on ju muud tähtsad sündmused weel elus, mis inimest ühe koha külge köidawad. Ehk juba hommikulaul pea läbi oli lauldud, kostis kellade heli weel ülewalt tornist kirikus olijate kõrwu. Räägiti sedagi, et wana Tõnu olla mõnikord ennast unustanud ja kui teda poleks keelatud, oleks kogu jumalateenistuse aja helistanud. —

Jumalateenistuse ajal istus ta altari taga kiwisimsu peal. Seda ei pandud tähele, millal ta sinna läks, aga seda nähti alati, kui ta sealt wälja tuli. Wõi ta muidu oleks wålja tulnud, kui ametitalitus poleks seda nõudnud: igakord ilmus ta, kui aulik õpetaja-herra altarisse astus, et wiimase eest ust lahti teha ja ta tuli ka kirikukotiga. Iga mehe pea kohal raputas ta kellukest, nii et inimene, kui ta tülitawast kellukesest tahtis lahti saada, pidi kopika kotti panema. Sellega oli ka Tõnu rahul ja läks edasi. Ta teadis iga inimest koguduses, kes heldelt, kes wisalt kotiraha annab, ehk kes jälle hoopis kitsi on. Ka oli ta walmis mõnele lapsele kotiga kolm korda pähe lööma, kui aga wanem lapse pea peale näpuga näitab. Seda tehti sellepärast, et tuima peaga laps siis lugemise ruttu kätte saaks.

Ja wana kellamees Tõnu korjas kirikukotiga aasta kohta palju raha. Kuskil mujal koguduses ei korjatud kotiga nii suurt summa ja mitmes koguduses olid korjamisekotid hoopis ära kaotatud. Juhisaarel oli koguniste alles tänawu aasta uus kott tehtud ja kellamees Tõnu lasknud oma kulul rohelised siidipaelad kotile ümber panna. Need maksnud küll üks kolmandik ta palgast, aga ometi rõõmust läikis ta silm uue kotiga raha korjates.

Tõnu oli naisemees, kuna teda ometi nooresooga ei oldud rõõmustatud. Nad elasid kodus naisega kahekesi ilma urisemata ja nurisemata, nagu poleks nad üheleiwalisedki. Seda wõis küll rumaluseks ja tuimuseks nimetada, sest õige abielupaar peab ikka wahest sekka ka tülitsema, nagu päiksepaiste sekka wahel pikset ja rahet tuleb. Pärastine leppimine on

siis kahekordselt hea ja kujutab wana õnne uueste nii elawaks.

Laialt tunti wana kellameest Tõnu. Ühtemoodi käis ta alati riides ja paraku ei sundinud teda suwine soojus ega talwe külm ülikonda muutma. Hall kaabu peas ja samakarwaline pikk kuub seljas ja see oli kõik. West, kuub, püksid pea kellegile silma ei puutunud, sest kuub oli ümbert punase- ja hallitriibulise wööga kinni. Kui ta kõndis, astus ta tasa ja ettewaatlikult. Sellepärast ei tulnud palju ette, et teda oleks nähtud komistawat ja ta ise olla kinnitanud, et ta wõtta oma sammudega heina- wõi põllutüki pikkuse karwa pealt wälja.

Kaugelt tunti Tõnu ta hallist palitust ja käimisewiisist. Lapsed jooksid igakord tuppa tulijat teadustama ja kuskil ei wõetud kellameest külmalt wastu. Ta jutustas õige plaanilikult ja ehk ta küll kaunis palju rääkis, ei nimetanud teda keegi lobisejaks. Head nõu mõistis ta anda, ja kui wähegi wõimalik, oli ta tuttawat ka kohe walmis aitama. Tal käis ka oma ajaleht. Paljud panid seda talle pahaks, et wana inimene ilmalikkude asjadega tegemist teeb ja mõni laitis talle seda otse suu sisse, aga ta ütles, et ta ometi sest lahkuda ei wõida.

Ta parkis ka lambanahku ja sellepärast oli tal ligimestega hästi läbikäimisi.

Tähendatud pühapäewa hommikul oli Tõnu ammu enne päikest jalul. Ta käis toast õue ja jälle tuppa tagasi. Rõõmsat lindude laulu ei pannud ta tähele, kuskil kohal ei leidnud ta parajat püsi. Mingi hirmus seletamata asi näis ta rinda rõhuwat, und peletawat, sest nii wara poleks weel tarwis tõusta olnud.

Waewalt oli päike oma kuldkiired kaugelt ida poolt üle ilma laotanud, millede otsad ka kuni kellamehe majakeseni ulatasid, kui Tõnu oma harilikus ülikonnas teele astus. Wana eidekene oli waewalt tõusnud ja küsinud, kuhu ta täna hommiku nii wara minna, miks ta hommikust ei süüa, aga wastust ta ei saanud. See ka sellest midagi ei mõtelnud, waid algas kõige waiksema meelega oma igapäewast toimetust.

Tõnu hinge rõhus ränk koorem. Täna sai 25 aastat täis, mil ta esimest korda Juhisaare tornikellade nöörid pihku wõttis. Eila oli talle teada antud, et ta tänasest päewast saadik kellamehe ametist on lahti mõistetud ja kolmandaks oli koguduses salaleping tänaseks pühapäewaks õpetaja wastu määratud. Kolm naist pidid kirikusse tulija noore õpetaja kallale minema, kuue seljast ja kaelalapid eest ära kiskuma ja kellamees ei pidanud kolmat korda siis, kui õpetaja oma toast wälja tuleb, ka mitte kiriku kellu helistama.

Leping oli saladus ja üksnes ta osalised teadsid seda. Keegi polnud seda wälja rääkinud. Niiwiisi koguduse eest teotatult ei kõlba ta enam waimuliku ameti peale. Teotuse kordasaatjateks olid naised määratud, arwates, et naiste peale mingi kohus ei hakka.

Kellamees jõudis paksust metsast wälja. Tee, mida mööda ta nüüd läks, käis kõrget seljandikku mööda, mille peal wäheldased kadakapõõsad kaswasid. Kõik hingas pühapäewa hommiku waikuses. Kaste säras põõsaste ja rohu peal, wahest nagu kuld ja kallid kiwid, wahest jälle nagu nutja silmawee pisarad. Jalakäija ehmatas jänese põõsast üles. Arg loom lõi

esmalt püsti ja jooksis siis, kõrwu wastu selga litsudes, põigiti üle tee.

Rahwas aga usub jänese üle tee jooksmist pahaks ettetähenduseks.

Tee läks järwe äärde, millest Juhisaare jõgi wälja jookseb. Enne oli kellamees ikka siin kohal suwe hommikul seisatama jäänud ja nõiduslikku ilusat loodusepilti waadelnud. Päikese kiired helkisid järwe pinnalt tagasi, teda mitmekarwaliseks muutes. Wahest ta näitas nagu põlew meri olewat, millest tulekeeled üles karglesid, seal oli ta jälle hõbeda karwaline, milles tuhanded kuldpeaga naelad särasid.

Kui hommikune tuul ta pinna liikuma pani, siis paistis, nagu oleksid wetewaimud pidu pidanud, igal ühes peas puhtast wahust walge kroon. Lained tulid ülewalt järwest ja lagunesid kohisedes wastu kiwilist kallast. See kohin oli aga selge kõne, mis igamees sel kombel mõistis, missugune ta hinge seisukord oli. Waewatule ütlesid lained troosti, rõõmsaga nad weeretasid rõõmulist wiisi ühes. Teine poolt kalda äärest paksust roost tõusid pardid prääksudes üles ja lendasid omale hommikueinet otsima.

Täna hommikul ei seisatanud Tõnu järwe ääres. Wägise tahtis ta silm enne nähtud igaweste uut pilti waadelda, aga miski sund hoidis teda seda tegemast. Jälle tuli talle meelde, kudas ta põksuwa südamega 25 aasta eest esimest korda oma ametile ruttas, kudas siis hommik tänasele hommikule nii sarnane oli ja kuda ta siis siin seisatas. Sel korral oli ta terwis weel tugew ja meel rõõmus. Ta waatles hulga aega ja hüüd tungis ta suust: „Oh kui ilus sa oled, mu kodu!“ Aga täna! Ka neid mõtteid ei suutnud ta ära kanda.

Ta katsus järwe äärest wõimalikult ruttu ära põgeneda. Järwe lained kohisesid ja sealt kostsid talle sõnad kõrwu, aga need polnud niisugused, nagu ta neid ikka oli harjunud kuulma ja mis ta hinges ikka nii sõbraliku wastukõla olid leidnud. Ei — täna nad kõnelesid ähwardawalt, noomiwalt, aga ka nagu ärdaste tagasikutsuwalt.

Tõnu jõudis jahedasse männikusse. Siia ei pääsenud hommikuse päikese kiired ja siin ta wabanes ka rohkem närijast waewast, ehk lainete kohin weelgi kõrwadest hoopis kadunud polnud. Natuke oli metsa teed ja ta jõudis metsast wälja, kirikut oma ümber seiswate majadega enese ees nähes. Ka siin walitses pühapäewa hommikune rahu. Kõrtsi seina ääres puhkas joodik ja ta oli hommikuse päikese kiirte mõjul kokku kiskunud. Päikese kiired tõid ta närtsinud kehasse uut elu. Ta liigutas ja ägas.

Natuke maad joodikust eemal püherdas kõrtsmiku emis pehmes liiwas, kuna ta ümber põrsakesed rõõmsaste päikese paistel mängisid. Kui hea sa oled, hommiku päikene!

Tõnu seisatas kiriku karjalautade taga kingul ja pühkis higi. Ta oli täna rutemine kõndinud, kui harilikult, aga praegu oli weel wara wõtmeid tooma minna.

Päikese kiired langesid eemal seiswa kiriku ja kellatorni akende peale. Kukk ülewal torni otsas, mis Tõnule nii tuttaw oli ja mille ta kümmekonna aasta eest ise oma käega sinna üles pannud, liikus rahutumalt. Tõnu meelest oli, nagu teeks ta äkitselt suu lahti ja kuulutaks ülewalt ilmale, mis kellamehe hinge praegu täidab. Aga kukk jäi wait.

Pea kuuldusid kirikumõisa õuest hääled. Inimesed algasid oma harilikka toimetusi. Tõnu läks wõtmete järele.

Trepi peal lamas suur mustakirju õuekoer. Loom tundis kellameest, kui wana sõpra, kes igakord talle lahkeste käega pähe patsutas, ja tuli mehele wastu. Täna lõi Tõnu looma jalaga kurjalt eest kõrwale ja kurwalt läks elajas puupinu taha warjule.

Kiriku wõtmed hoiti harilikult köögis naela otsas. Kellamees läks neid sealt wõtma, kui tüdruk Mari talle ukse wahel wastu tuli. Ilma et Tõnu oleks märganud teretadagi, ütles ta:

„Anna wõtmed siia!"

„Oh, oh, nii wara juba. Mis sul on, sa ei ütle täna mulle tere hommikutki. Oled pahema jala enne woodist wälja sirutanud." Lõbus tüdruk naeris ja waatas lahkeste siniste silmadega wanamehe otsa.

„Anna wõtmed siia!" kordas kellamees.

„Wõi minagi neid keelan." Neiu ulatas wõtmed Tõnu kätte. „Aga mis ma pidin küsima — on see tõsi . . ."

Wanamees läks wälja.

Täna oli tal palju raskem treppisid mööda üles astuda, kui harilikult ennemalt ja kui ta wiimaks kellakambrisse jõudis, tundis ta põlwedes nõrgestust. Ta tegi luugid lahti. Missugune tore wäljawaade. Kaugele, kaugele tungis ta pilk üle metsade, külade, jõgede, järwede.

Juhisaare kirikul oli ümberkaudu kõige pikem torn, sellepärast pakub wäljawaade sealt ka õige suurepäralist pilti. Kahekordselt hinge ülendaw oli see pilt hommikul selge päewatõusu ajal.......

VI.

Juba hakkas rahwast niihästi üksikult, kui ka salgakaupa kiriku juurde tulema. Oli weel wara. Inimesed seisatasid puude wilus, wõtsid pead paljaks ja pühkisid rätikuga higi otsalt. Mõned otsisid paksude okstega puu üles ja istusid selle warjule haljale murule jalgu puhkama. Harwad läksid suitsenud ja musta kõrtsi. Iga mees põgenes päikese kiirte eest, sest ta oli hommikuse jaheduse loodusest täieste ära peletanud ja paistis palawalt.

Kirikumõisas, õpetaja armsamas toas waewles ja ahastas noor õpetaja. Alles täna hommiku oli üks wanapoolne tüdruk, kes harilikult kõik head ja halwad uudised kogudusest õpetaja ette kandis, salalepingust õpetaja wastu talle jutustanud. Esmalt oli sarnane kõne õpetaja meelest kui nõrgameelse jutt, aga tüdruku mitmekordse kinnituse ja ise oma pikema järelemõtlemise peale märkas tema asja tõsidust ja sai ähwardawast hädaohust aru. Mis teha? Kirikuteenistust ei wõinud ta pidamata jätta ja abi polnud nii ruttu kuskilt saada.

Ta kõneles asja oma haigele isale.

See kahwatas ja nii walge, ei hall, kui ta pale oli, ilmusid sinna siiski punased plekid. Wanake pigistas oma käsi kõigest jõust ja liikmed krugisesiwad, nagu oleks nad puruks läinud.

„Mis teha, isa?"

„Mis teha," kordas wanake täis wiha. „Kristus rändas läbi waenlaste Kolgatale, aga tungis ka kura-

dite karjast läbi põrguhauda. Ka sina pead täis julgust oma waenlaste hulgast läbi pühakotta minema."

„Kuis ma jaksan — nad tulewad mu kallale ja teotawad mind," ahastas noormees.

„Mine! tungi! seisa kui Issanda sulane," hüüdis wanake üleloomulikul ärituse toonil, „siis ei tohi kurat oma käsi su järele wälja sirutada. Mine nüüd ruttu! Sa näed, ma olen jõuetu, ma ei saa sind aidata. Wõi puudub sul julgus ja usk. Mine, palu enne!"

Noormees tuli wanaherra woodi juurest ära, aga üle kirjutusetoa läwe ei jaksanud ta jalga tõsta. Siin oli üks wanematest wöörmündritest ees, kes ähwardawat hädaohtu ettewaatamata sõnadega jutustas ja noortmeest hoiatas.

„Isa, mis pean ma tegema, ma ei julge minna!" Nende sõnadega astus noormees uueste haige isa juurde.

Isa oli aga selle aja sees oma esimesest ärritusest wõitu saanud ja waatas üsna rahulikult poja otsa.

„Ma tean, et sa ei julge," ütles wanamees, aga sellest ütelusest kõlas midagi, mis sarnast lauset näis warjawat: Sul pole ju nii kõrgeid omadusi, et sinu pilk ja sõna wõiks mässajaid eemale tõrjuda. „Aga waatame, kas meie abi ei saa. Kas oleks kudagi üht wöörmündrit wõimalik siia kutsuda?"

„Koorküla wöörmünder ongi siin."

„Luha Jaak?"

„Jah."

„Noh, see on wäga hea. Mine ütle, et ta, kui leiab, paar kolm wanemat wöörmündrit siia kutsub, aga kui neid poleks leida, siis ometi mõned, keda ta teab minu poole hoidwat. Saada köögi Mari Altsauna

Hansule ütlema, et see ruttu torni läheb ja seal niipea kellad hüüdma paneb, kui walge rätikuga suurel trepil lehwitatakse. Tule siis ise siia, ma tahan ennast riidesse panna ja katsuda kaasa tulla. Ma arwan, et kõik hästi läheb. Pane Issand talle tänaseks ise sõnad suhu!" Wiimaseid sõnu ütles wanake rohkem enesele.

Warsti ilmus Luha Jaak kahe wana wöörmündriga ja ühe külamehega kirjutusetuppa.

Wana õpetaja-herra komberdas poja toetusel kirjutusetuppa. Wöörmündrid ei julgenud wanale waimulikule silmi waadata. Nad kartsid neid pilkusid, mis neist wäikestest aukuwajunud hallidest silmadest tulid ja südamesse tungisid. Nad ei teadnud ka asjast õieti midagi selgeste, ainult paari sõnaga ja segaselt oli Luha Jaak neile jõudnud seda seletada... Ega ka temagi palju teadnud. Nad arwasid, et wana õpetaja-herra ise neid waljule noomitusele wõtab, et nad need kõige suuremad süüalused ongi. Kõige kaugemal ukse ääres seisis külamees. Ta ei teadnud ka midagi, aga ta oli õpetaja-herrale tuntud.

Opetaja tegi aga hoopis lahke näo ja ütles häälega, millest pühadus, heldus, aga ka julgustus kuuldus:

„Ah teie, armsad wennad, oletegi siis ristikoguduses weel truuks jäänud ja tulete aitama kuradi kawalaid wõrkusid tühjaks teha. Kiidetud olgu sa Issand — sul on weel selles karjas lambakesi, ehk sa meile küll oled ränga katsumise ja risti saatnud. Aga sa tahad karjasega olla, ja waenlased lüüa. Anna oma sõjameestele jõudu." Siis pööris ta wöörmündrite ja poja poole, üteldes: „Sammu, Kurt, wöörmündrite wahel, ja wennad, kui teie näete, et keegi tahab

noore õpetaja kallale tulla, siis lükake waenlased eemale. Kas Hans pidi torni minema?“

Wanake sai tüdrukult, keda sinna kutsuti, jaatawa wastuse.

„Noh, hea küll, lehwitage natuke enne trepil rätikut ja minge Issanda nimel. Ma saadan teid oma pilguga ja palun su eest.“

Wanake komberdas minema.

Sel ajal, kui Kurt kirikumõisas ahastuses heitles ja isaga nõu pidas, sündis kellakambris ka midagi, mida peab lugejatele jutustama.

Altsauna Hans elas õpetaja maa peal ja leidis igapäewast teenistust kirikumõisa päilisena. Ta oli suur, tugew wanapoolne mees ja tegi tihti purjus peaga rumalaid tükka. Mitu korda oli õpetaja ta peale sedawõrd pahandanud, et teda ära ajas, aga oma tubli töö ja alandlikkude palwete läbi leidis ta jälle andeksandmist. Õpetajale oli ta täieste allaheitlik ja kuulis kõigis ta sõna.

Seesama mees rõõmustas wäga, kui talle aru toodi, et ta täna peab kiriku „sisse lööma“. Tõnust ei olnud ta ilmaski suurt lugu pidanud, sest Tõnu oli ka kõrtsi juures ihaldatud wõõras oma lapseliku meele ja magusa jutu pärast. Ta oli mõnikord Tõnule ka midagi halba ütelnud, kuid see ei lausunud ise talle sõnagi wastu, waid teised hakkasid ta eest seisma ja Hansu hirwitama. Sarnastel kordadel oli ta süda Tõnu peale täis, kuid muud midagi sest wälja ei tulnud. Täna aga tahtis ta kellaköie wana kellamehe käest ära tõmmata ja täie jõuga helistada. Eks see olnud ju õpetaja tahtmine?

Suure rutuga läks ta kellatorni.

Kui Hans kellakambri jõudis, seisis Tõnu rinnuli lati peal, mis luugi augu kohale põigiti oli pandud, ja waatas alla kirikumõisa poole. Treppisid mööda üles ruttaja sammud äratasid kellamehe ta mõtetest.

Tõnu nägu oli hirmus kahwatu ja tõsine, otse meeleäraheitmine paistis sealt. Sedawõrd oli nägu wõõras, et isegi Hans otse jahmatades seisma jäi ja meelde ei tulnud teretamisekski sõna lausuda. Hans pühkis warukaga higi, mis ülesronimine oli otsa peale pigistanud, ja ütles nagu iseenesele: „Küll hakkas aga palaw.“

„Mis sa siit ülewalt tahad?“ küsis Tõnu kurjalt.

Niisuguse järsu küsimise peale ei osanud Hans midagi kosta. Natukese aja pärast kogus ta ennast ja kogeldas:

„Õpetaja-herra käskis mind täna helistada.“

„Mis sa helistad, ma olen ju siin,“ ja Tõnu kogu sirgus Hansu silmis suuremaks. „Tee, et siit minema saad!“

Ka Hans läks juba wihaseks.

„Wõi sa oled minu ajaja. Õpetaja sind ei taha.“

„Wõi õpetajal tahta! Tea, et ma tänasest päewast saadik 25 aastat olen kellasid löönud.“

„Täna ei pea sa enam lööma.“

„See on minu asi...“

Hans sai ägedaks, sest kirikumõisa trepil lehwitati walget rätikut. Mees astus kellade alla, et köisi pihku haarata.

„Ära liiguta,“ müristas Tõnu hirmsa häälega ja ta astus ligemale.

„Näe, kästakse helistada," ja Hans wõttis suure kella köie pihku.

Ruttu käisid Tõnu silmad otsides ringi. Ja enne weel, kui harjumata mees jaksas kella „hüüdma" panna, kahmas Tõnu müüri kõrwas maas wedelewa jämeda wana kellanööri pihku ja andis Hansule mööda pead. Hirmsas walus laskis mees ruttu nööri lahti, taganes paar sammu kahe käega pead kinni hoides tagasi ja — kukkus karjatades trepi august mööda trepiastmeid alla. Ta astus kogemata ise tagaspidi lahtise trepiluugi kohta. Alt kostis hale ägamine ja appihüüdmine, aga seda ei kuulnud keegi peale Tõnu. Tõnu pea, kogu kirik, kogu ümbrus käis ta ees hirmsa kiirusega ringi ja igal silmapilgul arwas ta ennast torniga ümber minewat. Wahest näis jõe poole, wahest kortsi poole rahwahulga peale kalduwat.

Ka Tõnu nägi lehwiwat rätikut kirikumõisa trepil.

Nüüd ilmus õpetaja, aga ta polnud üksi. Nagu iseenesest läksid wana kellamehe käed köite järele, aga ta kiskus nad kramplikult tagasi.

Tõnu nägi, kudas õpetaja üles torni poole waatas. Õpetaja jõudis oma seltslastega pühakoda piirawa aia wäikese wärawa wahele. Ta jäi silmapilguks seisatama ja waatas jälle üles kellakambri poole. Tõnu mõistis, mis ta selle waatega ütles, ja see käis kui noapiste ta hingest läbi. Mingi prügi wõi lubjatükk kukkus suure kella pihta ja see sumises nõrgalt, nagu oleks ta mehele ta kohust meelde tuletanud, mis ta kakskümmend wiis aastat nii truult täitnud. „Kas siis täna, oma juubelipäewal, tõrgud sa helistamast?"

Õpetaja jõudis kiriku õue peale. Äkitselt läksid

naised aia juurest, mille ääres wanad põlised wahtrad kaswasid, suure kiirusega õpetaja kallale. Noor waimulik mees kahwatas ära ja ta huultele tungis nõrk ehmatusehüüe. Mehed astusid naistele tee peale ette ja ei lasknud neid edasi tungida. Opetaja külge ei jaksanud keegi kätt sirutada ja tal oli wõimalik tülitsejate ja käratsejate wahelt kirikusse minna. Wöörmündrite ja naiste ümber kogus rohkeste inimesi, kes waljuste rääkisid ja käratsesid.

„Löö kirik sisse!" hüüdis keegi alt ja näitas mütsiga üles torni poole.

Tõnu pööris ümber. Tuul, mis lahtistest luugiaukudest läbi tõmbas, liigutas kellanöörisid ja puhus nad nüüd õieti Tõnu ligidale. —

Mees ei jõudnud enam pidada.

Ja wõttis nööridest kinni ja helistas kõigest jõust — oma juubelipäewal.

VII.

Kaua helistas wana Kõõts, nõnda kaua, kuni ta käewarred raugesid. Nagu oleks iseäraline wägi kellanöörisid ta käte wahel kinni hoidnud. Kas pidi see siis tal wiimane kord olema?

Kui wiimaks märkas, et küll juba helistanud, jättis ta järele. Siis ruttas wanamees tornist suure kiirusega alla. Ta ei pannud trepi juures ägawat meest tähelegi. Kirikusse ta ei läinud. Kiriku esine plats oli tühi, juba oli jutlus alganud. Natuke seisatas

Tõnu kiriku ees wahtrate warjus, siis ruttas ta nagu tagaaetuna koju poole.

Kui Tõnu koju jõudis, ehmatas eidekene ta segast ja kahwatanud nägu nähes.

„Mis sul on, mis on juhtunud?" küsis naine kaastundlikult.

„Anna mulle süüa!" ütles Tõnu wõõra häälega.

Eit pani laupäewa õhtust järele jäänud pudru lauale ja küsis laua otsa seisatama jäädes:

„Miks sa nii wara kirikust koju tulid?"

Tõnu waatas kurjalt naise otsa. Pani lusika lauale ja ütles: „Ma ei taha süüa. Lähen kodust ära."

Ja ta läks, imestajat naist sinna jättes.

Tõnu hulkus mööda metsi. Iga tuulekohin, iga sahin kuskil põõsas nagu oleks talle midagi ütelnud, kuid neil kõigil olid sarnased sõnad suus, mis kui terawate tangidega Tõnu südant pigistasid. Wiimaks komistas ta puu juurte peale maha ja roidunud mees uinus raskesse rahutusse unesse.

Külm ja tugew wihm äratas kellamehe ta unest. Oli wist ammugi sadama hakanud, sest ümberringi kõwa maa peal olid suured weelombid ja ta ise oli läbi märg. Pilw oli wist lõuna poolt üles kerkinud ja sõudis pikkamisi tasasest tuulest aetuna põhja poole. Nüüd lahutas ennast pilwine taewas õhtukaarel ja alla wajuw päike waatas hoopis kurwalt jumalagajätmiseks. Kui suur wahe hommikuse tõusmise wahel, sest Tõnu eest oli, nagu oleks ta suwe otsa maganud ja alles hilisel sügisel ärganud.

Uni ei olnud teda kosutanud, wäsinult ajas ta ennast istukile. Nüüd tundis ta, kudas liikmed külma käes wärisesid. Ta katsus meelde tuletada, mis päew

see on ja kus ta praegu wiibib. Esmalt ei mäletanud, aga pea tulid sündmused nagu läbi une meelde. Täna oli tal 25 aastat kellamehe ametis täis ja selle nõuga läks ta täna torni, et jumalateenistuse alguseks mitte helistada. Oh kui suur ja andeksandmata patt! Nagu tuli põletas see nüüd wana kellamehe südames.

Ta tõusis waewaga püsti, et külma käes roidunud liikmeid liigutada ja kauaks ta siis siiagi wõis jääda?

Ta käis natuke aega, kuna ta kitsa tee peale wälja jõudis. Ta läks seda mööda arwata mõni sada sammu, kuni jalgtee pöörangu tegi. Siit käänaku tagant paistis Tõnule üksiolew Kuuse kõrts kätte. Tõnu wõttis nõuks kõrtsi minna.

See kõrts oli õieti kuulus, niihästi pahategude läbi, mis seal sündisid, kui ka oma mustuse ja halwa wiina poolest. Kes seda wõib teada, kust taewakaarelt kõrtsmik pärit oli, aga üks esimene kelm ta oli. Leti all seisid tal mitmed pudelid, mõnedes tubakawesi, teised koguni selge weega täidetud. Nii andis ta wiina, kudas keegi purjus oli, ja kui keegi julges ka aru saades nuriseda, siis wiskas kõrtsmik selle kõige õigemat teed uksest wälja.

Kui Tõnu kõrtsituppa astus, ei pandud tulijat alguses tähelegi. Mehed olid leti ees ja kõrtsmik wist näitas neile midagi uut asja wõi kunsttükki. Sarnaste kunsttükkide peale oli kõrtsmik meister ja ta oskas neid paberi krookedega wõi wiltu ja haakidesse lõigatud puupulkadega mõnikümmend teha. Suurt uudist seal ei olnud, aga talumehed tikkusid rüsinal waatama. Seda silmapilku tarwitasid kõrtsmiku sõbrad ja näppasid teiste rahakotid taskutest wälja. Hak-

kas keegi taga kaebama, sellele tehti wäikene „saun" ja wisati, kui ta ise ei mõistnud minna, üle läwe. Pärast eneste keskel harutasid mehed, palju keegi saanud, aga kes siingi teineteisele tõtt ütles. Ja siis jõid, tukkusid ja wahest sekka ka tülitsesid nad kuni hommikuni.

Nii oli see elu siin enne käinud ja nii läks ka praegu. Inimesed sõimasid kõrtsi igasuguste sõnadega. See näitas, nagu oleks nad kõrtsi põlgajad, aga nad läksid ise kohe sinna ja tukkusid heameelega seal. Kõrtsmik kinnitas, et tema ei mõistwat muud moodi magada kui istudes. Mis woodisse puutub, siis olla ta kolme aasta kohta 5 tundi woodis maganud.

Kõrtsis oli Tõnul mitu tuttawat meest ja peagi märkas üks neist wana tubli kellameest.

„Ah, sina ka siin, tule ligemale!"

Kõrtsiiised waatasid Tõnu poole.

„Ah, mis sind siia ajas," tähendas üks. „Aga kuuldub, et noor õpetaja, wõi kes kurat, olla sind ju ametist lahti lasknud. Oled ikka wist hea hulga aega treppisid mööda üles roninud?"

Tõnu ei wastanud midagi.

„Noh, sa ei taha rääkida, mis?" mees astus ligemale. „Aga kust sa siis tuled, pole sul hamba all kuiwa kohta. Hei, kõrtsipapa, anna wanale kellamehele naps wiina, teeb südame soojaks."

Kõrtsmik kallas paksu klaasi wiina täis ja tuntud mees andis Tõnu kätte.

Tõnu jõi, jõi ja kibe wiin lagunes nagu tuli kehas laiali.

„Lasku peale," tähendas Tõnu klaasi ära pannes, „wõi ma nüüd sellepärast suren."

„Noh, see teeb südame täis," ütles üks sassis habemega mees, „aga keda nad peaksid jälle panema. Ega nüüd keegi neid nii ilusaste lüüa mõista, kui sina."

„Noh, mis sa nüüd ka tead! Oled sa kolmel aastal kirikukella kuulnud?" pilkas üks noor täie kehaga mees endist kõnelejat.

„Sina, sina oled wist püha Jüri," urises teine. „Pole sa meist palju parem. Kõrtsmik, anna pool naela."

Kui kõrtsmik wiina oli wälja kallanud, pakkus kõneleja seda Tõnule.

Tõnu nagu tõrkus.

„Noh, wõi see nüüd midagi teeb. Eks sul ole kahju, mis nüüd karta, ega sa enam papi kildas istu."

Tõnu wõttis selle wastu ja jõi klaasi tühjaks.

Ja Tõnu jõi külameeste käest õhtu jooksul weel palju wiina.

Tuli paar uut kõrtsilist.

Teine waatas otse, nagu tunnistades, Tõnu otsa ja läks siis, ostis wiina. Ta tuli wiinaklaas käes Tõnu juurde ja pakkus sellele, aga Tõnu oli juba päris purjus.

„Ma tahtsin sulle midagi ütelda," rääkis wõõras pool salaja, „oled kuulnud?"

„Mida? ah, ah, ah, et mind kellamehe ametist lahti lasti, aga Hans sai ka mu käest hea piraka."

„Waat see'p see on, mees on surnud."

„Ega mina teda surnuks löönud."

„Ma ei tea, aga tohter ütelnud, et hoop meele kohta on elu wõtnud. Murtud käeluu poolest oleks ta sada aastat wõinud elada."

Purjus kellamees, nii purjus kui ta küll ka oli, aimas asja tõsidust.

„On see tõsi?“ küsis ta ahastades.

„Tõsi küll ja sind otsitakse. Wõib olla, tulewad seda teed mööda tagasi, astuwad sisse ja wõtawad su kinni.“

Tõnu puges ilma tähelepanemata uksest wälja. Oli walge suweöö. Muidugi ju ööd sel ajal walged on, aga täna paistis üle metsade weel kullakarwaline kuu. Ilus öö!

Pärast rasket wihma oli õhk natukese wilumaks muutunud ja jahe tuul puhus ja jahutas rutul rändajat. Aga Tõnule oli õhk soe ja tuul palaw kui saunaleil.

Kuhu minna? Kuskil ei teadnud ta parajat paika. Hirmus piin näris ta südames ja üks hääl, mis ähwardas, ei tahtnud waikida. Ta läks ilma eesmärgita üle kõrtsi ees seiswa nõmmiku teise poole külge paksu metsa poole. Ta sai aru, et ta kinni wõetakse, kohtusse, kuhu ta elus weel jalaga polnud saanud, wiiakse ja siis nagu mõrtsuk raudu pannakse. Nüüd mõtles ta weel midagi, aga ta ei jaksanud sellest isegi aru saada. Midagi hirmust pidi see aga küll olema, sest ta tundis, kudas jääkülm higi ta palet mööda maha woolab.

Seal kuulis ta korraga kirikukellade heli. Ta kuulatas ja nad kõnelesid sõnu, millest Tõnu wäga hästi aru sai:

Pea — kinni — mõrtsuk! — Pea — kinni — mõrtsuk!

Tõnu ei jõudnud enam püsti seista, sest ta põlwed olid nõrgad. Ta waatas kuu poole ja seal nägi ka kirikutorni kelladega. Kellad liikusid täie

hooga, kuna neid surnunäoline Hans käima pani. Iga kord, kui kellad lahtise luugi poole liikusid, nägi Tõnu nende kõrasid ja need olid lihased inimeste keeled ja hüüdsid:

Wõt — ke kinni mõrt — suk! Wõt — ke kinni mõrtsuk!

Ta kuulis ka tee pealt wankri mürinat ja kellad laulsid:

Pea—kinni mõrt—suk! Wõt—ke kinni mõrt—suk!

Tõnu pani jooksu metsa poole. Ometi kõige wähemast täna ööse tahtis ta weel waba olla, sealt metsast ei wõinud teda öösel keegi üles otsida.

Ta oli juba metsa äärde jõudnud, kui kuu kerge pilwe tagant wälja tuli ja ümbrust imelikult selgeste walgustas.

Tõnu ees seisis mees, suur, pikk, must mees.

Tõnu seisatas. See on wist tagaajaja. Ka wõõras seisatas ja waatas Tõnu poole. Tõnu karjatas ja tõstis käed palumiseks, aga ka must mees tõstis käsi.

„Ei, ei, sa ei saa mind siduda!" kisendas kellamees meelt ära heites ja tormas täie hooga wõõra kallale. Aga — ta kukkus otseti päewasest wihmast korjatud sügawasse weelompi. Küll ta rabeles, aga wälja ei jaksanud ta tulla, sest ta wõitles waenlasega elu ja surma peale. Wiimaks jäi heitlemine soiku ja wana Juhisaare kellamees suri oma juubelipäewa ööl niiwiisi heideldes. Ka kuugi ei jaksanud sarnast nähtust ära kannatada ja tõmbas enesele kerge pilwe loori ette.

Tuul puhus endist moodi, sirts siristas endist moodi, kõik oli jälle nagu ennegi.

* * *

Kurb oli kõne, mis õpetaja kahele lahkunule järele hüüdis. Kuhu waenlane inimese wõib wiia, näitas selgeste kogudusele kiriku endise kellamehe Tõnu lugu. Olgugi hulk aega kiriku teenistuses, kuid ometi wõib hsingewaenlane ta südamesse teed leida, kui ta ise ei walwa. Ta saadab inimese kohutawatele patutegudele: esmalt ei taha ta jumalateenistuseks kellasid helistada, siis lööb teise inimese surnuks, ja pärast, et ilmaliku nuhtluse käest pääseda, teeb iseenesele otsa. „Aga," hüüdis õpetaja lõpuks, „Issanda kohtu eest ei pääse ükski, ei pääse ka temagi."

Tõnu hauaküngas kerkis surnuaia taha nende jõledate kalmude hulka, kes iseenda elule otsa olid teinud.

Piiraja.

(Kogust: Isa talu).

Piiraja.

Ma olin haige, wäga haige.

Kust ma omale häda külge sain, selle kohta oli igaühel oma arwamine. Üks ütles maast, teine jälle weest. Wõib olla, ehk olin kusaglie magama jäänud, kust maa-alused mu kaela peale sattusid; wõib aga ka olla, et haigus ojast tuli, kus suwe ajal sügawatesse aukudesse wasekarwalist maaget koguneb.

Mind arstiti kõige suurema hoolega. Raske oleks rohtude nimesid peast mäletadagi, mis kõik mu kaela peale pandi. Iga külaline, kes mu häda nägi, oskas oma poolt ka midagi õpetada. Aga kõik need pealemäärimised ei suutnud mu kaela terweks teha ja päew-päewalt lagunes laiemale inetu kärn.

Isegi kirikuproua ja kaupmehe-emanda käest toodud salwid ei suutnud mind terweks teha.

Kord juhtus söekaupmees mu haiget kaela nägema.

„Miks te lapse kaela ära ei arsti?" ütles ta mu emale.

Nüüd jutustas ema pikalt sellest, kudas mingisugune rohi selle haiguse wastu ei aita. Isa, kes seal juures seisis ja mehiseid suitsupilwi õhku saatis, kinnitas oma waikimisega ema kõnet.

„Aga kas te siis Niidi Ingli juures olete käinud?"

„Oh taewake!" hüüdis mu ema käsi kokku lüües.

„Kudas mina tema olen ära unustanud. Ei, tema juures ei ole me mitte käinud."

„Imelik — selle unustate hoopis ära, kes teie lapse wõib terweks teha," ütles söekaupmees kergel noomitusel. „Ta on teil lähedal, kuna inimesed mitmekümne wersta tagant tema üles otsiwad."

Ka isa tegi sel puhul emale etteheite, et ta mind ei ole Ingli juurde wiinud.

Mis oli siiamaale unustatud, siis rutati seda nüüd wõimalikult pea täide saatma.

Ingli saunake oli kaugel nõmmikul heinamaal pikkade walgete kaskede hulgas. Sinna ei läinud mingit kindlat wankriteed. Ainult mõnes kohas wõis näha, nagu oleks ratta rauast wits ettewaatamatalt kargasse lõiganud.

Seda huwitawam oli aga sinnawiiw jalgrada. See jooksis meie ees läbi paksu rohu ühe puu tagant teise taha, tegi siin ja seal põõsastes pettemängu. Kui ta meid küllalt oli narritanud, siis tuli ta wiimaks lagedale nõmmiku heinamaale ja wiis meid otsejoones Ingli sauna juurde.

Aastad olid walgete kaskede wahel olewa sauna lossakile wajutanud, mõnelt poolt katuseräästa isegi wägiwaldselt maa wastu surunud. Siin ja seal oli seintele tugesid äärde pandud, mis aastate kaupa suure truudusega oma koormat kandsid. Üksikuses ja suures waikuses ootas wana majake oma wiimast tundi.

Täielises kokkukõlas seisis saunaomanik oma eluhoonega. Wana ta oli ja nagu wari liikus ta oma üleni muruga kaetud õuel. Sügawat saladuslist rahu segas ainult põrsakese wingumine, kes wäriku taga

kitsas ruumis oma wabaduse üle kurtis. Mõnikümmend sülda majast eemal mäletses rammus lehm, köis sarwis.

Terwe inimese-ea oli see saun siin seisnud. Mitu, mitu aastat tagasi peeti seda majakest saksasaunaks. Siis olid ta seinad walgeks lubjatud ja walge korsten hiilgas õhtusel päikesepaistel just niisama, nagu praegu nende jämedate kaskede walgekoorelised tüwed. Hoolas perenaise-käsi pühkis akende ruudud puhtaks, pani pottidega lilled aknalauale ja siblis kewadel lilleseemned ukse ette kobedasse mullasse.

Siis elas wäikeses üksikus majakeses eemal nõmmiku seljakul heameeleline naeratus ja magus rahulolemine.

Seal kerkisid tumedad pilwed ja katsid saunaelanikkude eest päikese lahke palge kinni.

Pereisa oli mõisas puusepaks, mille eest ta ka wäikeseid saunamaid tarwitada wõis. Haigus tuli tühisest asjast, nii tühisest, nagu seda harilikult karta ei teata. Pisike kriimustus. Seda suurem oli imestus, kui ühel õhtul lesk külast käis tuttawaid palumas, et need teda mehe matusel weidi awitaksid.

Nüüd elas lesk kogu rea aastaid üksipäini oma wäikese pojaga. Ta unustati külas peatselt ära ,sest teda nähti liig harwa. Ainult mõned üksikud otsisid ta kaugelt nõmmelt üles, sest teati kõneleda, et ta mitmesugusid haigusi arstida.

Alles siis hakati teda jälle sagedamine meelde tuletama, kui ta poeg, mustade käharate juustega ja suurte lahkete silmadega noormees, Niidi saunast pühade ajal külasse tuli, ilusaste wiiulit mängis ja noorte tüdrukutega kergeste tantsis. Ei olnud külas

seda tütarlast, kelle süda kadeduses ei tuksatanud, kui noormees omale teise kaastantsijaks kutsus.

Ühel kewadel rändas noormees kodust wälja. Ema ootas ta käest kirja ühe nädala, teise nädala, aga mingit teadet ei tulnud. Wiimaks sai ema siiski kirja ja see jutustas, et lained olid ta poja surnukeha kusagile mererannale tasasele liiwale wälja heitnud.

Ei olnud wanale inimesele tarwiski ütelda, mispärast meie olime ta üles otsinud. Lahkelt ja kaastundmust awaldawal pilgul waatas ta minule otsa, astus mu juurde, katsus oma peenikeste, õrnade sõrmedega mu kaela ja lausus:

„Waene laps! Sa oled küll rohkeste walu kannatanud. Aga nüüd saad warsti terweks.“

Selle peale waatas ta mu ema poole:

„Sa oled imelik inimene! Miks siis ennemalt ei tulnud?“

Emal oli wäga paha ja ta ei leidnud enese wabanduseks mingit mõjuwat põhjust.

„Oodake weidi!“ kõneles ta ja läks meie juurest ära. Ta jooksis kiireste nagu wari üle muru, kergeste nagu õhtutuul. Pikendas lehma köit aasal, wiskas peoga põrsale wirna ette, ruttas siis üle õue tuppa. Warsti tuli ta sealt wälja, wäike kasepahast tehtud ja läikiwaks poleeritud karbike käes.

„Lähme siis!“

Ta sammus ise kiireste kahe kõrge kase poole.

Kaskede wahele jõudes langes ta põlwili, pani käed risti ja waatas taewa poole. Ma nägin, kudas

ta huuled liikusid ja ta silmadest paistis mulle iseäraline walgus, sära.

Peale palwet omandas ta kortsuline nägu jälle lahke, naeratawa ilme.

Kaskede wahel oli haljas rohutukk, kuna ümberringi päike maa oli punaseks põletanud. Selle halja rohutuka äärde käskis ta mind põlwili langeda.

Ta tegi oma karbikese lahti, kust seest noakese ja sameti sisse mässitud ristiga rublatüki wälja wõttis. Halja rohu peale kumardades kraapis ta noakesega ristiga rublatüki küljest mitmesse kohta rohu sisse hõbewalget. Selle peale lõikas ta noaga ettewaatlikult rohu seest kargatükikese wälja, surus sellega mu palet, kaela ja tõmbas ümber haige koha piireid, tegi sinna peale rista ja pani siis rohutüki suure hoolega endise koha peale tagasi. Kolm korda kordas ta oma arstimisewiisi.

Niipea kui külm muld mu kaela wastu puutus, awaldas see mu peale rahustawat mõju. Kohe andis kärisew walu kaelanaha sees järele. See piiramine oli imehea, imemeeldiw, nii et ma igakord headmeelt tundsin, kui ta uue mullatüki wõttis.

Kui ta piiramise lõpetas, pani ta käed uueste risti ja palus. Siis tõusis ta maast üles, surus oma pehme käega õrnaste mu haiget kaela ja sõnas sõbralikul, helirikkal häälel:

„Pole wiga, wäikene, nüüd kaob see kohe ära. Sa waeneke said walu küllalt kannatada.“

Juba teel kodu poole kadus mu kaelast teraw, näriw walu. Öösel magasin ma magusaste. Hommikul üteldi mulle, et kärnad on kuiwama löönud, ja ma ise tundsin seda, kudas nad magusaste kihelesid.

Nõmmikult on saun ammu kadunud, isegi ta aset ei tunne nooremad. Ka seda ei teata, kus kohal piiraja Ingel surnuaial puhkab. Lihtne puust rist, mis küla-inimesed ta hauale panid, on ammu ümber langenud ja tuul ja talw hauakünka maatasaseks wajutanud. Aga siiski on siin külas ja kihelkonnas inimesi küll, kes neid sõbralikka sügawaid silmi, helirikast, imelikult julgustawat häält wäga hästi mäletawad. Ta mälestus ei kao sellel põlwel.

Pulmalipp.

(Kogust: Isa talus.)

Pulmalipp.

Kõige kõrgema puu otsa pandult lehwib ta lustiliselt kõhedas hommikutuules ja paistab kogu ümbrusele. Inimesed näewad teda kohe, jääwad seisma, waatlewad hulk aega ja ütlewad:

„Pulmalipp lehwib!"

Kas on pulm ilma pulmaliputa wõimalik? See oleks poolik pulm, see ei olekski pulm.

Juba ammu enne pulma mõteldakse pulmalipu peale. Wõetakse rublased, suurte roosidega ja heledate lehtedega willased rätikud ja õmmeldakse üksteise külge. Jatkatud rätikutest kaswab kangas, ja mida pikem, mida laiem see on, seda uhkem on pulmalipp. Niisugune pulmalipp paistab sagedaste kümme wersta ümberringi.

* *
*

Karjamaa serwal kaswab wiieteistkümne-süllane kuusk. Selle otsa pannakse täna pulmalipp lehwima.

Keegi ei mäleta külas hästi enam seda aega, millal see puu pisukene oli, millal ta igal suwel küünrawõrra päikese poole tõusis. See puu on wanem, kui kõige wanem rauk kogu wallas, kelle habe lumiwalge on ja kes wäga pikkamisi astub, hoolega kepi najale toetades. Selle kuuse poolkuiwanud oksad on õredalt punakate okastega kaetud. Talwel ei lähe ükski lind

tema otsast warju otsima, sest ta harwad raod ei suuda tormawat põhjatuult kinni hoida. Ainult walgetel suweöödel tulewad waresed ta okstele, sest sealt leiawad neid esimesed koidukiired kõige ennemalt.

Mitmendat korda selle kuuse latwa pulmalipp üles tõmmatakse, selle ülesarwamiseks kuluks hulk aega. Juba wanaisa pulma ajal on see kuusk pulmalippu kandnud. Siis oli puu alles tihe, paistis kaugele kui wägew tumeroheline püramid ja mühises mõnusaste tuulehoos.

Ja nõnda on ta ka pärastistes aastates perekonna pulmapidudel alati esimesel kohal seisnud.

Kes wiib pulmalipu sinna üles? On teada, et isegi ülemeelsed karjapoisid, kes oma julgustükkidele palju piirisid ei tõmba, ilmaski selle kuuse latwa ei julge minna. Ka neilegi on ta liig kõrge.

Ainult ühe peale pannakse lootus. See on tugewa kehaehitusega ja julge waatega Kingu Rein. Kõik pulmalised waatawad tema poole.

Rein tõuseb juuresolijate silmis kangelaseks.

Noormees kinnitab omale siledaks hööweldatud raske ridwa, millele lipukangas ümber mässitud, nööridega keha külge ja hakkab kuuse otsa ronima. See on elukardetaw tee. Kõigi allolijate südameid täidab rahutus, kuid keegi ei lähe teda hoiatama.

Kui Rein oma raske koormaga redeli pealt alumistele okstele jõuab, asub ümbrusesse täieline waikus. Inimesed kõnelewad sosinal. Teatakse wäga hästi: üks wääratus, üks walewõte ärakuiwanud mureda oksa järele ja Rein wõib ülewalt alla kukkuda.

Ainult kaks meest, wana Joost ja Annus, kes asja korraldamise oma hooleks wõtnud, hüüawad ülesronijale üksikuid juhatusi.

Toll-tollilt kisub Rein enese läbi kuiwade okste ülespoole. Kes teraselt waatab, see näeb, kudas ta pruunikspõlenud käewarrest weri wälja tungib ja warrukasse walgub. Teraskõwa, kuiwanud kuuseoks on wihaselt pealetungija käewart haawanud.

Aga sellest hoolimata — ikka ülespoole!

Rein on nüüd juba nii kõrgel, et naabriküla ta kätte paistab. Seal on laialdased wiljapõllud, üksikud pered roheliste lehewanikute sisse peidetud, paremal pool heleroheline madal karjamaa-mets. Noormees jääb oma kardetawal teel weidi seisatama ja lõbutseb uhke waatepildiga. Kui ta sealt midagi allolijatele ütleb, siis peab ta kisendama.

All sosistatakse. Kõikide nägudelt paistab ärewus, isegi hirm. Raske warras pääseb wahest okste wahelt kõikuma ja ähwardab Reinu enesega alla kiskuda. Iga uus wõte, iga uus samm poolkuiwanud okstel sünnitab allolijate rinnus ikka suuremat rahutust.

Isegi waresed lendawad lähemate wäljade kewadekünnilt üles ja tulewad hulljulget meest waatama. Nad lendawad piiret ja kraaksuwad.

Nüüd on Rein ülewal. Alt wõib selgeste näha, kudas käewarre jämedune puulatw nooremehe raskuse all kõigub ja isegi weidi looka tõmbab. Puu kehast jookseb rahutus alla juurteni, sest ümberringi nähakse puu juuri kattew sitke kamar kerkiwat.

Rein tungib weelgi ülespoole. Wõib olla, ehk on puulatw seal juba niiwõrt peenike, et mees sellest ulatab peoga ümber wõtma.

Nüüd on ta wiimakski eesmärgil. Rein hoiab ainult käewarre jõul puu ümbert kinni. Ta päästab pikkamisi raske lipuwarda enese ümbert lahti, tolltollilt nihkub esmalt ümber lipuwarda mässitud kangas, siis walgeks hööweldatud lipuwars punakasrohelisest kuuseladwast helesinise taewa poole.

Pikkamisi keerutab Rein lipukanga warda ümbert wallali ja ahnelt haarab kõhe tuul kergest riidest kinni. Warsti on lipukangas täitsa lahti, warras paeltega puu külge kõwaste kinni seotud ja Rein hakkab alla tulema.

Kui Rein alla tugewatele okstele on jõudnud, siis tuleb allolijate ridadesse elu tagasi. Seal naerdakse, hüütakse ja hõisatakse.

Pulmalipp lehwib.

Lipp mängleb ja uhkleb oma heledate wärwidega päikese paistes. Tuulehoog annab talle mõne silmapilgu jooksul sajanäolise kuju: wahest lööb hoog ta kitsaks pikaks paelaks kokku, harutab siis ruttu jälle lahti ja tõmbab lipukanga sirgeks, teda kergeste lainetama pannes ja ta helepunaseid werekarwalisi roosisid allolijatele näidates. Sealsamas näitab jälle, nagu ei hoolikski hoog sellest naljatusest ja lipp langeb loogeldes alla. Uueste haarab tuulehoog temast kinni ja kujudemäng hakkab uueste otsast peale.

Kogu ümbrusele paistab pulmalipp silma ja inimesed tulewad tubadest wälja, jääwad teel ja töö juures seisma, waatlewad ja ütlewad:

„Pulmalipp lehwib."

Alumiste okste pealt hüppab Rein kergeste maha. Ta riided on mitmest kohast lõhki kistud, ta käewarrest

imbub ikkagi werd ja ta kaela ja pale peal on kriimustused.

Nüüd läheb kõige nägusam neiu julge mehe juurde ja paneb talle oma käega õitswa lilleõie rinda. Pulmaperemees pakub talle wöödilisest kannust wahutawat õlut.

Ja uueste waadatakse sinisel taewapõhjal lehwiwat pulmalippu.

* *
*

Neil, kes ees sõidawad, on kõige tulisemad hobused ja wankri aisade küljes on neil ka kõige heledamate häältega kellad. Loomad kaabiwad wankrite ees oodates mulda, kuna nende waljaste ja sedelgate küljes haljaksõõrutud wased päikese säras kiirgawad.

Algab pulmasõit.

Asutakse wankritele. Mehed wõtawad tugewate kätega ohjad, kuna nende kõrwal istuwad naised oma kõrgete mütside siidist paelu korraldawad, et need sõidul tuules hästi lehwiksid. Eelwankris istub ka pulmalipu kandja. See on wäiksem lipp, walgest kalingorist tehtud ja punaste paeltega pealt ruutudesse ja ristidesse kirjatud. Ta peenike, sile, weidi paenduw warras on punaste paeltega ümber põimitud ja isegi lipukandja käewarre küljes ripuwad uhkelt pikad paelad. Olgugi lipp raske, olgugi et tuul teda kiirel kihutusel tugewaste kisub, kuid sellegipärast hoiab lipukandja ta kergeste nagu sule ülewal.

Enne kui pruut wankrile astub, mis lipuwankri järele kihutab, heidab ta weel korraks pilgu kuuse-

ladwas lehwiwa lipu peale. Iseäranis tugew tuulehoog on sellest praegu kinni haaranud ja ta plaksud kuulduwad ülewalt selgeste siia alla.

Pruut istub wankrile ja sõit algab.

See on metsik sõit, meeletu kihutamine. Warsti langewad loomade külgedelt walged wahutükid alla, aga sellest hoolimata ei taha keegi eelmisest wankrist maha jääda.

Agedaste kisub tuul pulmalippu, kaugele kostawad pulmaliste hüüded ja hõisked.

See on sõit — uude elusse.

Ohwer.

(Kogust: Meri).

jäid saarlased Lenströmi hoole alla, ta suu kuulutas neile õigust tülide puhul ja ta nuhtles waljusti üleannetut, kes kommetest, mis saarlastele omad ja pühad, julges üle astuda. Selle juures oli Lenström kõige osawam meremees. Ta juhtis oma paati nagu peru hobust ja pimedal ööl leidis ta silm kergeste weepinnani ulatawate terawanukeliste kaljude wahelt tee walgmale. Kui Lenströmi wäheldane kogu, weidi wimmas seljaga, ahtakese kuiwetanud näoga, mida harjaskõwa habemetara piiras, teraskõwade hallide silmadega pühapäewal kabelis lugemisetooli astus, siis ei pidanud ükski saarlane teda omasuguseks. Ta heledapoole, weidi kiunuw hääl käis nagu peenikese, nahknööridest kokkupõimitud piitsakeele löök läbi kabeli. Siis seisid saarlased Lenströmi ees mahalöödud silmil.

Ta oli kuuskümmend aastat wana, aga niiwõrra tugew, et temast poole nooremad mehed talwistel hülgejahi teekondadel tema kõrwal hästi ei suutnud raskustele wastu panna.

Ükski ei olnud saarel nii rikas kui Jaan Lenström. Ta ilus neljatoaline pruuniks wärwitud klaasrõduga maja asus nõgus sügawmullasel pinnal. Woogudesse waibuwa päikese kiired panid iga õhtu ta maja aknad silmipimestawalt helkima ja rõdult waadates ulatasid ta pilgud mitu penikoormat üle lainetawa mere.

Sellest on juba mitu aastat tagasi, kui Jaan Lenströmi ees kabelis puusärk seisis, milles ta naine puhkas. Sel korral kõneldi saarel kahest pisarast, mis Lenströmi põskedele wajunud, kuid ta kuiwatanud need sealt ruttu. Järgmisel sügisel möllas kolm päewa maru. Õnnelikud olid need, kes sadamatesse pääsesid, õnnelikud ka needki, kes kramplikult laewatükkidest

Ohwer.

Üksikuna seisab saar keset ääreta merd nagu ärahälbinud tall laiapiirilisel rohelisel nurmel. Ootamata takistusena tõuseb ta tormisõidul edasikihutawatele lainetele teele; pahuras wihas sööstawad murdlained kaljusel rannal kõrgele, muutuwad siis halliks hõljuwaks uduks, millega maru saare kõrge kalda pinda niisutab. Suwine tuul põimib merelainetest ta ümber meeldiwa walge pärja, mis lumiwalge pehme kraena saare urmseks kistud kallast ehib.

Sinetawatest woogudest silmapiirile kerkides toob saar aigutawatesse ja tülpinud reisijatesse aurulaewal suuresti elewust. Nad küsiwad ta nime, waatlewad ta metsaparrast, punase ristiga päästejaama ja põhjapoolsel neemel seiswat madalat halli kabelit.

Warsti waibub saar jälle woogudesse, kaobki wiimaks hoopis silmaringilt, ühtlasi reisijate meelest ka ununedes. Reisijad wahiwad uuesti ükskõikselt määratumasse awarusesse, wõi jälle laewa külge mööda üles sööstawatesse pärreldawatesse woogudesse.

Sellel saarel elas auwäärt saarewanem Jaan Lenström. Ei leidunud nooremate inimeste hulgast pea ühtegi, keda tema oma käega ei olnud ristinud, ja neile, kes seal neemel wäikese halli kabeli ees jämedakruusalises mullas puhkasid, pani Lenström wiimselt mulda lihtsa, mustakswärwitud puusärgi kaanele. Hällist hauani

kinni hoides suutsid oma elu päästa. Aga paljud pühkis maruhoog jäädawalt lainetesse ja nende wiimaste hulgas oli ka Jaan Lenströmi wanem poeg. Surmasõnumit kuuldes ei weerenud ta silmadest ükski pisar, kuid ta kramplikult tuksatawad palge lihaksed kõnelesid löödud haawa põletawast walust.

Paar aastat peale seda ilmus kahwatanud, ara waatega noormees saarele. Alles aineti waatlemisel tundis Jaan Lenström selles hädises inimeses oma noorema poja. Noormees heitis woodisse ja mõni aeg peale seda luges Lenström kindla häälega oma poja puusärgi juures matuse-palwet.

Sel korral ta terashallidest silmadest küll ükski pisar ei weerenud, kuid saarel kõneldi, et ta poja surnukeha juures tõepoolest oli nutnud.

Nüüd oli Jaan Lenström juba paar aastat teist korda naisemees.

Ta naise nimi oli Maia.

Waese tütarlapse Maia õnne kohta ei wõinudki saarlaste hulgas mitmesuguseid arwamisi tõusta. Teda kosides wabastas Lenström neiu puudusest ja wõis ta lesele emalegi raske elulõpu hõlpsaks muuta. Maia läks wiletsast urtsikust nägusasse saarewanema majasse ja pühapäewal oli tal õigus kabelis esimesel pingil otse Lenströmi lugemisepuldi wastas istuda. Isegi saare jõukamad perenaised istusid järgmistes pinkides, olgugi et nad peale jutlust Maiaga üle nõmme koju läksid ja temaga isegi naljatasid.

Maia oli saarel kõige ilusam tüdruk. Üles kaswas ta oma lese ema onnis wanade wõrkude peal, mis see mehe mälestusena wisalt alal hoidis. Maia ei mäletanud neid pisaraid, mis ta ema kaheksateistkümne

aasta eest ühel öösel walas, ei kuulnud ta ka seda palwet, kui naine ahastades kisendas. Maru möirgamine mattis enese alla waese naise õhkamise ja nutu. Nii rumal oli alles siis Maia, et ta isegi hommikul ei osanud isa järele pärida. Ainult pärast sai Maia isa uppumisest teada, aga ikkagi jäi õnnetuse suurus talle arusaamatuks.

Lapsena wiibis Maia wanaema hoole all. See oli wäike küürakas inimene, kortsulise palgega ja walgete pehmete juustega. Maia ema läks kogu päewaks kodust ära teiste juurde tööle, kust ta wahest õhtulgi tagasi ei tulnud.

„Tule siia, Maia!" ütles wanaema õhtul, wõttis lapse oma põlwe peale ja silitas ta pead. „Sa, Maia, oled kabelis käinud, aga sa ei tea, kes selle sinna ehitas."

Muidugi ei teadnud seda Maia.

„Sellest on hulk aega möödas, kui ükskord hirmus wali torm oli. Meri kees sel puhul niisama, nagu oleks temasse suured tulised rauatükid wisatud. Siis sõitis Rootsi kuninga poeg laewaga meie maale. Maru purustas ta laewa ära, aga õnneks juhtus see meie saare ligidal. Tema ja ta kõige truim teenija said ühest lauast kinni ja lained wiskasid nad Pajuneemele. Pärast laskis Rootsi kuninga poeg meie saarele kabeli ehitada, kinkis kroonlühtrid ja pani saare õigused kirja. Need kirjad on ta pealinnas kindlas kapis."

Maia küsis nüüd järele, mis moodi Rootsi kuninga poeg oli, mis ta seljas kandis, kas tal olid käharad juuksed ja suured sinised silmad.

Ta oli lahkete, sügawate, meresiniste silmadega, ta riided olid kullast, ta hääl oli armas nagu mahe lainte kohin. Ta paadi purjed olid läikiwast siidist ja nõnda oskas ta kõnelda, nagu seda ükski inimene ilmas ei mõista.

Maia mõtles merele waadates üksipäini Rootsi kuninga poja peale ja kui walge puri silmaringile kerkis, arwas tütarlaps kuldriides nooremehe saarele sõitwat.

Täieealiseks neiuks sirgununa langes Maia tihti mõtetesse.

„Maia, mis sa mõtled?“

Maia ei teadnud isegi, mis ta mõtles. Nagu kerge wari liikus ka nüüdki Rootsi kuninga poeg ta hinges, aga nii pea kui ta ärkas, kadus see suitsuna tuules. Ühel öösel tuli noormees Maia woodi ette. Ta oli kollaste käharate juustega, mis mereweest märjad, ja õnn paistis ta suurtest sinistest silmadest. Ta wõttis Maia käest kinni, sõnades: „Sa oled saarel kõige ilusam tüdruk. Su silmad on selged ja sinised nagu sügaw meri, su huuled on punased nagu weripunane koidu taewas, su pikkadeks patsideks on lainetelt korjatud päikese kiired, su hammasteks on lainete harjadelt nopitud pärliterad. Tule, saare neiu, ma suudlen sind!“

Üles ärgates sünnitas temas rahutust waljusti tuksuw süda.

Maia käed käisid palgatöös wõrku kududes kiirelt. Aga selgesti kuulis ta Pajuneeme kiwilt kostwat mereneiu kurblikku wiit. Ainult siis tuli saladuslik waim lainetest kiwile, kui ta suurt õnnetust ette nägi.

Maia süda lõi walutama ja ahastus täitis ta hinge.

Aga sellest hoolimata kudusid ta käed wäledasti wõrku.

Maiast peeti lugu, Maiat armastati, aga naiseks ei tulnud teda keegi kosima.

„Tema on niisugune imelik," ütlesid saarlased, „ja kõrk."

Meremehe naiselt nõuab raskete kalakottide kandmine ja kalapüügil käimine mehe jõudu.

Jaan Lenström kosis Maia. Istugu ja mõtelgu ilusal klaasrõdul niipalju kui tahab, silmitsegu alaliselt merelt walgeid purjesid, mis nagu saladuslised mõtted tõusewad ja wajuwad. Saarewanem ei nõua temalt tööd, ainult see ülesanne on tal: Ta tehku auwäärt mehe elu lõpuosa õnnelikuks.

Aga Maia ei tohi ka uneski enam lokis juustega noortmeest näha, sest ta on kõige ausama saarlase Jaan Lenströmi naine.

II.

Salajase sosistamisena hõljus kuulujutt õhus ja puudutas hoolikalt saarlaste kõrwu. Ta otsis igaühe niisama üles, nagu mesilane päikesepaistelisel hommikul lahtilöönud õiepunga. Ohtu widewikul pisteti pead kokku, kõneldi ettewaatlikult, imestati ja hüüti: kes seda oleks wõinud uskuda! Ei leidunud saarel peale Lenströmi ja Maia ühtegi inimest, kes ringikäiwat salajuttu ei oleks kuulnud.

Harilikul wiisil astus ühel pühapäewal Jaan Lenström kabelis lugemisetooli ja Maia istus ta ees esimeses pingis. Lenström oli paarkümmend aastat neile jutlust lugenud, peast palwet pidanud, aga see, mis ta täna nägi, oli uudiseks. Paar pinki tagapool Maiat istusid kaks naist, need pistsid pead kokku, sosistasid, waatasid tema ja Maia peale ja sosistasid jälle. See nähtus segas teda niiwõrt raskesti, et ta oleks juba neile walju sõna hüüdnud. Ta waatas teiste poole, nende silmadest naiste imeliku ülespidamise kohta hukkamõistwat pilku otsides.

Aga ka nende nägudel ei olnud harilik alandlik ilme, mis ta siin kabelis oli harjunud nägema. Ka nemad waatasid terawalt Maia peale ja midagi trotsiwat heljus nende näol. Ühe punasetriibulise seelikuga tüdruku nägu lõi isegi naeratama. Ruttu kattis ta oma suu rätiku otsa taha, aga Lenström nägi selgesti tema naeratust, sest see mängis weel praegugi ta silmades.

Terawate pistetena tungisid need pilgud Jaan Lenströmi hingesse. Ta nagu oleks äkitselt terawa õnge otsa hammustanud, mis oma peenikesed kisud ta südamesse surus.

„Mis neil inimestel on?“ küsis ta eneselt, ja see mõte segas teda ta laulwas lugemisetoonis. Ta oli harjunud neid nägema tähelpannes waatawat, pead weidi õlale wiltu lastult, isegi mõnel pisarad silmis. Täna ei olnud pea ühtegi niisugust nägu ta ees.

Kas see oli seesama rahwas, kellele ta juba paar aastakümmet hallis kabelis oli ette lugenud.

Kirikust wälja tulles tabas ta mitmegi silmadest pilgud, kui need aineti teda ja Maiat waatasid.

Tahtmatalt jõudis ta otsusele, et nendel kolmel kabeliaia wärawas seisjal tüdrukul hinged itsitasid.

Jaan Lenström jättis Maia kabeli ukse ette ja läks lähedal seisja Kari Hansu juurde. Ta wõttis mehel warrukast kinni ja nad astusid hauaküngaste wahel edasi, kuni wäikese surnuaia merepoole otsa jõudsid.

„Kuule, Hans — ma nägin su palgel naerumuiget, kui ma lugesin, kuidas sa nii wõisid teha?" Hans oli saarel üks halwematest ja Lenström pidas oma kohuseks teda noomida.

Ka siin wõis Lenström näha, et ta sõnadel mehe kohta kuigi suur mõju ei olnud. Aeglaselt, ilma hirmuta, wastas Hans:

„Ega ma naernud."

„Ma nägin. See on ju pühaskojas inetu ja suur patt."

„Küllap ilmas inetumaidki asju on, hullemaidki pattusid tehakse."

„Mis sa räägid?"

„Üsna niisama. Ma ütlen, eks ole hullemaidki asju kui see pisike naeratamine."

„Ma ei mõista. Muidugi wõib olla. Aga ma ütlen — sinul ei sünni pühaskojas naerda."

Lenströmi toon oli teraw ja ta hallide silmade waade wali.

Hans ei wastanud sõnagi.

„Seda ei tohi enam olla," ütles Lenström ja keeras ümber.

„Suurt õigust ei ole sinul ka wist sellepärast minuga riielda," hüüdis Hans järele. Aga ta hääl

oli wäljakutsuw, sellest kuuldus pilge ja painutamata kangekaelsus.

„Mis see tähendab?“ küsis Lenström ümber pöördes. Nii ei olnud talle enne keegi ütelnud. Ta terashallid silmad lõikasid nagu wahedaks ihutud nuga.

Kuid selle mehe peale ei hakanud ta pilgud. Hans toetas hoolega uue risti najale ja hakkas taskust piipu ja tubakakotti wõtma.

„Mis siis minul tarwis kõnelda. Eks igal mehel ole omalgi silmad ja kõrwad.“

„Mis see jutt tähendab?“

„Oh, mitte midagi! Ma ei tea midagi,“ ütles Hans, astus ruttu lähedal olewa kiwiaia äärde, hüppas üle ja ruttas üle nõmme.

Ainult üks kord waatas ta tagasi — suu laial naerul.

Jaan Lenström waatas laiale merele, aga ta ei näinud sealt täna ei walget purju, ega taewarannal laiali lagunewat suitsujuga.

„Siin on midagi, mida mu eest warjatakse,“ mõtles ta. „Mis see on? Jah — mis see on?“

Isegi oma riideid waatas ta. Aga wesihall willane riie oli wäga puhas.

Kui ta kabeli juurde tagasi tuli, olid saarlased juba ära läinud. Nad sammusid paari salgana üle nõmme küla poole. Ainult tema naine oli teda jäänud kabeliaia wärawale ootama.

Nad läksid seltsis koju — sõnalausumatalt teineteise kõrwal sammudes. Lenström tõstis mõtet nagu rasket pakku, mis isegi wõimukal hoowamisel paigast ei nihku. „Mis see on? Mis see on, mida nad minu eest warjawad?“ See küsimus kuuldus ta kõrwades,

kerkis ta silmade ette, wõttis kogu ta mõttejõu oma wõimusesse.

Rõdule astudes jäi Lenström äkitselt seisma, waatas oma naisele aineti otsa.

„Kuule, kas panid täna kabelis midagi iseäralist tähele?“

„Ei,“ ütles Maia imestades, isegi ehmatades. „Mida seal pidi siis olema?“

„Ei midagi,“ lausus Jaan ja läks tuppa.

Endine salajane sosistamine kaswas juba awalikuks kõneks, hulkus saarel ümber inetu pilkena, ähwardawa hädaohuna saare kombelisele elule. Allikaid, millest ta oma alguse sai, hästi ei tuntudki, aga head pidid nad olema, alaliselt uut ainet suutes ammutada.

III.

Mardi talus istusid neli meest koos. Neil kõigil olid walged habemed, kehad eluraskusi kandes wimma wajunud ja nende kortsurikkad näod olid tõsised.

„Kui see tõsi peaks olema, siis ei sünni Lenström enam meile selleks, mis ta siiamaale on olnud,“ ütles üks. „Ma kuulen, kuidas temast hirwitades kõneldakse, ja isegi minewal pühapäewal olla kabelis mitmed naernud ja ütelnud: Ta wõiks parem oma naisi noomida, kui nüüd meile siin ette loeb.“

„Aga mis siin peab tegema? Nõnda ei wõi see mitte jääda.“

„Lenström peaks ju seda ise kõige paremini teadma. Aga wõib olla, et keegi temale sellest ei ole kõnelenudki.“

Kolm meest waatasid nõuküsiwalt kõige wanemale otsa.

„Wäga wõimalik, et ta sellest ise wähematki ei tea."

„See wõib olla. Muidugi ei läinud seda keegi talle jutustama."

„Kui ta seda ei tea, siis ei wõi teda ka keegi süüdistada. Talle tuleb seda kõneleda. Selle järel tuleb ka tõeks teha, et see kõik tõsi on, mis räägitakse."

Mehed jäid uuesti mõttesse.

„Selle jutu tõsiduses ei wõi küll keegi kahelda," kõneles üks nelja hulgast. „On nähtud, et Maia tõepoolest sel ajal kalasuitsetaja majas käis, kui Jaani ennast saarel ei olnudki. Ka on neid öösel kahekesi Lauga ninal nähtud. Isegi kingitustest teatakse kindlasti, mis kalasuitsetaja linnast Maiale toonud."

„Seda olen ma ka kõike kuulnud," kõneles kõige wanem nende nelja hulgast, „aga oma elus olen ma ka seda näinud, et mitmed jutud, mis pealt näitasid tõed olewat, ometigi waled olid. Kui sa siis pärast küsid, kust nad tulid, siis on nad nagu ümberlükatud seened, misjuure ühtegi kändu ei tea näidata. Ei, siin peab ikka tõe üles leidma. Meie tunneme ju kõik Lenströmi, aga teame ka seda, et mudatükid walge riide külge kõige kergemini mustad märgid järele jätawad."

„Ega minagi seda näinud ole, mis ma rääkisin," kõneles süüdistaja, „aga seda ma ütlen, nõnda ei wõi see edasi minna."

„Hea küll," ütles kõige wanem mees weidi mõtlemise järel. „Meie läheme weel täna Lenströmi juurde,

kõneleme talle kõik ära ja ma usun, ta peab ise teadma, mis teeb."

Neli wana saarlast tõusid üles ja läksid õhtu eeli üle adruga rammutatud heinamaa, kus mõlemal pool kibuwitsa põõsad oma punaste õitega uhkustasid, Lenströmi maja poole.

IV.

Saarewanema Jaan Lenströmi toas istusid wiis meest. See oli õhtul, kui päike juba oma äärega peatselt weepinda puudutas ja õhtupoolse taewaranna punaseks wärwis, nagu oleks kunstnik laiale eesriidele pildid kahwatanud werega maalinud.

Meri hingas. Ta waibus waataja silmis ikka allapoole, allapoole ja rahu lehwis ta pinnal, saare kaldal ja kaugele wette ulatawal neemel. Ainult üksikud walged merekajakad liuglesid kahwatanud sinaka taewa põhjal, uhjutasid oma pikkade tiibadega ja kadusidki warsti Pajuneeme taha, kus äär pilliroone ja madal. Õhtuse mere õrna hingetõmbust wõis tunda, sest kalda ääres, seal kus wesi ja kuiw sõmerliiw ühinewad, tõusis ja wajus weepiire.

„See oli üks iseäralik asi, Jaan Lenström, mispärast meie täna sinu juurde tulime," kõneles kõige wanem mees. „Sina ristid meie lapsed, matad surnud ja sellepärast arwasime, et sina ka seda pead teadma, mis saarel sinust kõneldakse."

Jaan Lenström waatas oma terawate hallide silmadega aineti meeste peale.

„Mis see siis oleks, mis teie mulle ütelda tahaksite?"

„Kas sa panid minewal pühapäewal kabelis tähele, et sinu lugemise ajal mõned seal naersidki. Seda ei ole ju ennemalt mitte näha olnud."

Lenström surus esiotsa oma peenikesed huuled weel tugewamini kokku.

„Seda ma nägin," ütles ta wiimaks. „Ma noomisingi sellepärast Kari Hansu."

„Ei olnud wist Kari Hans üksi nende hulgast. Alles eila ütles Kärneri Willem rannal: Minu lapse pea peale ei pea ta mitte enam wett panema."

„Mis olen ma siis teinud?" küsis Lenström haawatud looma erutusega.

„Mitte midagi sina, aga su naine."

„Maia?"

„Maia jah."

Ootamata uudisena tuli see teade. Sinna taewakaarele ilmus äkitselt tormipilw, kus siiamaale ainult helesinine taewas sinas. Paat sai äkitselt sealt weealuselt kiwilt tõuke, kus meremehe arwamise järele ainult sile liiwane põhi pidi olema.

Sellele teatele ei olnud Jaan Lenström ennast mitte ette walmistanud.

„Mis on mu naine teile siis teinud?"

„Mitte meile, aga sinu aule. Ta on seda rüwetanud. Nii kõneldakse saarel."

„Aga mida siis?" kisendas Lenström. Ta kuiwetanud palgele tõusid sooned täis werd ja ta hallid silmad waatasid kui terawaks ihutud peitli terad.

„Ta on sinu äraoleku ajal südaöösel kalasuitsetaja majas käinud. Peale selle on neid kahekesi öösel Lauga ninal nähtud. Mis oli tal selle nooremehe juurde asja, kes tüdrukutele wiiulit mängib ja ise tantsib."

Mees, kes marus tugewa käega oma paati nagu peru hobust õigel teel pidas, keda murdlained ilmaski ei suutnud hirmuma panna, seisis nüüd kohkunult külameeste ees.

„Aga kas see ka tõsi on?“ suutis ta küsida.

„Seda meie ei tea, aga meie kõneleme sulle ainult seda, mis kogu saarel kõneldakse. Kui see tõsi oleks, siis ei sünniks sinul kabelis meile ette lugeda, meie lapsi ristida ega surnuid matta.“

Mehed waatasid eneste ette maha.

„Kes on seda kõike kõnelenud?“

„Ei tea kellegi nime nimetada. Kuulujuttudena rändasid need kõned esmalt saarel ringi ja meie wanadesse kõrwadesse nad alguses ei ulatanudki. Aga nüüd ei pelga nad enam kedagi, sest ühtegi inimest ei ole saarel, kes neid juttusid ei oleks kuulnud. Ka kõneldakse kingitustest, mis Maia temalt wastu wõtnud.“

„Mida?“

„Räägitakse kallist siidirätikust, mis nii kerge olla kui õhk ja õhuke nagu koidu walgus.“

Lenström tõusis üles, läks teise tuppa ja murdis terawa kirwega Maia kasti lahti. Kasti põhjast leidis ta kinnimässitud paki.

Seal sees oligi ehmeskerge koidukiirte karwaline siidirätik.

Ta tuli nüüd külameeste juurde, lehwitas nende ees tõuswa päikese kiirte karwalist siidirätikut.

„Kuulge, teil on õigus,“ kisendas ta oma peenikese häälega, mis aga nüüd waljemalt lõikas kui mehise käega antud piitsa löök.

„Ma ei loe teile enam kabelis, ma ei risti teie lapsi, ma ei mata teie surnuid. Selle rätiku on ta kingituseks saanud."

Jaan Lenström käristas rätiku wõimsalt tükkideks.

V.

Wiha ja armukadedus põletasid käreda leegina wana meremeest. Wääramata jõuga tuli esimene tormihoog, niiwõrt wõimsalt woogusid ta üle kokku lüües, et ta ennast täiesti ärahäwitatuks pidas.

Olgugi wana süda, aga jõudu tal armastuse õnne maitsmiseks küllalt jatkus. Oma waewarikkale elule pidas ta seda noort, ilusat naist kohaseks tasuks, aga sealjuures ka kõige wäärtuslisemaks waranduseks, mis ta iganes omandanud.

Nüüd oli see tasu teda teotanud, warandus ära rüwetatud ja seega kogu ta elu hirwitustele jalge alla tallatud.

Jaan Lenström surus käed tugewasti lahja palge ette ja ta waljud, terashallid silmad andsid kuumi pisaraid.

Kaua wältaw polnud pisarate allik, sest tuline wiha kuiwatas selle pea. Kuidas oli ta paljude aastate wältusel elu puhta hoidnud! Ta oli selle nagu kõrgewäärtuslise pildi alati mustuse eest hoolega hoides riidega kinni katnud. Mis ta selleläbi wõitnud, seda ta teadis wäga hästi. Tema lähenemisel waikis igasugune wallatu meeleolu, waibus naer noorte huultel ja ainult wanad ausad mehed lähenesid talle jutuajamises.

Nüüd wisati hirwitades muda selle hoolega hoitud elu peale, pealegi tekkis arusaamine, nagu oleks see elu lihtne pettus, mille kohta kõikidel siiamaale saarel walearwamine oli.

Jaan Lenström pani enesele ikka jälle küsimise ette: mis pean ma tegema? ja wastust saamata heitles ta hing nagu kõrge müüri taga. Hulguwad tormihood kiskusid ta hinge põhjani lõhki, ta wandus kättemaksmist sellele, kes teda oli petnud ja tema au nagu sitsirätiku lõhki käristanud. Ta aastakümnete wältusel ja kõige suurema hoolega üleslaotud ehitus oli nüüd laialikistuna, mahatallatuna tema ees ja ta tundis selle uuesti ülesehitamiseks enesel jõudu puuduwat.

Rusikas kätega käis ta toas ringi, enese rahu unustades.

Kuid maruhoog läks mööda, tormist lõhkikistud woogude pind silines.

„Mis on mu wihast kasu?" küsis Lenström eneselt. „Mis olnud, seda ei saa enam teiseks teha. Ma peaksin oma elu sellest häbist puhastama, aga märatsewal wiisil on see wõimata."

Nüüd tuli talle pikkamisi minewik meelde. Ta mäletas, kuidas kalasuitsetaja esimest korda oma wennaga neile tuli. Ilus mees käharate juustega, suurte elawate silmadega ja ta naer oli tugew ja mehine. Sel korral käskis ta Maia neile piima ja juustu tuua. Kalasuitsetaja waatas aheti Maia peale. Ilus pidi see naine tema ees olema.

Ja tema?

Lenström ei tahtnud edasi mõtelda. See noormees seal oli meri suwisel ööl, kelle rind kirest ja

igatsusest õhkub ja kes teises suudab juba kustuwat leeki lõkkele õhutada. Lenström teab oma noorusest, kus ta üle paadi ääre küünitas ja kirglikult suweöö mere pinda suudles.

Aga tema — tema oli kinnikülmetanud meri. Ta wõib ju sügaw olla, aga paks jää katab teda, ühest äärest teise ulatades.

Niisugune meri on küll austamise wäärt, aga teda ei armastata, sest temal puudub elu.

Ja nüüd pööris Maia sealtpoolt ära, kust külmus ja haua lõhn talle wastu palet käis, ja läks sinna poole, kus tuline armastus ja allasurutud igatsus wärises ja nii tasa südamele lähenes nagu koidueelne wirwendus ülekullatud lahe pinnal.

Hämarus roomas tuppa, asus nurkadesse, ahju taha ja wenis sealt pikkamisi põrandale. Jaan wahtis pimedusesse ja nägi sellesse kogu oma elu saarega ja halli kabeliga ära uppuwat. Pimedus põimis ta jalgade ümber, kiskus teda enesesse alla, nagu põhjatu woog. Seal all mässiwad tihe mererohi ja sitked wäänkaswud inimese käed ja jalad kinni, teda liikumisewõimetuks tehes.

Jaan Lenström tõusis üles ja õue minnes leidis ta weidi kergendust jahedas meretuules. Maia oli alles kodust ära, ümbrus wiibis waikuses, ainult õhus heljuw lainete sosin kuuldus rannalt, kus weepiire ja sõmerliiw ühinewad. Kõrge taewas oli mustjashall samet, millesse õmmeldud heledad tähed üksikute wilkuwate tuledena hiilgasid.

Jaan Lenström astus wee äärde, nii äärde, et laine kerget wahtu ta jalgade peale heitis.

Walutama lõi süda. Mitte ainult tema au ei olnud häwitatud, waid kogu saarele oli see kuulmata häbiks. Ahastusesse uppus ta isik. Kellegile ei ole temal õigus sõna ütelda, silmad maha lööduna peab ta saarlastest mööda astuma ja tasane hirwitamine lõikab walusaste ta kõrwakuulmetesse.

Lenström tõmbas taskust lõhkikistud siidirätiku. Kindla tunnistajana lehwis õhuke riie õhtuses tuules ta näppude wahel.

„Miks pidi minuga nii juhtuma," ägas ta. „Edaspidiseks leiab igasugune inetus sellest toetust ja nad ütlewad hirwitades: oi, selleks andis meile eeskuju Jaan Lenström."

Ta pimeduses hulkuw pilk leidis kodusel aknal helkiwa tule. Kollased kiired jooksid wirwendades tema juurde, noorest naisest kõneledes, kes saarel kõige ilusam naine on, kes aga teda ei armasta.

Kägistawalt haaras tuline wiha uueste ta kõrist kinni ja ta wandus wee ääres seistes walge wahu triip-jalgade ees kättemaksmist neile, kes tema ja saare peale häbi toonud.

Tõusis öö tuul. Meri ärkas päewasest raskest uinakust, hakkas elama, oma sügawast rinnast waljuste hingates. Ümbruses tõusis wilgas elu, kalda kiwa jahutasid lained ja neeme kiwidelt kuuldus lainete öösine kõne.

Jaan Lenström seisis kaldal, lainete öökõnet kuulates. Ta waatas aineti pimedusesse. Olgugi et see ta pilgu kohe kinni mässis, hakkas ta peatselt siiski midagi seletama. Häbi oli tema ja kogu saare peale langenud ja nüüd hakkas ta teed seletama, kuidas sellest wabaneda. Kõrgel mereharjal kõigub paat, sel-

les istub noor naisterahwas. Ta nägu on meeleheitmisel, sest lained sirutawad ta järele oma käed. Ainult merewood wõiwad teda häwitada, ehk tema peale halastada.

Jaan Lenströmi lahja suu ümber ilmus naeru ilme. Nende suud waikiwad ja keegi ei wõi teda nähes enam sosistada: Inetusi õppisime sinult!

Alles siis lahkus ta rannalt, kui koiduwiir kaugel idataewas nähtawale tuli ja punast helki lainetesse heitis.

VI.

Kolm päewa istus Jaan Lenström oma toas akna all ja waatas aineti merele. Ta ootas — ootas ja iga pilwelapikese ilmumine äratas temas ärewust. Kui aga päikene uueste paistma lõi, suwetuul pilwed laiali pildus, sinise taewa awas, läks Lenströmi pale tuska.

Maia ei julgenud teda enam kutsuda, sest käredad esialgsed wastused panid ta hirmuma. Noor naine aimas kohe halba ja oma lahtimurtud kasti nähes ja siidirätiku kadumist leides teadis ta, et kõik teada on.

Loomusunnil tuli talle põgenemine meelde, aga oma nõrka jõudu tundes, pidi ta sellest mõttest lahkuma. Salajas waatles ta oma mehe kiwist nägu. Hirm surus ta rinnus hingamise seisma ja andeksandmise lootus ei saanudki temale mõttesse tõusta.

Süüdlasena oleks ta läinud ja oma mehe jalge ette heites talle hüüdnud: süüta olen! Ta oleks talle kõnelenud, kuidas kalasuitsetaja tema eest esmalt see oli, kelle peale ta aastate kaupa oli mõtelnud. Tema oskas kõnelda, naerda, ja kui ta tema juures majas

istus, andis ta temale siidirätiku. Selle juures ütles ta: „Maia, sina oled see mereneiu, keda ma enesele olen ammu ette kujutanud. Sinule tõin ma selle rätiku. See on nii kerge kui õhk ja nii õhuke nagu koidu walgus. Ma tahaksin ainult seda, et sa mind heameelega mälestaksid."

Sel korral istus ta woodi ääre peal ja waatas aineti Maia peale.

„Hea küll," kõneles ta edasi, „ma olen sinuga ühes neemel käinud ja ma mäletan seda eluaja. Ma mäletan neid lapsikuid küsimusi, mis sa seal mulle rääkisid, ja just see tegigi sind nii wäga huwitawaks. et sa hoopis rumal oled. Mulle teeks see suureste head meelt, kui mina sinul ka meeles seisaksin."

Nõnda ütles see noormees ja waatas sellejuures Maiale otsa.

Kui Maia seda kuulis, sai ta aru, et kalasuitsetaja igapäine lihtne ja hea südamega inimene oli, kellest süda sõbraks saades soojalt lugu pidas. Ühtlasi aimas ta ka oma süü suurust, kui keegi näeb teda kalasuitsetaja majast wälja tulewat.

Ta tuli sealt ettewaatlikult, astus üle aia, mõlemile poole hoolega hiilides ja ruttu mööda liiwastikku põõsastesse jookstes. Ta süda peksis hulluste rinnus ja rahutuse ja ärewuse tagajärjel tekkinud kuumus ajas were kiirele jooksule.

Rätikut wastu rinda surudes jooksis ta koju, waatles seda weel algawa koidu walgel ja peitis selle siis kui sala mõtte oma pisikesesse kasti hoolega ära. Ta ei tahtnud seda ilmaski sealt wälja wõtta, olgugi et lõbus noormees talle sagedaste elawana silmapiirile kerkis. Rinnusse kerkiwad rahutuse tunded ei lasknud

teda esiotsa endise julgusega oma mehe silmadesse waadata, kartes neid pilkusid ja uskudes neil südame mõtetest arusaamise wõimu olewat.

Ka teistest eemale hoides ei olnud temal aimugi sellest, et ta saladused külas mitmewõrra suurendatult teada olid.

Ta oleks ka seda kõike oma mehele jutustanud, kuid waljud pilgud ja põhjatu kauguses wiibiw waade ei lasknud selle mõttega temale läheneda.

Jaan Lenström istus akna all, alaliselt aineti wälja waadates, midagi pikisilmi ja põhjatu wisa kannatusega oodates.

Piinlikuks muutus majas seisukord. Maia käis tasa ustest, talitades libises ta warjuna ja iga wähem märguandmine äratas Lenströmi wihasele ärewusele. Mõnigi kord wõis wana randlase liikuwat suud näha ja ta lahja pale paistis õhtuses ehas kollase wahana. Maia astus hellalt, nagu suruks ta oma õrnu jalgu linaharja piide otsas, mis igal julgel ja tugewaste waotatud sammul sügawaste lihasse lõikawad. Isegi lühikesel suwisel ööl ei lahkunud Jaan Lenström ootamast, kuna ka Maial teises toas und ei tulnud.

Hommik ei olnud õhtust teistsugune ja lõuna keskööst sugugi lõbusam.

See oli Lenströmile kolmas ootamise ja ühtlasi ka paastu päew, kui edeli taewas rasked pilwed nagu määratud kangad lahti kooriti ja nad pealelõunase päikese täieste kinni katsid.

Hall meri muutus rahutuks ja kiireste jooksid pärreldawad lained üksteist taga ajades wee pinnal.

Tuul püüdis pilweid lõhkuda, aga see ei läinud tal korda.

Kaugelt paistsid laial tumerohelisel nurmel lumiwalge willaga tantsiwad talled.

Tõuswa maru wägew käsi haaras julgelt ja wõimsalt saarel kaswawatest puudest ja põõsastest kinni ja terawalt tundus tuules mere lõhna.

Jaan Lenströmi kuiwetanud näole lõi naeru ilme. Ometi kord — see oli tulnud, mida ta mitu päewa ootas. Maru, maru — ainult see suudab teda ja kogu saart häbist puhastada.

VII.

Jaan Lenström tuli kõige wanema saarlasega ühes mööda paksust rohust läbikäiwat jalgrada koju. Wali tuul katkus meeste hallisid juukseid, pildus peenikesi weepisaraid neile wastu nägu. Nad ei kõnelenud sõnagi.

Kõrgelt merelt kuulduw kange kohin ühines kaljude lähedalt kostwa lainete rümamisega. Lained jooksid järsule kaldale, panid isegi saare pinna nagu kinnipüütud ara linnukese südame wärisema.

„Sina oota nüüd — kuni ma toast tagasi tulen," ütles Lenström wanale saarlasele.

„Kuule, ütle mulle, mis sa tahad teha?"

„Seda saad sa peagi näha."

Lenström läks tuppa ja magaja Maia juurde astudes puudutas ta teda tugewaste küljest, hüüdes:

„Tõuse ruttu üles!"

„Kes siin on?" küsis unine naine.

„Arka üles ja pane ennast tugewaste riidesse!" ütles Lenström, põlewat küünalt käes hoides.

Tule walgus langes noore naise hirmuwale näole.

„Sina? Mis sa tahad? Miks sa mind öösel üles ajad ja käsed riidesse panna?"

„Seda saad sa pärast teada. Nüüd pane ennast riidesse. Wõta pikk palitu ühes, siis weel suure pudeliga wett, juustu ja leiba. Nüüd tee ruttu, sest ma ootan."

Käsku täites käis unine naine nõutalt toas ringi ja asju otsides wiitis ta rohkeste aega. Jaan Lenströmi nägu ilmutas kannatamatust ja ta erk kõrw kuulas hoolega läbi maru mühina rannalt kostwat lainete rümamist.

Torm möllas endise wihaga.

„Walmis?"

Noor naine jäi keset tuba seisma. Jõudu kokku wõttes waatas ta mehe terasetesse silmadesse. Loomusunnil midagi aimates tardus weri tal soontes ja tung appihüüde järele täitis ta hinge.

Kuid mis oleks siin kisendamine maksnud. Nendest seintest ei oleks ta hääl ikkagi wälja ulatanud. Ehk olekski — siis oleks torm ta hüüded puruks kiskunud ja need silmapilkselt ära häwitanud.

Abi wäljastpoolt loota ei olnud ja need silmad — need lõikasid nagu tuliterawaks ihutud noad.

„Lähme!"

Nad lahkusid toast.

„Sina tuled kaasa?" küsis wana saarlane, noort naist tugewaste riides ja käekotti kandes enese ees nähes.

Nad läksid ühes rannale.

Rannal kerkisid ja langesid wood. Silm kaugele ei seletanud, aga kõrw kuulis selgeste tuule wingumist ühes lainete kohinaga.

„Mis on meil täna öösel rannal otsida?“ küsis wana saarlane.

„Seda sa näed nüüd kohe,“ ütles Jaan Lenström. „Maia, astu paati ja sõua saarelt ära!“

„Sa naljatad,“ ütles wana randlane. „Selle ööga mere peale ja pealegi naisterahwas. Kuhu peab ta sõudma?“

„Maia, astu paati ja sõida saarelt ära!“ käskis Lenström. Ta haaras Maia käest kinni ja talutas teda paadile.

„Sa hukkad minu ära,“ sosistas Maia. „Sa ei saa mulle andeks anda. Sa ei ole minu käest midagi küsinudki. Tead, ma olen süüta.“

„Teiseks teha sa seda ei saa. Mina suudaksin wahest teotust kanda, aga saar ei suuda häbi all elada, mis sa ta peale oled toonud. Ma kutsusin Hindriku kaasa — tema olgu tunnistaja, sest kõik nad usuwad tema juttu. Wõi tahad sa elada teotusena, patu eesmärgina? Kui sa ei lähe — siis lähen mina — aga õnnetuks teed sa nende inimeste eluaseme. Sinu teod on kogu saarel suus.“

Saare kombeid tundes ja oma süü suurust mõistes sai Maia aru, et talle üksainuke tee põgenemiseks järele jäi — see otsatu, sinine meri, kuhu ta juba lapsena igatsedes oli waadanud. See meri oli nüüd ta ees, määratsew, wihane, kohutaw.

„Maia, kas astud paati?“

Weel mõtles noor naine. Otsusele tulles, et tal siia kedagi maha jäämas ei ole, kes teda tagasi hoiaks, pealegi kuna suurepärane meri teda ootas, ütles ta:

„Ma lähen.“

Hirm kadus — südamesse tõusis äkitselt rõõmgi. Ta läheb nüüd sellele wastu, keda ta igatsenud ja kellest und näinud.

Ta astus paati, wõttis oma toidukoti kaasa.

„Kuule! Pea!“ hüüdis wana saarlane, kui Jaan Lenström köit lahti ruttas päästma. „Mis sa teed — kellele on seda tarwis?“

„Meie saarele!“

Maia kiljatas, sest paat lendas järsult kaldalt alla lainetesse, kus ta kohe lainete wõimu sattus. Mõni loobe ja ta wajus kahe mehe silmist ööpimeduses lainete warju.

„Mis sa tegid?“ ütles wana saarlane, wihaselt Jaan Lenströmi ette astudes. „Sa pead ta elu eest wastutama.“

Lenström naeris, olgugi et ta naeru mitmel aastal keegi ei olnud kuulnud.

„Mis on mul wastutada. Enese pärast ei teinud ma seda, waid saare pärast. Nüüd on jälle meie saar puhas!“

Wilkuw leek.

(Kogust: Küla).

Wilkuw leek.

Hilisel sügise-õhtul põgenesin metsast läbiwiiwalt jalgrajalt pealetulewa pimeduse eest Seljaku wabadiku juurde. Mõtlesin laanest läbi jõuda, aga puude taga waritsew pimedus piiras mind ruttu ümber, laskis mu silmade ette katte, nii et ma oma ees looklewat jalgradagi ei näinud. Edasi ma enam ei söandanud minnagi ja pöörasin tuttawasse sauna.

Sinna jõudes hakkas ka waljuste wihma sadama, nii et mul öömaja otsimise pärast kahetseda ei olnudki.

Wabadiku maja oli külast eemal seljandikul ja teda piiras igast küljest paks mets. Suwel wõis seal ju lõbuski olla elada, aga nüüd hilisel sügisel lomutas wäike maja üksikuna ja mahajäetuna metsa parda warjul, nagu oleks ta siia peitu otsides waenlase eest põgenenud. Paksu metsa pardas oli ju sügisel ka päewalgi walgust napilt, aga nüüd öösel, kus wesised pilwed pikkade puude latwadesse puutusid, ei näinud ka kõige terasem silmgi maja.

Minu soowi kuuldes rõõmustas peremees selle üle. Seljandiku rahwas on sel ajal kogu ilmast eraldatud, sest põhjatut ja porist teed kartes lükatakse ka hädalisemadki talitused igatsusega oodatawa reetee ajaks. Kui sügisene wihm ja pimedus metsad, sood, järwed, isegi lagedad põllud ja külad enese alla matab, siis ei taha ka keegi wiletsat teed mööda Seljandikule minna.

Soojas toas istudes on mõnus kuulda, kudas wihm wäljas nõrgenedes ja kõwenedes sajab. Wastu aknaruutu surub pigimust pimedus. Seal jääb korraks waikseks, aga warsti kuuled hiilisid uueste kiirel sõidul läbi metsade tulewat, sihwakaid kuuski nagu kõrkjaid paenutades ja kogu maad ja taewast pehme kohinaga täites. Uueste heidab hiil jämedat wihma wastu seina ja wastu hiilgaw-musti ruutusid. Piisad jooksewad mööda klaasi alla nagu pisarad selle inimese põskedel, kelle süda on katki murtud.

Niisugused sügise-ööd on rahwa huwitawamate luulelugude sündimise silmapilgud. Kohutawad juhtumised hiiliwad sel ajal kergeste tuppa, peawad seal inimeste hinged helewuses ja poewad isegi laste woodisse, nende südameid rahutumale tuksumisele sundides.

Kui tuli kustub, wajub talumaja pimeduse woogudesse ja waimud peawad ta ümber oma lõbu-tantsu.

Meie istusime peremehega laua ääres. Ta jutustas mulle mitmetest kohtadest, millele aeg saladuse rüüd ümber on tõmmanud ja millest mööda minnes, niipea kui pimedus alla langenud, julgegi mehe süda tuksuma lööb ja jalakand kergeste kerkib. Ta on ise niisuguseid lugusid läbi elanud, aga tema ei tea neid tänagi mõista ja ei ole ilmaski neid püüdnudki mõista, sest nende põhjused seisawad seal, kuhu inimene ei ulata nägema.

Wahete-wahel tõmbas õuest kostew mürin meie tähelepanekut oma peale. Ma wõiksin seda hiilide sõitu wõrrelda kiwisel maanteel edasi weerewa woori omaga tugewate hobuste tõmbusel, mis maapinna kaugelt kõikuma paneb. Isegi weniw, laande kaduw

hulumine kostab wahetewahel õuest su kõrwadesse. Wahest on wäljast kostew kohin niiwõrt wali, et sa toaski tormi tugewat jõudu tunned. Niisugusel korral tõuseb isegi kartus südamesse, et maja kokku langedes sind jäädawalt rusude alla matab.

Aga maja peab wastu, ainult kollane leek tahi otsas wäriseb, nagu algaja kurjategija südametunnistus.

See oli iseäraline, midagi segawat ilma ühesooduliselt kestwas hingamises.

Kui ma ei eksi, siis kuulsin kellegi elawa olewuse raskeid sammusid mudasel maapinnal.

„Mu eest oli, nagu kõnniks keegi õues."

Peremees tõusis üles, surus oma põse wastu pigimusta ruutu ja waatas wälja.

„Ega näe kedagi. See oli küll wihma ladin. Kes siis praegu peaks meile tulemagi?"

Aga need olid jälle sammud ja nüüd kuuldi kellegi kätt ukselinki otsiwat.

„Seal on wist keegi."

Meie ees magas õhtu läbi põrandal suur pika karwaga koer. Wihmane ilm teeb koera haigeks ja sellest siis ka tuli, et ta alaliselt erutawate ja raskete unenägude mõju all wingus ja isegi magades haukus. Kuid nüüd tõusis ta äkitselt ruttu üles, tõmbas karwad seljas turri ja läks ukse juurde.

„Seal ikka wist keegi on," kõneles peremees. „Ma ei saa aru, kellel siis niisugusel ööl meile peaks asja olema."

Kuulsime mõlemad, kudas wõõras käsi ukselinki otsis.

Koer urises wihaselt.

„See ei oska meile sissegi tulla. See ei ole külastki."

Peremees tõusis üles ja seda nähes kargas koer ka esimeste käppadega ukse pakule. Koera kõrwale lükates ja teda mõne sõnaga rahustades astus ta kotta.

„Keas seal on?"

Wastust ei tulnud, aga weel suurema agarusega püüti wäljastpoolt ust otsida.

Peremees tegi ukse lahti. Wihase koera tõmbas ta kõrwale, sest see oli walmis wäljasolijale kallale kargama. Tuulehoog tungis öö häältega tuppa, kollast tuld tahi otsas meeleheitlikult wärisema pannes.

„Tule siis sisse!" hüüdis peremees. „Taewake, sina, Peeter! Niisuguse ööga ei ole sinul ka rahu. Tule tuppa! Sa oled ju lige-märg."

Koer jäi rahule, sest ta tuli kõige ees tuppa omale ruttu jälle head kohta magamiseks ja erutawate unenägude nägemiseks otsides.

Ma silmitsesin öö-rändajat.

See oli suure kaswuga, paksu kortsulise näoga ja nürida halli habemega wanamees. Oma wesihallide ja kaugele ulatawate lihawate weidi ripakile alla wajunud kulmude all olewate silmadega waatas ta totralt. Ometi käisid ta pilgud ruttu toas otsides ringi ja peatasid kord minugi peal. Ta paksuks pundunud huulte wahelt paistsid jämedad kollased hambad ja mööda suunurki alla käiwad mustawad rennid tunnistasid, et ta piibupõhja suus peab.

Anges rinnust kostis kähisemine ja ägin.

Paksudest üleni paikadega kaetud willastest riietest nirises põrandale wesi, kuna külgehakkaw sitke muda ta pastlad muidugi tuntawalt raskeks oli teinud.

Seljas kandis ta jämedast riidest õmmeldud kotti.

„Sina oskasid täna öösel meile tulla?"

Ta waikis, waatas totralt aineti kuhugile teadmatusesse.

„Kudas sa ometi oskasid nii pimedal ööl tulla?" kordas peremees küsimust.

Nagu unest ärgates waatas ta peremehe poole. Siis käis ta pundunud mokkadest kramplik liigutus läbi.

„Eee-eee ma tulin ju tema jälgi mööda."

Ta hääl kõlas laialt, inetuks tallatult, lõhkiselt ja ütlemata laisalt. Kõnelemine oli talle nagu wana rikkiläinud masina käimapanek. Suure waewaga liigub ta paar silmapilku. Uueste jäid ta pundunud mokad endisesse rippuwasse seisukorda ja wesihallid silmad waatasid totralt.

„Sa siis nägid ta jälgi?"

„Eee-eee miks ei näinud," ütles ta oma laulwa-lohisewa tooniga. „Eks nüüd jää ju igale poole jäljed järele."

Uueste hulkusid ta pilgud ja ta püüdis nendessegi nurkadesse tungida, kuhu tulewalgus ei ulatanud. Kui ta uueste oma wesihallide silmadega minu otsa waatas, nägin ma nendes umbusaldust ja waenu.

Temaga ühes oli midagi wastikut ja wõigast tuppa roomanud.

„Eks sa istu ometi," sundis peremees. „Wõta ometi oma kottki seljast ära."

Pikkamisi wabastas ta õla koti kandmetest, hoolega rasket kotti seina äärde pannes, nagu peituks tal seal sees suure wäärtusega warandus. Seepeale hakkas ta taskust tubakat otsima.

„Su tubakas on küll märg," tähendas peremees talle lahtiwõetud tubakapakki kätte ulatades. „Pane siit piipu!"

„Eee-eee," inises ta hääl laisalt, „eks ole ikka küll. Sain selle Taebla kõrtsist, sealt anti — hea mees see wa Jüri. Sealt kuulsingi, et Willem siiapoole tulnud. Eee-eee — jäljed leidsin siis üles..."

Ta ei saanud oma lauset lõpetada, sest raske köha lõikas nagu noaga ta kõnelemise katki. Weel paksemaks pundus köhides ta nägu, sügawasse waonud silmadest walgusid pisarad ja inetud rögatükid sülgas ta põrandale.

„Sa oled ka köhima hakanud?"

„Eee-eee rinnad änges. Saad wahest tilga wiina, siis kergitab. Wa Jüri, hea mees, andis — eee—eee. Näe oligi parem."

Ta jäme nägu lõi naerule, paksud huuled kiskusid inetult wiltu ja pisukesed silmad kadusid koguni rippuwate liha-woltide alla.

„Kus sa neid Willemi jälgi nägid siis?"

„Eee-eee eks ikka tee peal. Ah-äh-äh kus siis mujal."

Tugew naer pani ta paksu keha wankuma.

„Mis seal salata," ütles peremees, „aga meie poole pole Willem mitte tulnud. Küllap ta keeras ikka külasse."

Ta ei lausunud sõnagi, istus oma ette maha wahtides ja ühetooniliselt wirisewat piipu imedes ja aegajalt inetult sülgades.

Nüüd wõttis ta taskust naela, urgitses sellega piibu põhja peo peale, kust ta selle suhu pani.

Heameele ilme lehwis ta woldilisel näol.

Selle järele kumardas ta koti järele.

„Ega sa siis täna öösel kusagile enam lähe," ütles peremees. „Eks jää ööseks meile. Kuuled, kudas õues sajab."

Ta nagu ei oleks seda kuulnudki ja rasketel kangetel käeliigutustel tõmbas ta koti selga.

„Kuule, Peeter, eks jää ööseks siia. Willemi saad ju hommikulgi külast kätte. Sa ei oska praegu külasse minnagi."

„Eee — eee — miks ei oska," lohistas ta laisalt, „eee — eee eks ma lähe ikka teed mööda. Eks need jäljed ikka sinna läinudki."

Jumalaga jätmata keeras ta ümber ja läks uksest wälja.

Ma kuulsin selgeste ta raskeid laiu kaugenewaid sammusid õuepealsel mudal.

Tuul paiskas wihma endist wiisi wastu akent ja nagu ennemaltki sõitsid hiilid paksus laanes.

„Kes ta oli?"

„Sa ei tunne teda? Loode rannast, wana Peeter. Ta tuleb iga sügise kord sealt ära ja otsib oma poega, ta jälgi igal pool mudasel teel leides. Ta tunneb sellel ajal teesid, mida mööda isegi oma inimesed pimedatel öödel ei oska käia. Kui lumi maha tuleb, läheb ta randa tagasi ja kujub seal aasta läbi wõrku.

„Kus ta poeg siis on?"

„See uppus umbes kolmekümne aasta eest ühel sügisel walju tormiga ära."

Ouest kostis wäsitawalt üksluine wihma ladin, ainult wahete-wahel nagu oleks hirmu-äratawalt raskeid sammusid kuuldunud limasel õue mudal.

Sõnn.

(Kogust: Küla).

Sõnn.

Niipea kui õhus kewade lähenemist märgata, leiab sõnn, et just teda iseäraliselt tähele pandakse, et just temale iseäraline heldus ja lugupidamine osaks langeb. Temast mööda minnes silitab peremees käega üle tema selja, ütleb talle meelitusesõnu ja see ei ole ka sugugi harwa, kui heagi kahl maitsewaid aruheinu talle sõimesse pistetakse. See kõik sünnib nii mööda minnes, iseenesest mõistetawalt, et wana härg seda oma luhaheina ja kuiwade mahlata õlgede juures õieti ei märka tähele pannagi. Mullik näeb seda, aga tema lõõg on liig lühike, nii et ta sõnni ligidale ei pääse.

Kewade läheneb. Kewadene tuul on mustawate küngaste otsast lume ära pühkinud, lõunapool katuste räästaste küljes ripuwad maapinnani ulatawad hiilgawad jääpurikad ja südapäewa ajal tõstab lõo juba argselt häält.

Nüüd muutub heldus ja lugupidamine sõnni wastu päris awalikuks. Oleks ju wõimata seda kogu karja eest warjata.

Ühel päewal toob peremehe poeg uue küna ja paneb selle sõnni sõime. Sellesse künasse puistatakse jahu, walatakse wett peale ja sõnn wõib iga suutäie häid heinu rammusasse walgewahulisesse rokasse kasta. Nagu ajawiiteks wisatakse sõnnile haljas laialemmeline pilliroowihk ette. Sõnn sööb magus-

mahlalised pehmed kasud ja laiad lemmed ära ja tallab siis wihu enese alla. Sagedaste jookseb poisike karja hulka ja pistab sõnnile pikad leiwawiilakad suhu, mis sagedaste isegi soolwesse kastetuna maitsewamaks tehtud.

Niisugune helduse näitamine sõnni wastu tekitab karja hulgas kibedat nurisemist, aga selle eest hoolitsewad tugewad lõad, et nurin tegewuseks ei saa tõusta.

Iga kord, kui jahu künasse puistatakse, silitatakse sõnni kaela, mis aja jooksul õige paksuks on läinud, kuhja tõusnud, ja üteldakse:

„Noh, söö, söö aga tubliste. Katsu aga kewadel, et sa ikka üle küla oled."

Selle tugewa kaela peale paneb talu oma au, oma kuulsuse, terwe küla, kogu walla ees.

Sõnn tunneb ise ka wäga hästi, kudas ta kael päew-päewalt kangemaks kaswab, kudas ta oma sabaga nii wõimsalt ja mehiselt wõib wihtuda ja kudas ta kimar ots wõitluse ihas kangeste kihelema lööb.

Oi — see tõstab hästi meeleolu ja ta laseb tasast ühetoonilist möirgamist kuulda.

Karjalaskmise päew.

Wara hommikul tuleb perenaine reiale paenand kandilisi leiwatükka täis, millele soolaterad peale riputatud. Igale loomale pistetakse leiwatükk suhu, sõnnile muidugi nagu kogemata kaks.

Üks-haawal jooksewad nad reialt õue, kus hele päiksepaiste esmalt otse walusaste silmadesse lööb.

Esmalt ei oska koha pealt liikudagi, see lõpmata walgus paneb pea ümber käima.

Waba, waba! Ei sa tunne enam lööga kaelas, sa wõid jälle jooksta, hüpata ja üles sinise taewa poole ammuda.

Ei tahaks uskudagi, et sellest pimedast wangikojast oled pääsenud. Kas see ei ole aga unenägu, milles alalised ihad korraks täide on läinud.

Nad hüppawad laial õuepealsel ja jookstes suruwad loomade terawad sõrad pehmesse õue pinda sügawad jäljed.

Ka sõnn seisab keset õue.

Ta saab korraga aru, et kogu see kari tema hoole alla usaldatakse. Siis tuleb juba alguses ka sellekohane ülespidamise wiis omandada, mis sellele aulisele olekule wastaks.

Ta sööstab siia-sinna, ähwardab härga, kes ta eest kõrwale kargab, jääb siis uueste seisma, waatab kewadese päikese poole ja ammub kaugelekostwa heleda häälega. Nüüd laseb ta oma pehme punase keele suust wälja rippuda ja möirgab. Oi, missugused mehised sügawad toonid, ja need tulewad nii kergeste, iseenesest, rinnust.

Teda waadatakse naeratades.

Sõnn waatab ruttu ringi, sest tarwis oleks neile kudagi kaelasoonte kangust ja turja tugewust näidata. Ja ta tunneb, kudas tal jõudu ulataks kogu ilma paigast paisata.

Seal eemal on uus aed, mille hirtele weel sammalgi ei ole jõudnud kaswada. Sõnn läheb mehisel sammul aia juurde, surub oma sarwed hirte wahele ja tõstab.

Teibad ja toeteibad tulewad maast wälja.

Teda hurjutatakse, aga temaga oldakse rahul. Teda hirmutatakse witsaga, aga teda ei lööda.

Ta tõstab oma pea kõrgele ja waatab uhkelt ringi. Waadake, tema on nende lootuste kandmiseks, mis ta peale pandud, ka igapidi kohane. Jõud paisub, uhkus ja kõrkus panewad ta südame kiirelt tuksuma.

Sõnn ihaldab wõitlust.

Kudas kimar otsaesine kihelema lööb! Surubki sarwed haopinusse, loobib kubud nagu kerged õlewihud laiali ja wiskab terawaid sõrgu maasse wajutades mulda taewa poole.

Ou on talle kitsas ja sõnn läheb wärawa juurde ja ootab wäljalaskmist.

See on pereema ise, kes esimesel päewal karjale wärawa awab. Peremees seisab tagapool, mõnus rahulolemine näol.

Pereema tõmbab ristitähe wärawa alla musta mulla peale ja kareldes jookseb kari tänawale.

Wabadus, päiksekiirte wihm ja helesinine taewas teewad loomade pead joobnuks, nagu kääriw wiin. Nad jooksewad hullumeelsetena, sööstawad üksteise poole, möirates, röögatades, eest ära põgenedes, maakamarasse sügawaid jälgi rõhudes.

Tänawa otsast algab karjamaa, liiwane muru rohkete kadakapõõsastega kaetud. Siin arwawad mullikadki endid asjamehed olewat, pistawad oma sarwed madalatesse kadakapõõsastesse ja hullawad otsata. Muidugi ei suuda nende peened nõrgad sarwed sitkeid kadakaoksi murda ja mullikate suurustelemised muutuwad kelkimisteks, millega ainult jõuetud aega wiidawad.

Sõnn peab oma wõimu ja jõu näitamiseks seda silmapilku kohaseks. Ta walib kõige suurema kadakapõõsa wälja, surub oma tugewad sarwed sellesse ja katkub sitked juured nagu oleks need aprad takused niidid.

Ta waatab uhkel pilgul mullikate peale, kimar ots üleni mõnusaste lõhnawa punase liiwaga kaetud.

Kogu karja silmis tõuseb sõnni mõjuwõim suureste.

Aga see on alles algus.

Warsti kuuldub teiselt poolt karjamaa serwalt huigataw ammumine. Oi, see ongi suurustelemine, otse wõitlusele kutse. Wõib olla on see lihtne argpüksi uhkustelemine, wõib aga olla, et seal siiski tõsine mees wõitlusele hüüab.

Sõnn wastab tugewa hõiskega ja keegi ei wõi ütelda, et sellest toonist wäljakutset ei kostaks.

Karjad lähenewad rahutumalt kollast niisket liiwa laiali kaapides, puid ja põõsaid puseldes.

Esmalt lähenewad auahned mullikad. Need wiskawad üksteisele trotsiwaid pilkusid ja sööstawad põõsaste tagant üksteisele salaja löökisid. Sellepeale lööwad wanad härjad oma sarwed kokku, suruwad weidi, aga teine neist, jõu raugemist tundes, kargab kõrwale ja jookseb häbistatuna metsa, ilma et julgeks hulgal ajal karja silmi ilmuda. Ka tigedad lehmadki awaldawad sarwi kokku lüües oma wiha, aga olgu nad ettewaatlikud, et nende pihastanud sarwed ei murdu.

Sõnnid on üksteisest kümmekond sülda eemal. Nad teewad wastamisi auhaawawaid tähendusi, kumbki püüab oma jõu näitamisega teise julgust halwata ja

sellest tulebki, et teibajämedused männid nende sarwede all nagu pillirood murduwad.

Kuid kummagil ei rauge julgus; jõud kaswab ja lihaksed muutuwad kehasse taotud terastraatideks. Pikkamisi, mõõdetud sammul, lähenewad nad teineteisele wõitluseplatsiks siledat murupealset walides.

Silmapilk on kõige põnewam, sest nüüd wisatakse kogu suweks kahe pere au ja hiilgus waekaussidele. Eks näe peagi, kumb pool langeb, kumb tõuseb. Karjased seisawad eemal, oma pilkusid sõnnide mõõdukatesse liikumistesse needides. Mullikad on waenu unustanud, lehmadki endi wiha ja nad ei söösta üksteist salaja.

Sõnnidel on küljed peatselt wastamisi, kimarad otsad lähedal ja isegi laiadest ninasõõrmetest pursatud hingeaur ühineb üheks õrnaks siniseks winetiseks. Enam ei wihu nad sabadega, sest kõik lihaksed on sitkeks teraseks kõwenenud ja nende silmades leegitseb tuline wiha.

Sarwed wõiks ta oma wastasele nüüd wäga hästi külge lüüa, ta wõiks talle kärme pealiigutusega surmahoobi söösta, aga seda ta ei tee. Ta ei ole mullikas, kes walmis on wõitu warastama, ei ole lehm, kes heameelega salaja kallale karates minewa-aastast ülekohut läheb tasuma. Ei, seda ta ei tee. Ta läheb otsekohe, awalikult, sest õigusega wõtab ta wõidu. Nad lähewad elu ja surma peale wälja, aga nad austawad teineteist, sest nad on kohased wastased. Kui ta tahaks, wõiks ju ära keerata, aga ta ei tee seda. Mõlemad loodawad oma jõu peale.

Nad on niiwõrt lähedal, et juba üksteise keha soojust tunnewad.

Hea küll, ta ei tagane. Olgu siis!

Sõnnide sarwed langewad raginal kokku.

See ei ole rüselemine, salajane sööstmine, waid see on rüütlilik wõitlus, mille juures hoolega wanadest wõitluswiisidest ja eeskirjadest kinni peetakse. Pealtnäha seisawad nad täitsa waikselt kimaraid otsi üksteise wastu surudes. Aga waata nende lihakseid, kudas need nagu tugewad nöörid naha alt kerkiwad, waata nende silmi, kudas need pikkamisi helepunast werd täis walguwad. Olgugi kõwa nõmme kare, aga nende sõrad suruwad sellesse sügawad jäljed.

Kõik waikib ümbruses ja karjad waatawad kahte laagrisse jagunedes oma esikute wõitlemist. Ainult noor kutsikas, kel wäga rumal aru on seisukorra tõsidusest arusaamiseks, jookseb ringi ja haugub.

Wõõras sõnn taganeb korraga paar sammu, mille juures ta jalgade nõrkemine terawale silmale tuntaw.

Aga weel peab ta wastu, weel ei lase ta wõitu käest libiseda. Ometi wõib sammu kaks tagantneda jalale kindla toetuspaiga otsimiseks.

Kauaks wõõra jõud ei jatku, kaela lihaksed lööwad raugema ja wõiduiha muutub elupäästmise tahtmiseks. Wõõras sõnn silmitseb ruttu, kuhu poole hüpata, et wastase waljud sarwed teda ei tabaks. Weel on wastupanemiseks sel mõõdul jõudu, et wastane teda kõwal rõhumisel ümber ei paiska.

Akilist hüpet tehes kargab ta kõrwale, jookseb möirates metsa. Warsti aga muutub möirgamine üle metsade ja soode kajawaks kaeblikuks ammumiseks, mis allajääja meelenukrust kogu ilmale kuulutab. Ta kõnnib nüüd kaua üksi mööda metsa, purustab puid,

loobib raskeid mättaid üle pea ja tunneb südamewalu, mida wägewamale allajäämine walmistab.

Meie sõnn möiratab korra, möiratab kakski ja leiab sellest rahuldawat ja kohast tasu, kui mullikas wõitja tugewat ja lühikese sileda karwaga kaela oma kareda keelega noolib.

Katkiraiutud kaljas.

(Kogust: Meri).

Katkiraiutud kaljas.

Erutawa uudisena kõneldi külas kaljase ehitamisest, aga kadedust ei äratanud see kelleski. Miks mitte, tehku Naswa Laas kaljase, jõudu tal ju on, ja eks see ole siis kogu rannale auks. Siin ei ole mitme wersta peal kellegil kaljast, kuna Panga rannas paaril mehel laewadki on.

Warsti toodi ka Pikaneemelt laialt tuntud paadimeister Naswale ja kaljase ehitus algas.

Ainult üks mees oli, kelle südamesse see sõnum nagu terawa wästrikuga walusaste lõi. Selle mehe nimi oli Neeme Andres, külast wäljas neeme otsal olewa koha peremees.

Kaljase ehitamise sõnum kiusas teda alaliselt taga.

„Kaljast ei ole Laasil sugugi waja, waid ta tahab just minule näidata, mis ta wõib," ütles Andres enesele. „See juhtub ühel heal päewal, kus ta sulle näkku hirwitab ja hüüab: sina seda ei wõi!"

Ta katsus esmalt mõne aja seda kaljase ehitamist tühiseks ettewõtteks alla tõmmata, aga peagi sai ta aru: küla oli Laasi poolt. Sestsaadik hoidis Andres kõrwale, wõimalikult mitte kellegiga sellest juttu tehes.

Sellest on wiisteistkümmend aastat tagasi, kui Laas kord Andrese kui oma sõbra käest kinni wõttis:

„Ma räägin sulle."

„Räägi ometi!"

„Ma armastan teda."

„Keda?"

„Pühadekaare Inglit."

„Mis sellest."

„Aga mul ei ole ju paadiosagi. Mis ta isa ütleb?"

„Seda ma ei tea," wastas Andres.

Aga mis wõib Pühadekaare peremees selle kohta ütelda. Muidugi ei taha ta sellest teadagi, sest Laasil ei ole tõepoolest paadi osagi. Ta ei suudagi seda enesele muretseda. Aga Pühadekaare peremehel on mitu paati, head püügiriistad ja läbi aasta ripub tal aidas hulgana kuiwatatud äär-kalu.

Andres mõtles.

Aga miks mina sellele mõttele ei ole tulnud? Andres waatas oma maja poole, mille walge korsten päikese paistel hiilgas. Kellegil külas ei olnud niisugust maja. Kui paari aasta eest isa ära suri, üteldi õigusega talle suu sisse:

„Mis sinul wiga elada, isa jättis sulle ka hea järje järele."

Ingli kosimisel wõiks ta warandus tubliste suureneda.

Andres tundis oma silmadelt kae langewat. Ta sai sellest nüüd aru, mida ta siiamaale ei olnud mõistnud.

Andrese lähenemist nähti Pühadekaarel hea meelega.

See oli ühel pühapäewa õhtul, kui poisid kõrtsis tüdrukutele õlut ja wiina ostsid.

Andres istus laua ääres ja käskis kõrtsimeest pudelitäie punast wiina anda. Päikese kiired paistsid pudelist läbi ja nende walgustusel säras wedelik heleda leegina.

Mitmelt poolt kuuldi seda nähes waljuste korduwaid imestuse hüüdeid. Mis sellel mehel wiga osta, kellel püügiriistad head, kellele isa uued paadid järele jättis ja kellel kaks sulast merel käiwad kalu püüdmas. Eks kuule teie maamehe hobuse hirnumist alati Andrese wärawa tagant.

Naerul näol walas Andres uhke käeliigutusega punast wiina klaasidesse. Nüüd oli küll kõige parem silmapilk Inglile näidata, missuguses lugupidamises tema kogu küla silmis seisab ja mis sellest arwatakse, keda ta — wõib olla — ehk praegu armastabki.

„Kuule, Laas, tule ometi weidi siiapoole!"

Laas tuli laua juurde, mille ääres Ingelgi teiste tüdrukute hulgas istus.

„Mina annan sulle niisugust wiina," ütles Andres Laasi poole, „mida sa küll elus weel ei ole suhu saanud. Sa oled ju waene — ega jaksa toop-õlutki osta."

Laasi lai nägu lõi kergeste punetama.

„Kui see wiin sulle nii kallis on, ega ole siis tarwis pakkuda, wõid ju omale jätta."

Laas tahtis laua juurest ära tulla.

„Pea nüüd!" hüüdis talle Andres järele. „Sinu jaoks juba jatkub!"

„Joo, kui pakutakse," hüüdis üks poistest. „Hea ta on, ja wõi Andresel rahast puudus."

Pehme loomuga noormees ei suutnud oma tahtmisest hoolimata laua juurest ära minna.

Andres walas heledalt läbipaistwat punast wiina klaasi täis ja wärisewal käel sirutas ta selle sõbrale.

„Ei, sõber," hüüdis Andres, Laasi wastuwõtmiseks wäljasirutatud käe eest klaasi ära tõmmates. „Mina ei wõi sind mitte seda wiina jooma õpetada. Aga nuusutada tahan sulle anda."

Ta wiskas Laasile wiina wastu silmi.

Wali naer ülistas Andrese tegu.

„Kuradi mees see Andres, mis tal kõik pähe ei tule. Aga mis tal wiga, ega tal rahast puudus ole!"

Laas jäi jahmatades seisma, ilma et ennast kohe oleks koguda suutnud. Teiste naerukaja lõikas walusaste ta kõrwadesse.

Andres, halba aimates ja enesele wastupanemise wõimalust muretsedes, astus laua tagant lagedale põrandale. Ta pilgud jooksid ruttu ringi, otsides, mida wõiks wõitluse tarwis kätte kahmata.

Teiste naer äratas Laasi oma jahmatusest. Ta heitis wiha ja põlgtust awaldawa pilgu Andrese peale, keeras siis ringi ja tuli kõrtsist wälja.

Kuigi see Andrese tegu ehk mõnes meeletuska sünnitas, sest Laas seisis heas lugupidamises, aga tema poolt ostetud õlu ja wiin pesid selle kohe.

Andrese ja Ingli pulm oli uhke ja rikkalik osawõtjate poolest.

Küla poistest oli ainult Laas see, kes puudus. Ja siitmaalt algades läksid meeste eluteed täitsa lahku.

Aastate jooksul olid Laas ja Andres oma osad ümber wahetanud. Laas elas ühes küla otsas oma uues suurte akendega ja üleni wärwitud majas. See

oli nüüd tema, kellel kogu rannas kõige paremad püügiriistad olid, ja meri awaldas ta wastu iseäralist heldust. Andrese maja teiselpool küla oli aastate jooksul hoopis ära lagunenud, püügiriistad wiletsaks jäänud, ja nüüd oli mees niiwõrt waene, et omale uut paatigi ei suutnud muretseda. Waeseksjäämist ei olnud keegi, ka Andres ise, märganudki, aga kui kõik alla weeremas oli, ei suutnud mees seda enam kinni pidada.

Kõik kõnelesid külas kaljase ehitamisest, misjuures agaralt Laasi endist waesust meelde tuletati. Aga kui kaugele on ta nüüd jõudnud! Ja edaspidi weel! — Siit rannast wõib kaljasega kiwa Tallinna saata, puid wedada — igatahes on teenistus hea ja Laasi warandus kaswab kiireste.

Andres waatas Naswa poole. Hommikust õhtuni segas kaljasetegijate juures inimeste hulk, kuna waeste lesknaiste pojad omale pisikesi lauatükikesi korjasid, mida kodus nende käest heameelega wastu wõeti. Isegi tuul kandis mööda randa kergeid laastusid nagu udusulgi laiali.

2.

Kaljas oli walmis.

Ta walge, siledaks hööweldatud laudadest mooa-sem wäljakoolutatud kere wõieti tulel kuumaks aetud tõrwaga hoolega üle.

Kuiwad lauad imesid ahnelt tõrwa enestesse, kuna õhuke tõrwakord talle nooruse puna andis, nagu seda tütarlapse põskedelegi kewadine päike kutsub.

Oma toredate wormidega uhkeldades, wõitis ta ruttu randlaste südamed, ja nad waatasid teda kogu päewa aineti nagu armukest, kelle järele hing unenäoski ihaldab.

Andres ei olnud weel kaljast waatamas käinud, aga seda rohkem tekitas teiste kiitus ta hinges wiha.

Araummistanud soo-ojaks muutus ta hing ja selgeste tundis ta, kuidas meelepaha nagu haisew maakewesi sinna kokku kogudes talle pakitsewat piina walmistas. Ta arwas teiste silmist sõnu lugewat, mis Laasi lõpmatalt ülistasid ja talle ka edaspidiseks õnne soowisid.

Ja sellele mehele wiskasid sa kord wiina näkku — et teda teiste ja kõigepealt selle tüdruku ees alandada, kes nüüd su naine on.

Aga rohkem: Kui sa kord oma katkised purjed üles tõmbad ja wäsinult lainetel liugled, alles siis näed, kuidas ta just kaljasega sinu nina eest mööda kihutab. Waata aga — sulle läheneb helerohelisel weepinnal kiireste wari ja see matab su paadi hoopis oma alla.

Isegi päikese wõib ta su eest kinni katta.

Need on Laasi kaljase laiad, lumiwalged linased purjed, mis warju heidawad. Need on pakil tuult täis, nagu noore ema rinnad piima. Ka tuule tahab ta merepinnalt enesele koguda. Ja su wiletsad purjed langewadki lonti ja paat otsib teed lainetel, raskeste joobnud mehena.

Ta kaljasel on pärreldaw lai tee, ja lained, mis uue sõiduriista kiire jooks sünnitab, panewad su paadi kõikuma.

Seda kõike näeb Andres unes ja ilmsi.

Mis pakub kodu? Wana kurt sulane käib totralt ringi, ehk lamab laisalt pingil kõwaks magatud wõrkudel. Üksi sellest mehest tegijat ei saa, aga meelepaha oskab ta ikkagi awaldada ja lubabki wahest ära minna. Wärawatagune, see koht, kus ennemalt maameeste hobused postis kaapisid, on ammugi kargesse kaswanud ja need arad, närused lapsed on tema lapsed.

Läheb päew mööda, ta ei kõnele. Toas on kitsas. Ta läheb wälja, aga seal leiab ta oma pilgud Naswa alt. Praegugi seisab salkkond külamehi kaljase ümber koos.

Äkitselt nägi ta enese üksi olewat, täitsa üksi, isegi see waikija naine oli talle wõõras. Ta leiab: külas ei ole hingegi, kes sinu poole hoiaks, kes sinust weel endisel wiisil lugu peaks.

Millal ta üksi oli jäänud, millal need kõik tema lähedusest põgenesid?

Ta ei teadnud seda.

Aga ta oli üksi.

Sadas tihedaste wihma ja paks pimedus lasus raskelt kohisewal weel.

Andres tuli kalda äärt mööda kodu poole.

„Ega täna öösi keegi seal ole," tuli Andresele meelde.

Küla magas ja isegi kõrtsi poolt ei olnud joobnud randlaste lärmitsemist kuulda.

Kui seda kordki näha, siis wõiks nüüd just sealt juurest läbi minna.

Kas minna wõi mitte minna?

Andres keeras allapoole rannale ja sammus ettewaatlikult Naswa poole.

Ei olnud kusagil hingegi. Ka tokerdanud karwaga kutsikad olid walju wihma eest hagerikkudesse pugenud, kus nad nüüd rahulikult magasid. Ühetasane kohin, wihma sahinaga segatud, piiras üksiku kõndija ringi, tihedaste ilma täites. Wabuaed oli nagu wäike matusepaik liiwasel kaldal oma kitsaste, õhukeste ristidega, kus kohisewad wood haudadeni ulatawad.

Nüüd kuuldusid mere kohinas kellegi hääled jutukõminana, hüüetena, kiljatustena. Kui palju teadis temagi, kes sinna üles olid läinud, aga sealt ei tulnud nad enam tagasi, hoolimata sellest, et lesed neid ööde kaupa lambitule juures ootasid.

Nüüd nagu oleksid nad kõik kaldale lähenenud, taktis käiwate aerude sõudmisel.

Anton lõi kergelt hirmuma ja ta ei julgenud sinna poole waadatagi, kus pimedus ta pilgud paari sülla sügawusel ära neelas.

Ta astus tasa, hoolega hoides, et jalg wastu kiwi puutudes tähelepanemist äratawat kõbinat ei sünnitaks.

Kuid tühi kartus — midagi ei olnud kuulda, peale wee mühina ja wihma ladisemise, mis tihedalt taewa ja maa wahet täitis.

Andres jäi kummuli keeratud kaljase juurde seisma. Siin oli ta uhkekujuline keha läikiwalt läbi pimeduse paistew. Wihmapiisad kogusid ta peale langedes jämedateks pisarateks ja weeresid mööda siledaid pigimustalt hiilgawaid laudu alla.

Tuline wiha haaras Andresel luupainaja jõuga kurgust kinni.

„Jah, selle riistaga wõib ta alles sõita ja rohkeste raha teenida," ütles Andres enesele. „Tema

see on, kes siin rannal esimene mees on, olgugi et tal ennemalt paadi-osa ei olnud ja teised seda wäga naersid, kui talle wiina wastu nägu wiskasid."

Ta wihkas seda meest, aga ometi tundis ta enese ta wastu wõimetu olewat. Laas on praegu see, kellest külas alaliselt kõneldakse, ja iga päewaga wõidab ta omale suuremat lugupidamist.

Kaljas pidas Andrese kinni ja tihedast wihmast hoolimata käis ta mitu korda tema ümber.

Ta jalg puutus mingi kõwa asja wastu. See oli paadi serwa alla hööwlilaastudesse peidetud kirwes. Laastud läksid ta pealt kõrwale ja haljas tera läikis.

Andres tõstis kirwe üles. Haljas, tuliwabe tera!

„Kurat — selleks ta ju tegi selle kaljase, et mulle oma rikkust näidata — et mulle kätte tasuda. Aga kiidelgu ja suurustagu siis weel!"

Andrese käewarresse kogus rohkeste jõudu. Mõnusaste wibutas ta raske kirwega.

Halwatuna langes käewars. „Ei — seda ei tee randlane, seda ta ei tee. Randlane kaljast ei purusta!"

Kaugel küla taga teel kuuldus wankri mürin.

„Mis kurat — tarwis seda tal ei ole. Selle ta tegi minu kiuste! Waeseks ta ei jää, aga ta uhkust see weidi kärbiks."

Uueste tundis ta käewaresse jõudu kogunewat. Tugew hoop, ja tuliteraw kirwes lõikas ühe laua kaljase külje seest pooleks.

Hiljuti koolutud laua pooled kargasid eemale, naelu kaartest wälja kiskudes.

Joobnuks tegi hullumeelne wiha Andrese mõistuse. Ta lõi weel mitu hoopi, ükskõik kuhu teraw kirwes juhtus.

Alles siis lahkus pöörane joobnukstegew hullustus, kui toredasse kujusse koolutud kaljase kere täieste oli rikutud.

Inetult wahtisid suured urmsete äärtega augud talle otsa. Ta keha lõi wärisema ja kirwest maha wisates pani ta jooksu. Ta jooksis mere äärest küla taha nõmmele, ümber põllulappide kodu poole wiiwale teele wälja.

Aga ka sealt pidi ta põgenema, sest keegi tuli teel wankriga wastu. Andres keeras kõrwale, jooksis uueste mööda nõmme, üle madalate kadakate hüpates, kuni wiimaks kodu wärawasse jõudis.

Külas oli endist wiisi wagune, aga kohutawamalt, isegi ähwardawalt kostis lainete kohin.

3.

Ingel istus woodi äärel ja mähkis last. Woodi otsas laual põles karrast punase tulega lamp.

„Kus sa kesklööni olid?“ küsis naine harjunud etteheitmisega. Ta teadis, et see märkus meest pahandab, aga enesele ei suutnud ta teda siiski jätta.

„Mis sina sellest pärid,“ tähendas mees wihaselt ja heitis märgade riietega raskelt kõwale pingile.

Uni ei tulnud. Midagi oli südames, mis seal piina sünnitas, walusaid pisteid lõi, aga millest ta ennast wabastada ei suutnud.

Ikka kaljas, jälle uueste kaljas. Wahest nägi ta tema toredat keha, sealsamas jälle sedasama purustatuna. Nii waheldasid pildid järgimööda.

Tema, põline meremees, raius mere sõiduriista puruks. Päewagi ei lähe suwe kohta mööda, kus paat lainetel teda ei kannaks, ja nüüd raiub ta sellele kirwega küljesse. Kui alatu niiwiisi wiha üles näidata! Kord oli niisugune juhtumine, kus ta isegi paadi põhjal surmast pääses. Õhukesed lauad, ime-õhukesed ja needsamad hoiawad teda sügawuse kohal. Nüüd raiub ta need lauad terawa kirwega katki.

Alatu, alatu on niisugune tegu.

Aga mis siis sellest? Laas laseb uued lauad sisse panna, selleks tal jõudu on. See wahest ehk kärbib weidi ta kõrkust. Nähku ta, et ta sugugi niisuguses lugupidamises ei seisa, nagu ta wahest arwab. Arwaku siis tema peale. Siis ta mõistab, et temal weel jõudu wihkamiseks jatkub.

Aga wilets ja alatu on niisugune kättemaksmine. Südaöösel hiilid sa kuriteole, just niisama kui waras. Ei, alatum weel, palju alatum. Paat on püha. Wanaksjäänud paat tõmmatakse kaldale, pannakse sellele pakud alla ja lastakse seal nii kaua seista, kuni ta kõduneb ja aeg ta jäänused laiali kannab.

Niisuguse paadiga on üks osa east lähedalt ühendatud, paat ja ta omanik on lahutamatud ja ühes käiwad nad wõitlustest läbi.

Aga tema raiub paadi puruks.

Jälk!

Andres pigistas silmad kinni, tõmbas kuue hõlmad üle pea. Aga ikkagi ei tulnud uni.

Ta ootas und.

Lapsukene kiljatas ja hakkas sellejärel weniwalt nutma. Ema tõusis üles ja ulatas lapsele juua.

„Mis kurat see on — ei saa nende eest ka magada," ütles Andres südametäiega ja mässis enese pea weel suurema hoolega riidesse. Ta arwas, et oleks tõepoolest magama jäänudki, kui laps teda ei oleks äratanud.

Suigutades uinus laps peagi.

Jälle uueste kaljas. Aga nüüd oli ta terwe ja Andres sõitis temaga wälja. Merel tõusis maru ja meri muutus korra ümber mustaks ja taewas läks mustaks. Andres sõudis kõigest wäest. Imelik — see ei olegi wesi, waid sula pigi. Ta ei saanud paigastki. Seal silmas ta musta wedelikku paremalt poolt paadi küljest sisse woolawat. Ta loopis seda wälja, kuid ta hakkas käte külge ja tõusis paadis ruttu. Ta sirutas käe auku otsides wälja. Käsi sattus läbi paadi külje woogudesse. Suur oli auk, paadil ei olnudki külge, ei olnudki põhja. Ta käest haarati kinni, tinaraskelt riputi selle küljes ja kisti teda allapoole. See oli Kalda Mart ja õudselt wahtis ta talle oma tühjade silmakoobastega otsa.

Ta katsus ennast päästa, aga sügawamale kisti ta wedelasse sula pigisse.

Kaua ja kõigest jõust raputas Ingel meest, enne kui see luupainajalikust unenäost wabanes.

„Mis sul ometi on?" ütles naine. „Sa kisendasid nii hirmsasti ja ei ärka, ega ärka."

Kisa oli ka lapsed üles äratanud ja wärisema panewal hirmul püüdsid suuremad endid waiba alla warjata.

Andres tundis hirmu ja tema nägi praegugi Mardi õõnsaid silmakoopaid. Tuba ehk oligi see haud, kuhu ta pimedusesse uppus ja nüüd alaliselt kiiruga weel

rohkem alla langeb. Rõhuw lämmatus surus paksu pehme padjana ta suu peal, teda hoogsalt kägistades.

Ta tõusis üles ja läks wankuwatel sammudel õue.

Nõrk koiwalge tõmbas ergu roosakarwalise joone hommiku taewarannale. Raske wihm oli järele jäänud, tuul oli pilwed laiali ajanud. Mitmelt poolt paistsid pilwede wahelt tinahallid taewalapid.

Lained läikisid nõrgal koiwalgel.

Wõis juba kaugele mööda randa näha.

Seal tabasid ta pilgud eemalt paistwat kaljast. Ta süda lõi wärisema, nagu oleks kõle tuul ta were korraga anguma pannud.

Oleks see kõik — kõik ometi unenägu!

4.

Kõike kõrwale tõrjuwaks uudiseks järgmisel hommikul oli kaljase katkiraiumise sõnum. Imestati, oletati, ei ustudki, sest see kuritöö oli liig häbemata. Juba hommiku wara kogusid inimesed kaljase ümber kokku ja nad waatasid ehmatades ja aralt — nendesamade tundmustega, mis inimest siis täidawad, kui ta mõrtsuka ohwrile läheneb.

Seal ta seisiski — küljed inetumalt puruks raiutud. Piisad rippusid praegugi purustatud laudade äärte küljes nagu angunud werepisarad.

Kes pidi seda ometi tegema? Aga selle küsimise peale ei teadnud keegi wastata. Kirwes lamas kaljase kõrwal ja kiwikorraga kaetud rannapinnale ei olnud ühtegi jälge järele jäänud.

See on teine niisugune kuritegu siin rannal. Sellest on juba kogu inimese-iga tagasi, kui kord paat walgmal katki raiuti. See oli ühe joodiku nooremehe töö, aga see mees ei olnudki sündinud randlane, waid maalt tulnud hulgus.

Kes oli siis siin wäljast tulnud, kes seda ei teaks, mis paat randlasele wäärt on. Ei olnud ühtegi niisugust: kes wõis siis käe kirwega üles tõsta?

Keegi ei wõinud arwata. Muud ei suutnud randlased teha kui kurbade nägudega ja haigete südametega kaljase ümber koos seistes kurta.

Kogu küla rõhus raske kuritöö ja inimesed ei julgenud üksteisele silmagi waadata.

Laas tuli rannale, hariliselt lahke nägu raskeste pilwes. Külamehed teretasid teda, aralt kõrwale astudes. Ei osatud sellele heale inimesele troostisõnagi ütelda.

„Kuule, Laas," kõneles Kiwi Rein, wigase jalaga randlane, ja lonkas paar sammu Laasile lähemale. „Sa tead ju — ma olen siin külas sündinud, üles kaswanud ja wanaks elanud. Aga seda ei ole mu silmad weel mitte näinud, et randlane kirwega paadi sisse lööb. Ma ei usuks seda mitte, kui ma seda oma silmadega ei näeks. Kas tead, ma olen kõik inimesed. ka rumalad poisikesed, oma meeles üles lugenud, aga usu — mitte ühegi peale ei julgeks ma praegu näpuga näidata. Ma ei usu seda, et selle teo wõis randlane korda saata."

„Noh, hea küll," tähendas Laas, ilma et ta wanamehele oleks otsa waadanud. „Puruks on ta raiutud, seda juba näete. Aga ma ei usu seda, et keegi kaugelt

oleks tulnud siia mu kaljast puruks raiuma, ja ise ma seda ka ei ole teinud."

Laasil oli õigus, sest kaugemal peeti temast weel rohkemgi lugu kui wahest oma külas.

Keegi tuli kõrtsi juurest ja jutustas suure erutusega: Kurjategijat on nähtud. Maamees näinud, sest ta jooksnud talle öösel otse wastu.

Aga mis sellest. Ega maamees teda siis öösel ära tunnud.

Weel teati, et üks naisterahwas kuulnud öösel ranna poolt löökisid. Siis wist raiuski kurjategija paati.

Aga ega ka sellest midagi kasu ole. Paugud ju weel ei ütle, kes kurjategija on.

„Ka mina peaksin sinna minema," ütles Andres enesele, suurt inimeste kogu kaljase juures nähes. „Aga mistarwis, — ei ole ma ennemalt seal käinud, ei ole minul ka nüüdki asja minna. Ma tahaksin seda meest näha, kes seda mulle tuleb ütlema."

Ohtupoole läks Andres randa, kus ta oma paadile uut mõlapulka hakkas raiuma. Pikkamisi tuli Kiwi Rein mööda weepiiret longates juurde.

„Sa ei länegi täna õhtu merele?" küsis Rein.

„Ei. Olen haiglane ja paat ei ole ka korras."

„Kas sa käisid Naswa kaljast waatamas?" küsis Rein järsku.

„Ei. Miks ma seal siis pidin käima?"

„Sa siis ei teagi."

„Ma kuulsin, lapsed rääkisid, aga ma pidasin seda naljaks."

„See on kuradi tegu. Sina wist oled ainuke inimene külas, kes seal seda waatamas ei ole käinud."

„Ma ei käinud teda ka ennemalt waatamas."

„Ma ütlen, sellel mehel küll pikka pidu ei ole, kui ta tõepoolest randlane on. Kauaks ta rannale häbiks ja teotuseks ei wõigi jääda. Seda peate juba nägema!"

Andrest tabasid needmise sõnad piitsa hoopidena.

„Kas tead," jutustas wanamees edasi, „mina olen kõik küla inimesed ükshaawalt läbi wõtnud. Tead, ka sina olid mul mõttes, sest teie ei käi ju läbi. Aga kelle peale wõid sa niisugust jõledust arwata! Ega see nüüd Laasi waeseks tee, aga tead, teotuseks on see kogu rannale."

Sellepeale jutustas Rein weel katkiraiutud kaljasest, siis läks jutt kalasaagi peale ja lõpuks kõneles ta nendest kahest noorest mehest, kes nädala eest Sausti randa ära uppusid. Kui tal enam midagi jutustada ei olnud, jättis ta jumalaga ja lonkis küla poole.

Andres jäi kaua rannale ja ikka kuulis ta wana randlase needmist.

Õhtul tuli waene lesknaine Liisu Lahe Neemele. Selle naise kodu oli õieti igas peres ja teda kuulati heameelega, kui ta küla saladusi jutustas, milles ta põhjalik asjatundja oli. Isegi süüa anti talle hea jutu eest, ka riietki.

Täna õhtul oli Liisul rohkesti katkiraiutud kaljasest kõneleda. Ta teadis karwapealt, kelle käest Laas lauad oli ostnud, kust ta kiilupuu toonud, kui palju maksma läinud. Andres nimetas teda pilgates asjatundjaks, sest wana inimese jutt ei meeldinud talle.

„Kui see tegu nüüd siin maailmas küll ei peakski awalikuks tulema, aga ega Jumal seda ikkagi nuhtlemata jäta. Ei ta waene tea arwata ühti, kus taewaisa käsi teda tabab."

Mitu korda tahtis Andres wanale inimesele kisendada, et ta wait jääks, kuid selleks ei olnud praegu mingit põhjust.

Lapsed kogusid Liisu ümber ja see wõttis keskmise poisikese sülle, kätt nagu õnnistades lapsele pea peale pannes:

„Waata, wäike Willu, kui kurjad inimesed on. Uus kaljas raiutakse katki. See tuleb ikka sellest, kui inimene enese kurja kätte annab. Sa heldene Jumal, ka see inimene oli kord niisamasugune laps nagu sinagi. Wõib olla, waatas isegi niisamasuguste ilusate lahkete silmadega. Andku taewaisa sulle alati meelt ja mõistust, et sa elus niisugust kurja ei teeks."

„Ega mina ilmaski lähe paati katki raiuma," wastas poiss.

„Muidugi ei tee sa seda, sest sinust kaswab tubli meremees. Sinu isa on ju ka meremees, küll tema oskab sind ausaks inimeseks kaswatada."

„Ma ei saa aru, mis sina sellest kaljasest siis niipalju kõneled," ütles Andres. „Sina temaga ikkagi ei oleks sõitma läinud."

„Mis mina temaga siis sõidan. Aga eks niisugune tegu ole kogu külale häbiks. Mis sa teeksid, kui keegi su paadi öösel puruks raiuks?"

„Mis ma teeksin? Kust ma seda tean siis, kes seda on teinud?"

„Aga kui sa teaksid?"

„Hull inimene, kuidas ma seda wõiksin teada. Kas Laas siis teab?“

„Teab ta wõi mitte, ega ma seda wõi teada. Aga ma arwan, et ta aimab. Ma käisin täna seal. Ta tuli ühe maamehega ühes tuppa ja nad kõnelesid kaljasest. Laas ütles wõõrale mehele, et ta seda küll wõida arwata, aga ega ta sellest kellegile midagi ei lausu. Kelle peale Laas tähendas, seda ma küll ei tea.“

Andres tõusis üles ja läks ruttu toast wälja.

5.

Mõnusal tuulel sõitis kaljas oma pikemale mereteekonnale. Walged pingule surutud purjed heitsid kaugele weepinnale warju ja ta mõõdukas kiikumine tuletas uhket merelindu lainetel meelde.

Ühtlasi kandis ta ka häbi ja pahanduse külast enesega ära, sest nüüd ei kõneldud enam kaljase katkiraiumisest.

Andres oli ainuke, kes ennast kuritöö teadmisest ei suutnud wabastada. Nagu tojalik koer käis Reinu needmine tema kannul ja tuli temale ka ööseks merelegi kaasa. Inetut tegu naljaks seletades ei jõudnud ta ihaldatud eesmärgile ja iga päikese tõusuga ja loojaminemisega uuenes näriw piin ja kõwenes hukkamõistew hääl.

Kalasaak oli sel sügisel hea. Sagedaste olid wõrgud weest wälja tõmmates nagu lumehanged ja ööd läbi kuuldus kõrtsist purjutajate randlaste lärm. Ise-

äranis rohkeste sai Laas kalu, mille üle aga keegi ei imestanud, sest ta püügiriistad olid kogu rannas eeskujulikud.

Kord sügise hakul tuli Liisu Andrese talusse, ja sündsat istumise kohta otsides kiitis ta waimustatult Laasi kalasaaki.

„See on nüüd igaühele oma silmaga näha, kui õiglane armas Jumal on. Selle kahju, mis kuri inimene talle kewadel tegi, tasub meri nüüd mitme wõrra ära. Nii suurt kalasaaki pole külas keegi näinud, kui Laasil täna hommiku oli. Läheb see inimene püstijalu rikkaks: kaljas teenib head raha ja kalu saab ta nii, et kohta ei leia, kuhu neid mahutada."

„Sina nüüd ta kalu mõõtmas käisid," tähendas Andres meelepahaga.

„Mis minul wanal inimesel neid waja mõõta, eks seda näe ju külas kõik."

„Ma ei saa aru ,mis Laasi saak teistele korda läheb. Ise ta oma kalad püüab, ise ta nad ka sööb."

„Ärge ütelge, peremees, nii. Laas ei ole kitsi käega. Waest ta tühjalt toast wälja ei saada."

„Minule ei ole ta poole kopika eest annud," hüüdis Andres ennast unustades.

„Kulla peremees," naeris wana naisterahwas. „Ei ole ju teil ometi tarwis — ega teie siis waene ole. Teie koht on ju eluaja rannas kõige kuulsam. Aga eks Jumal ise tea, mis päewad kellegil ees."

Andres tõusis üles, tõmbas wõrgud selga ja läks toast rannale. Selle naisega oli wõimatu täna kõnelda.

Ah nii — Laasi kalasaak on sellepärast suur, et talle kewadel kahju tehti. Hea küll! Aga temal oli ta wõrdlemisi wäike, siiamaale mitte parem kui teis-

telgi sügisetel. Kas see wahest nende meelest näpunäitena tema kui kurjategija poole ei tähendanud.

Ei — Andresel oli aimdus, imelik põhjendamata aimdus, ja just see sundis teda teisi inimesi wiimasel ajal pelgama. See põhjendamata aimdus tegi ta hinge araks ja sundis teda teiste inimeste eest kõrwele hoidma.

Otsekohe ei olnud keegi talle midagi iseäralist ütelnud, aga tema arwas neil kõigil suunurkades midagi tema kohta peituwat.

Mihklipäewa õhtu. Rannas wiibides kuulis Andres kõrtsi poolt lärmi. Tõepoolest ei olnud wististe ühtegi randlast, kes täna õhtul ei oleks kõrtsi läinud; naised wõtsid isegi lapsed käewartele ja asunesid tüdrukute hulka kõrtsi seina äärde kobarasse.

Andrest piiras rannas tume kohisemine ja märg pime õhtu. Ainukene täht pigimustas öös oli Rahulaidu majaka tuli, mis kord heledaste wilgatas ja siis punaseks lüües otsata pimedusesse uppus.

Lainete kohinasse lõikasid poiste hüüded kõrtsi poolt.

Elawa leegina tõusis temas iha kõrtsi järele. Mis tähendaks ta tagasihoidmine? Kas ei tõmba ta just seega kahtlust enese peale? Kes on näinud — kes wõib seda ütelda? Lõhki lööb ta selle pea, kes talle tuleks midagi sellesarnast näkku ütlema, ja ta tahab siis näha, kas igamees ei nimetaks ta tegu õigeks. Ei, eemalehoidmiseks ei ole mingit põhjust.

Kõrtsi ukse ees jäi ta korraks seisatama. Sees sumises nagu mesipuus. Käes oli napilt jõudu ukse awamiseks.

Tuldi toast.

Andres awas ruttu ukse. See oli halb silmapilk. Purjus poisid jooksid rüsinal õue. Keegi lõi Andresele pimedas peaga walusaste näkku.

Tõmmati tikust tuld.

Lööja oli Kiwisalu sulane, joodik mees. Noorepõlwe oli ta madrusena purjelaewadel mööda saatnud, nüüd aga teenis ta rannas iga aasta ise peremehe juures.

„Sina koeranägu!" pahandas Andres, käega palgele wajutades. „Nahk tarwis sul mehiselt tuliseks kütta."

Sulane astus tagasi. Raskelt joobnuna waatas ta Andresele weidi aega otsa, hakkas äkitselt naerma.

„Oh, ei ole wiga — see oli ju kogemata. Jumala eest kogemata! Aga ega kõik kogemata sünni. Ma ütlen, kaljast ei raiuks ma ilmaski kogemata puruks. Tõepoolest, ei ilmaski!"

Poisid läksid edasi ja läbi musta öö kuuldus nende naer.

Andres keeras ringi ja tuli kõrtsi juurest ära.

6.

Ühel öösel oli külm weepiire rannaga hoolsaste kinni tinutanud ja hommiku wara lasksid lapsed siledal jääl liugu. Laugastest kaugemale ei ulatanud esimestel päewadel külma wõim ja ülewalt tulid wahutawad lained, jääkirmi kergeste purustades.

See oli esimesel päewal.

Mere kangekaelsest wastuseismisest hoolimata tõmmatakse jää-äär ikka kaugemale, ja pea ongi kogu

aht selge läbipaistwa jääkorra all. Mehed käiwad, terawad haagid taldade all, mööda pilliroo ja pleekinud kõrkjate äärt ja otsiwad läbi klaasselge jää waadates laugastes wilkaid kalu, neid osawal käel surnuks põrutades.

Tuul korjab lagedal lume helbed kokku, pühib neid mööda jääd suure luuaga, ja peatselt tõusewad kuiwa, kahisewa pilliroo äärde pehmed lumehangede wiirud.

Ikka kaugemale tungib jääwäli ja ikka wõimsamalt seob ta wägewa hiiglase ahelatesse. Weel mõned särawais tähtis ööd, weel mõni päew winget kirde tuult ja lahwe wesi taganeb taewarannale ja nüüd kostab kaugest ilmast ta tume kohin.

Meri on kinni.

Randlased istuwad oma majades koos, elawad nende mälestustega ja selle warandsuega, mis nad suwe jooksul merelt pärinud. See ongi aeg, kus wanad lastele oma mälestused edasi annawad, põlwest põlwe, ja neid mälestusi hoitakse sugukonna raudwarana hoolega, parajal ajal jälle peidust wälja tuues ja edasi andes. Need on õhtud, kus lapsed hinge poolest tõsisteks randlasteks kaswatatakse, kus meri muinasjuttude pärjasse punutakse ja kogu eluks kartus ja armastus mere wastu hingesse istutatakse. Seal astub meri elawa olewusena, millel oma tahtmised ja soowid, jutustustes tegelasena ette ja ainult wäga kawal ja tark randlane suudab teisiti talitada, kui see mere soow on.

Jutustused leiawad wastuwõtlikku pinda, sest uskudes wisatakse seemet.

Mere kinnijäämine awaldas Andrese peale iseäraliselt rõhuwat mõju. Lühikesed päewad muutusid määratu pikkadeks. Kannatamata ja kärsitu oli ta laste wastu, sest kuidagi ei suutnud ta nende selgetesse sinistesse silmadesse waadata. Ta katsus ennast koormast, mis ta südame peal lasus, wabastada, aga see muutus weel rõhuwamaks. Mida rohkem ta ennast trööstis, seda suuremaks tõusis süütegu ta silmis, mida rohkem ta oma südametunnistust waigistas, seda hullemaks irewil hammastega koeraks see muutus.

Nüüd oli tal siis ka teada, et külas teda üleüldse kaljase katkiraiujaks peeti, olgugi et seda keegi selgest peast ei tulnud talle ütlema. Seda arwas ta aga küllalt selgeste tähele panewat, et temaga hea meelega ei tahetud kokku puutuda, ja wana Liisugi ei teinud kaljasest enam kunagi juttu.

Ta oli siis pidalitõbine, kelle eest kõrwale hoitakse, kellest teatakse, et ta küla peale teotuse toonud, ja kelle pea peale wanad mehed needmise seadsid.

Keegi ei tulnud seda tagasi wõtma.

Ööseti ei tulnud und. Pingulekistud elew meeleolu peletas une nagu üleshirmutatud wesilinnu pilliroost. Ta püüdis meeleheitel ennast rahustada, aga sellest ei olnud kasu. Pimedal ööl waatas ta wäsinult lahtiste silmadega ja otsis salahäältest üksikuid sõnu.

Andres sai aru, et ta randlase nime wäärt ei ole, sest randlase käsi ei löö ilmaski meresõidu riistasse. Tal tõusis tunne, mis teda sundis ennast põlgama. Ja nõndawiisi jääb ta põlgtuse aluseks eluajaks. Laas oli aga külas sellewastu esimese koha peale tõusnud ja temast kõneldi ainult kiites ja lugu pidades.

Oues oli maru. Mere poolt kuuldus raksumine, wihane rümamine. Mürin läheneb. Randlased said aru, et weepiire alaliselt jääd purustades rannale läheneb. Oues lendasid terawad lumekillukesed mustas õhus.

Andrest rõhus täna raske luupainaja. Mitte kordagi ei pääsenud ta päewa jooksul tumedatest mõtetest. Need tikkusid nagu hullud koerad ta kallale, puresid ta südamesse hammastega, ja tal ei olnud abinõu nende eemalepeletamiseks.

Naine sai wäga hästi aru, et mehel raske koorem südame peal lasub, kuid awitama ta teda ei pääsenud. Ei awanudki mees talle niipalju südant, et ta oleks oskanud temale oma abi pakkuda.

Kellegi palgel ei lehwinud naeratus, igaühe huultel surid sõnad. Meri kohises. Täna ei olnud see lõbus ja meeldiw kuulda, waid lainete rümamisest kostis ähwardus.

Andres istus pingile pandud wõrkude peal, waatas enese ette ja tõmbas närwlikult lühikese warrega kalgist kuuma suitsu.

Lapsed magasid.

Naine istus tule all riiete parandamisel. Sõna nad üksteisega ei kõnelenud. Waikus seisis mehe ja naise wahel sillata kuristikuna, millest keegi üle ei pääse.

Ehmatades waatas naine tagasi. Mees seisis ta selja taga, silmadest wahtis wälja segane mõte ja ta palge lihaksed wärisesid.

„Mis sa teed siin?"

Mehe hääl kostis raskes ja rõhuwas waikuses õudsena. Naine pidi ennast wastamiseks koguma.

„Mis ma teen? Eks sa näed ju."

„Ma näen. Aga sa näed ka seda, et ma mitte midagi ei tee. Aga ma ei tahagi midagi teha.“

„Mis sul täna õhtu teha ongi.“

„Sa ei saa aru,“ kisendas mees wihaselt. „Ma ei taha täna midagi teha, aga ega ma ka edaspidi enam midagi tee.“

Naine pani parandatawa riide kõrwale ja waatas mehele otsa. Ta tundis selle juures wäga hästi, kuidas ta süda haawatuna rahutumalt tuksus ja walutama lõi. Ta aimas midagi halba, midagi, millest ta ise pooleski aru ei saanud.

„Mis sul ometi on? Sa oled wiimasel ajal ka lastega nii wäga wali. Nad kardawad sind.“

Andrese lõua lihaksed wärisesid. Ta surus hambad täie jõuga kokku.

„Mis sul siis on?“

„Ah minul. Noh ma tahan ütelda, mis mul on. Mina ei taha siin enam olla.“

„Kuhu sa tahaksid minna?“

„Hoopis ära. Ma lähen — ma tagasi ei tule.“

Naine wõttis pooleli olewa töö uueste kätte.

„Kuule, sa ei küsi. Kas tead, kes lõi kirwega Laasi kaljase küljesse? Eks küsi — ma tean seda. Mina olin see. Seda teab kogu küla. Sina loll ei tea seda. Mina olin see, kes selle kirwega puruks raius. Ma tegin seda sellepärast, et ma Laasi kõigest südamest wihkan. Ütle seda neile, ütle sina seda talle.“

„Miks ma seda siis pean ütlema,“ wastas naine ja astus weidi eemale. Ta mehe werine pilk pani teda hirmuma.

„Noh, nad peawad ju ometi teadma, et nende arwamine õige on.“

„Oh Jumal, miks sa siis seda tegid?"

„Ma ütlesin, ma wihkan teda. Ma wihkan teda sellepärast, et ta minust õnnelikum on. Ta oli mu sõber, aga sinu pärast saime waenlasteks. Sinu pärast! Minu kiusuks ehitas ta kaljase ja sellepärast raiusin selle puruks. Nad needsid mind, mingu see siis täide!"

Andres keeras ümber.

„Kuhu sa lähed?" ütles naine, ühtlasi ta käewarrest kinni haarates.

„Mis sinul sellega asja. Lase lahti!"

Wõimsalt tõmbas ta enese lahti ja lükkas tugewa käega naise kõrwale.

Ta läks uksest wälja ja kadus pimedat ööd täitwasse merekohinasse.

Naine waatas akna poole. Ikkagi nägi ta pimedusest oma mehe kahwatanud nägu.

Ouest kostis mere ähkimine.

Esimene anne, mis meri järgmisel kewadel jääst wabanedes kaldale heitis, oli ärapurustatud surnukeha. See oli järsk terawate kaljunurkadega rand, kuhu meri selle wälja heitis, keda ta eneses ei tahtnud pidada. Alles hoolsal waatamisel tunti riietest, et see Andres on. Wana Rein pani oma käed risti, liigutas huuli ja hingeõhuga ühes tulid sõnad: „Wali karistus tabas teda waesekest ta kuriteo eest — aga ega meiegi ta kohtumõistjad ole."

Olgugi et meri sagedaste oma ohwrid kaldale wiskab, unustatakse see rannas warsti. Ometi on see

koht nüüdki weel õudne, tehakse kaldal sealkohal pimediku ajal ring ja alt kostwast lainete mühinast on mitmed inimese hulgumist kuulnud, mis maru kohinast mitu korda waljem.

Andrese waim elab ikkagi seal kaljusel kaldal, sest meri talle puhkamiseks rahulikku asupaika ei luba.

Teelahkmel.

(Kogust: Küla).

Teelahkmel.

I.

Mitmewerstalisel tuherteel oli lahja hobune tülpinud ja pikaldasel sammul wedas ta saani. Lagedale jõudes tabas sõitjaid winge põhjatuul, enesega ühes terawaid lumekübemekesi kandes ja wisalt kodust kaasa wõetud kaitsetekist läbi tungides. Hulga aja järele nähtud tuttawad kohad äratasid hinges esmalt erutust, isegi see hobune, mis mitme aasta eest alles noor oli ja kellega wõiduratsutamise mälestused nüüd elawalt meelde tulid, andis sulasega jutustamiseks põhjust. Aralt ja kogeldades wastas külapoiss, ta piiratud mõistus ei suutnud uudishimu rahustada ja nii waikis peagi jutt.

Anton Kuusk langes raskeste saani seljatoe najale, mässis enese paremine teki sisse ja waatles laisalt ja wenitawalt wahelduwaid ühetaolisi maastikupilta.

Kolme aasta jooksul ei olnud ta siia poole saanud, aga kõik oli karwa pealt endine. Needsamad kidewate kaskedega kaetud heinamaad, kus maapind isegi kuumal suwel pehme ja porsuw, needsamad tee ääres armetult kükitawad küünid enestes peituwat kehwa warandust, soo jõhwheina, wisalt hoides ja needsamad eemalt paistwad metsasalgad, kus tal iga puu tuttaw.

Ta tundis neid kohti, sest see oli ta sündimisekoha ümbrus, siin oli ta oma lapsepõlwe mööda saatnud.

Talle tulid möödaläinud ajad meelde, kõik päewad seisid suurele kangale maalitutena ta silmade ees. Imelik aeg! Kui palju ei olnud ta oma east siia soode taha maha matnud, kui palju ei nõudnud see küll wisadust ja sitkust siit wälja pääseda. Ta teadis seda, kudas ta lapsena ilmast unistas, sellest ilmast, mis seal kaugel silmapiiri taga, ja kudas ta sinna igatses. Ta püüdis oma eesmärgi poole teda alaliselt otsides, igatsusest walutawat südant rinnus kandes. Soo oli temale pehmem ja porisem kui teistele ja paelad, millega ta siin kinni oli köidetud, soonisid alaliselt walusalt lihasse.

Juhtumine sirutas talle kord nagu õrritades käe, aga sellest kõige wisadusega kinni haarates winnas ta enese metsanurgast wälja alaliselt igatsetud elusse. Otse kustuma lõid esiotsa silmad ja seisukohta hoides tundis poisike alaliselt puudust toetaja järele. Unistused ja lootused kadusid nagu kaste hommikuse tuule puhangul ja alles nüüd sai ta eesolewa wõitluse ja töö suurusest aimu.

Kaugelt metsanurgast kaasa toodud jõud, terwis ja aastate jooksul kaswanud iha wõitsid argtuse ja uueste algas ta oma rühkimiseteekonda ülespoole mööda järsku mäekülge.

Kogu oma jõudu ennastohwerdawalt poja heaks andes ei suutnud wanemad talle weel kaugeltki linnas mureta elu luua. Kaugele ulataw ju nende krossidejõud ei ole, mis metsanurga talupoeg oma lahjast põllupinnast wälja kiskudes kõige tarwilisemate ku-

lude juures suudab kõrwale panna. Tema enese silmis kelgiwad need higiga ja werega niisutatud tenarirahad suureste, aga linnas kustub nende hiilgus ruttu. Wanemate saadetused kõnelesid talle weel lahjemaks minewast söögist, isa pikkadest metsateekondadest, ta kukelaulul lahkuwast unest, ta wäljawenitatud kätest ja wankuwast kõnnakust. Kuusk teadis, kudas iga kopik siin eneseohwerdamisega on tulest wälja toodud, et seda siis rõõmsas usus kõige pühamale altarile ohwriks kanda.

Noormees andis niisugustel silmapilkudel, kus see kõik elawa pildina ta ette tõusis, tõotuse oma eesmärgile rühkida ja siis seda head neile kõik rikkalikult tasuda.

See tõotus oli magus, aga ühtlasi kihutas ta uueste jälle agarale jooksule.

Ja nüüd oligi ta peaaegu eesmärgil.

Wiimased kolm aastat oli ta agaralt tööd teinud ja selle juures pea täitsa ilma wanemate abita läbi saanud. Oma osawuse ja heade waimuannete mõjul tõusis ta otsitud kodukooliõpetajaks jõukates perekondades. Korralikku tasu saades wõis ta talwel lahedalt elada ja isegi oma wõlgasid tasuda. Ka tegi ta kord katset wanematele nende endised ohwrid osaltki tagasi maksta, kuid sealt poolt pandi sellele katsele kindlaste wastu, seletades, et nad praegu küllalt läbi saada.

Koju jõudmisel kaswas ärewus. Kolmel aastal ei ole nad oma poega näinud, seda poega, kes ometi suutis raskustest jagu saada ja oma eesmärgile jõuda.

Nad waesekesed ei tea arwatagi, mida tal tuli wõita, nad ei tea seda enesele kujutada, kui järsk

ja raske see tee oli. Aga olgu, neil pole seda teada tarwiski. Nad on teinud, mis nad suutsid, igatahes on see ometi hea, et nad sellestki tasu leiawad, kui nende täiskaswanud poeg nende juures jõulud mööda saadab. Nii tarwis need üle elada, nagu lapsepõlwes, korraks kõigist muredest wabana, põhkudel aeledes, talutoas suitsu ja nõge alla neelates, näppude wahel raswast liha ja worsti hoides ja perega ühes ühisest kannust juues. Ja mitte millegi peale mõtelda, mitte kõige wähematki muret tunda, sest selleks on nüüd aeg.

Mured on wõidetud.

II.

Nad jõudsid koju.

Nähtawa argtusega wõtsid wanemad oma täiskaswanud poja wastu ja nende tagasihoidlikkus ei lasknud seda tuld tõusta, mis hingedes mitme aasta jooksul oli jõudu kogunud. Sellel noorelmehel ei olnud nende endise pojaga pealtnäha mingit ühist, isegi otse kardetaw oli seda õrna pehmet kätt karedasse peosse wõtta.

Hingesid halwawast wõõrastusetundest äratas alles ema loomusunniline armastus, mis ettewaatlikus küsimises ennast awaldas.

„Kas sul ei hakanud teel ka külm?"

„Oh, pole wiga," wastas poeg, „aga lähme ometi tuppa."

Wõi see oligi see koht, kus ta oli üles kaswanud. See oli tema kodu. Aga wanad tuttawad nur-

gad olid temast aastate jooksul niisama kaugenenud, kui need kaks wanainimest, keda ta oma wanematena eest leidis. Waatas ta kuhu tahes, kõigil nähti tahtmine ta eest peitu põgeneda olewat. Isegi ta lapsepõlw nähti teda häbenewat ja musta linikuga ennast kattes põgenes ta hoopis kaugele.

Ka seegi ei tulnud nüüd ühendust uuendama.

Alles õige pikkamisi ja ettewaatlikult lähenes ta oma wanematele ise nende julgustamiseks sammusid astudes, näidates, et ta seesama endine on. Nad tulid argselt lähedale, nagu arad lambad, kes kaelu wälja sirutades peo pealt leiwatükikesi wõtawad. Ta küsis ühest-teisest, ennast nende huwide piirkonda alla tuues ja meelega aja jooksul tekkinud wahet salates. Ema arwas juba enese üsna pea poja leidwat, läheneski talle juba julgelt wähenõudlikkudest külaoludest nooremehele wäga korralikku ülewaadet tehes. Isa istus waikides kõrwal, oma mehise poja peale waadates ja magusate tunnetega nagu kangeste weresse tungiwa wiinaga ennast kosutades.

„Ega meil siis nii palju aega täna ole ühtigi," kõneles ema selsamal toonil, nagu ta siin kohal aastakümneid oli hoolas olnud, mitte ilmaski oma töökorda unustades. „Täna on ju jõululaupäew. Sa, isa, mine pane õlut ankrutesse ja waata ka sauna ahju."

Poja kojutulek ei saanud ka nüüdki seda hoolega üleskeeratud kella oma õiges käigus takistada.

Noormees jäi üksi kambrisse.

Ta waatas aknast wälja. Seesama otsata lumewäli, millele lainelised hangedki ei suutnud iseäraldusi anda. Seal teisel pool sinine tukkuw kuusik. Teisest aknast paistis õuepealne, aidad, wanad laudad

ja suitsew saun. Wärawa kõrwal oli praegugi alles wana remmelgas oma töntside murdunud harudega.

Üle õue ruttas ema lauda poolt suitsewasse paargusse. Winge tuul puhus ta kasuka hõlmad laiali ja nii tiidus oli ta oma talituses, et ta kordagi toa poole ei waadanud.

Mööda kambrit edasi-tagasi käies andus noormees mõtetele. Pikkamisi nagu pimedus alt orust ja metsa laukadest asus äkki suruw mõrudus ta südamesse.

„Ja nõnda on nad kogu oma elu siin elanud, siit wälja pääsemata, oma elu eesmärki uurimata, hommikust õhtuni ja aast-aastalt rasket ihulikku tööd tehes."

Midagi rusuwat tõusis ja pigistas nooremehe südame tugewaste kokku.

Juhtumisi tõmbas ta koidest urmseks aetud lauasahtli lahti. Seesama määrdinud kahekorra lehenurkadega ja kärisenud nahkkaantega piibel. Oli aeg, kus ta selle isegi läbi luges, millest siis ema uhkustades teistele kiitles.

Nüüd lõi sealt sumbunud hais talle wastu.

Ta pani paksu raamatu kõrwale.

Seesama pooleksmurtud puukaanega ja ärarebitud nahkhaakidega lauluraamat Jerusalema rikkumise looga ja hommiku- ja õhtupalwetega. Ta tundis seda kurba lugu kord peastki ja need waleste lauldud wiisid pikkadel talweõhtutel helisesid praegu ta kõrwades. Aga ainult nende peahelid oldi talle tuntawad, sest sellest oli hulk aega, kus ta neid enam ei olnud kuulnud. Taga pool sahtlis leidus weel lõngakerade ja korginaasklite hulgas „Siioni kannel", „Taewa teekonna raa-

mat", mõned lehed „Reisikepist". Weel oli peale nende mõni ärakärisenud leht.

Noormees wiskas raamatud tagasi sahtlisse ja lükkas selle paugutades kinni.

Raske ja kurb. Ja rohkem ei ole nendele inimestele tarwiski läinud! Nõnda on nad siiamaani elanud, nõnda elawad paljud nendest praegugi. Kõik need küsimused, mis maailma üllatawad, ei ole siia kajanud; — kõigest sellest, mille kallal ta aastate jooksul waewa näinud ja higistanud, ei ole neil mingit aimu.

Ja need inimesed on tema wanemad.

Ta wiskas selili woodi peale, aru saades ja otsusele tulles, et siin temal midagi ei ole teha. Ta on wõõraste hulka sattunud, kus üksteist ei suudeta mõista. Ta tundis, kudas seal kaugel ilmas kihawas elus ta kodu on, nägi, kudas seal tööd tehtakse, millel kõrged eesmärgid, mis tarwilik inimesesoo edasiwiimiseks. Aga siin oli elu madalal nagu soomülkas, kus selleks elatakse, et mitte surra.

Külm on siin ja soomülkast tõuswad aurud panewad pea walutama.

Imelik — ta on nende inimeste laps!

*

Antoni äratas ema üles.

„Kas ma magasin kaua?" küsis poeg.

„Eks sa ole wäsinud: tulid ju teelt. Ega sa kuulnud ühti."

Nooremehe pea oli raske, mõistus wajus soost tõuswasse udusse. Kamber oli puhtaks pühitud, isegi ämblikuwõrgud ülewalt nurkadest ära tõmmatud. Püh-

kides tõusis wististe rohkeste tolmu, sest kipitas kurgus ja suus tundus wiha.

Ema waatas aineti poja peale, kuid see oli unine ja haigutas. Hea oleks weelgi magada olnud.

„Kas sa ei tahaks sauna minna?" küsis ema. „Saun on walmis."

„Ah sauna?"

„Jah. Ega sa ole sauna millalgi saanud. Ma wiisin ise puhtad õled põrandale. Seal on täna rohkeste head leili. Keewa wett on ka küll."

Ema kõneles saunast kui warandusest, millega ta tahab oma kaugelt tulnud poega isamajas õnnelikuks teha.

Anton naeratas.

Kui Anton sauna astus, oli isa juba ülewal lawal wihtlemas. Kuum winguga segatud leitse lõi talle hinge kinni matwalt wastu. Ahju ees olewast jääkülma weega täidetud toobrist tõusis õrnalt halli läbipaistwat auru. Paku peal püsti olewasse pudeli kaela pistetud lambaraswaküünal põles niiskes aurus praginal. Sulane istus akna all, kust katkisest ruudust sinine külm juga sisse woolas, hoolega oma weidi paistesse löönud sääri tasudes.

„Ah sa tulid," tähendas isa. „Tule aga otsekohe üles, siin on leili küll!"

Isa hääl kuuldus nüüd õige mehisena, nagu käskiwaltki. Miks siis mitte — selle headuse wõttis ju poeg tema käest nüüd wastu ja ega ta midagi oma lapsele ei keela.

Sauna lawa oli kitsas ja poeg istus isaga wastamisi. Hall aur jäi õhukeseks ja isegi wilets walgus suutis tarwiliselt wäikest ruumi walgustada.

See oli tema isa. Lahja ta oli — kollane nahk näis waewaga kontidele kistud olewat. Mööda reisi ja käewarsi jooksid jämedad lihaste kimbud. Habud olid inetult allapidi waotatud ja nende küljes kõlkusid pikad lahjad käewarred. Põlwede kohast olid jalad jämedad ja jalgade otsas muhkliste ja kägarasse kaswanud warwastega jalalabad.

Kui poeg peale wihtlemist nõrkemalööwal südamel istumiseks paika otsis, ütles isa:

„Siia wõib õlgedele heita, ema tõi nad täna maha."

Oled olid märjad ja haisesid wastikult.

Isa heitis ise wäsinud looma wiisil raskelt ja sügawat õhkamist kuuldawale lastes märgadele õlgedele.

Midagi ei olnud saunamajas, mis harilikult tarwis läheb. Isegi märga ihu ei saanud ta siin külmas ruumis kuiwatada ja poolmärja ihu peale pandud särk tekitas nii wastiku tunde, et otse wihale ajas. Justkui kiusuks oli siin igal sammul hooletus ja arusaamataks jäi, kust ta selle siiamaani meeleskantawa mõnusa saunatunde oli omandanud. Midagi sellesarnast ei olnud olemaski.

„Ega sul maksa oma saapaid jalga panna," ütles isa. „Tõmba mu koonud otsa. Eks ma lähe paljaste jalgadega."

Need wanad kõwad säärte otsast lõigatud saapapead. Nad olid wiltu tallatud ja lõikasid niisama walusaste oma terawate äärtega luupeksadesse nagu ihutud noatera.

Tuba oli puhas ja soe ja sissetoodud õlewihk seisis walgekslubjatud ahju taga püsti ja õhkus külma

wälja. Laua kohal põles laelamp ja laua peal oli nisujahudest tehtud wärske leib. Õhus tundus ninakõdistawat raswa haisu, mis ahju pandud worstidest ja lihakausist tõusis.

Ema jäi korraks poja juurde seisma, tähendas siis, et neil tänawu wäga head nisud kaswanud, ja andis nooremehele leiwa pealt lõigatud krõbeda kooruklise kannika.

Mälestused ajasid noortmeest taga nagu agarad koerad põgenejat põtra. See oli seesama jõuluõhtu, mida ta lapsena kuude kaupa ootas ja kus ta enese siis õnneliku tundis. Siis olid ta kaks õde weel kodus ja nad hullasid otsata õlgedel, lõid wihkude otsasid tasaseks ja wiskasid wastu pragulist mustawat lage. Siis wõis ta oma käega liha, worsti ja saialeiba wõtta ja pani imeks, miks ta rohkem ei söönud. Imestamisewäärt kiireste läksid jõulud mööda; kahju oli nende järele ja tühjus täitis kogu talu.

Aga mis oli siin siis rõõmustamisewäärilist? Ainult see, et igapäewasest waewast kord puhata wõis, et kord niipalju luba oli süüa, kui iganes tahad.

Ja see oli kõik.

Ei, wist pidi weel midagi muud olema. Aga mis siis? Noormees otsis hoolega, aga ta ei leidnud seda kadunut kudagi üles. Ta püüdis enesele seda rõõmu kujutada, aga see ei läinud korda. Ikka leidis ta selle ainsa jõulurõõmu põhjuse olewat, et inimesed kord puhata ja süüa said.

Ta oli siis ennast aastate kaupa petnud jõulumälestusi südames kandes. Ta oli need mälestused ise kunstliselt kokku põiminud, ilma et neid tõepoolest olemaski oleks olnud.

Kui midagi peaks olema, eks ta siis leiaks seda ka täna. Ega tema siis ometi sellepärast õnnelik ole, et kord wõib kõhu täis süüa.

Ta päästis isegi kubu lahti, heitis sinna peale, aga ka see näitas ta meelest lapsik narrus olewat.

Isa istus laua taga prillid ees suure hoolega lauluraamatut lugedes.

Ta kõneleks ka temaga, ta peakski seda tegema, sest ta on tema poeg. Aga ta oli katsunud — kuid sellel ei olnud mingisugust tagajärge. Isa oli waikne mees, ei kõnelenud ilmaski kuigi palju. Poeg katsus talle esiotsa wälimisest ilmast jutustada, aga pea sai ta aru, et isal sellest mingit aimu ei ole. Ta otsis purret, mida mööda selle wanamehe südamele läheneda, kuid ta ei leidnud. Ta katsus ta hingesse waadata, aga see oli ta eest paksu katte taha peidetud, millest pilgud ei suutnud läbi tungida. Kui ta alles laps oli, siis said nad teineteisest aru, aga nüüd oli nende wahelt side katki kistud.

Ja pojal ei olnud jõudu ega osawust uut sidet soetada.

Kui wähega need inimesed siin lepiwad — paljalt lootused ja sellest on neile küll. Tema aga teadis, et need lootused waled on, neile oli eesmärk üles seatud, mida olemaski ei olnud.

Ja kes toob need inimesed arusaamisele, et neid petetakse ja et nad iseendid petawad.

Raskus asus ta hinge. Kas ei oleks temagi kohus inimesi sellele tõetundmisele juhatada, mida ta otsinud ja mida ta ka leidnud.

Anton otsis algust, kust wõiks niisugust juttu üles wõtta, mida mööda isa hinge juurde pääseks. Aga

seda ta ei leidnud. Ükski koht ei olnud hea, ükski algus ei wiinud ta meelest eesmärgile ja takistamata luges isa jõulu-ewangeliumi lugu pikaldasel toonil.

Anton kuulas, kuulas ja ütlemata lapsikud olid need wanad tuntud lood ta meelest.

Ema tuli tüdrukutega saunast ära.

Isa ärkas lugemisest. Ta pani wana piibli aupaklikult kõrwale, wõttis prillid eest ja pani nad suure raamatu kaanele.

Toodi söök lauale. Enne sööki algas noor teenija Maali jõululaulu, mida kogu pere ühes laulis. Ka Anton ei saanud wait jääda, laulis kaasa, seda enam, et wiis ja salm tal peas olid, olgugi, et ta neid mitme aasta pärast kuulis.

„Õpetaja jäi haigeks ja sellepärast ei ole kirikut," ütles isa söömist lõpetades. „Nagu ei olekski jõuluõhtu."

„Ei tea, kas ongi teisel nii wäga wiga," tähendas sulane Toomas allpool laua otsas. „Külm aeg, ehk ei wiitsinud kirikusse tullagi."

„See on sinu arwamiseks hea küll," lausus isa pahaselt, kellele sulase jutt ei meeldinud. „Olekski kirik olnud, wõi sina nüüd sinna oleksid läinud."

„Ega siis mahukski, kui kõik läheksid."

„Eks need ütle nii, kellel tahtmist ei ole. Küllap su jaoks ka sealgi ruumi oleks."

Antoni kiskusid need sõnawahetused kaasa kõnelema.

„Kui Toomas ei taha minna, ega teda siis ka sundida ei tarwitse. Ega siis kirik iseenesest weel inimest heaks wõi halwaks tee."

Isa heitis pilgu poja poole. See poja sulase eest kostmine tuli talle ootamata. Aga warsti ütles ta poolnaljatades, aga siiski mõjuwalt:

„Noh, see jutt on meie Toomale muidugi meelt mööda. Seda ütleb ta ju ise ka. Aga pole seda ka näha, et need, kes kirikus ei käi, teistest nüüd paremad oleksid."

„Miks siis nende poolt peab paremust ootama. See ei ole ju sugugi õige. Kirikuskäijatelt wõiks seda nõuda, aga nad ei täida neid nõudmisi. See on kindel, ka kirikus käimata wõib inimene wäga tubli ja õiglane olla. Kaugeltki ei ole nende õpetajate kõnelemistest nii suurt kasu, nagu nad seda ise armastawad tõendada."

„Kui neist kasu ei oleks, siis ei oleks ju neid üleüldse tarwiski," tähendas isa. Nähtawaste püüdis ta end kõigest jõust rahulikuks sundida. Poeg ei suutnud isa äritust tähele panna, waid teda hüüdis sisemine kutse nende inimeste silmi awama.

Ja nüüd oli selleks hea algus.

Poeg naeris.

„Oi, paljugi asju on ilmas, millest õige mingit kasu ei ole, muidugi inimesesoole. Aga neid peetakse. Kuid õpetajatest on siiski paljudel kasu, nimelt kõrgemal seisusel. Opetajad on need, kes waesed inimesed sõnakuulmises ja alanduses peawad."

„Mis minul inimesesooga asja," ütles wanamees õige kõrgendatud toonil ja ta silmad ilmutasid igaühele sisemist rahutust.

„Kust ma siis pean jumalasõna kuulma, kui kirikus õpetajat ei ole? Missuguseks need inimesed siis läheksid!"

„Inimesed jääwad inimesteks. Elatakse ka seal, kus õpetajaid ei olegi. Ja sugugi mitte halwemine."

„Kus niisugune koht on? Seal on Lauwere wald. Kirikust on ta eemal. Ja mis nad seal teewad: riidlewad ja warastawad ühtelugu. Teistele päris nuhtluseks."

„See on ainult arwamine, nagu peaks õpetaja jutlus inimesi parandama."

„Mis seal arwata — seda wõib alati näha."

Wanamehe hääl tõusis kõrgeks, küllalt selgeste tunnistades, et ta wasturääkimist selles asjas ei luba.

„Noh, ma olen selles asjas hoopis teiseti näinud. Seda tõendawad ka kuulsad teadusemehed ja..."

„Kus sa oled elanud, kas inimesed seal siis kirikus ei käi?" küsis isa terawalt poja otsa waadates.

„Käidakse ikka ka, aga on ka rohkeste neid, kes teawad, et sellest nii suurt kasu ei ole, nagu teie siin arwate. Noored haritud inimesed juba ei käi, sest..."

„Kas sina siis ka kirikus ei käigi?"

Sellest küsimusest kuuldus suur hingeline põnewus.

„Ah mina? Ma pean ütlema, et kirikus käimiseks minul küll wäga wähe ehk mitte sugugi aega ei ole üle jäänud."

„Mis sa siis alati pühapäewiti teed?"

„Minul on nii palju lugeda ja kirjutada. Peab mitmesuguste asjade üle sügawaste mõtlema, peab uurima. Kus sa seal weel kirikusse lähed."

„Imelik! Ma teen kuus päewa tööd, aga pühapäewal lähen ikkagi kirikusse. Aga sa ei leia selleks mahti!"

„Kas sina, isa, siis just pead minema?"

„Muidugi pean. Kudas ma siis ilma kirikuta saan elada."

„Ma tean seda, see tuleb sellest, et teie silmaring siin kitsas on. Kui haridus tõuseb, siis saadakse ilma kirikuta läbi küll. See on igal pool nõnda."

„Wõi nõnda! Selleks siis õpitaksegi targaks, et ei ole enam tarwis kirikusse minna, ega jumalasõna kuulda. Ah selle tarkuse oledki sa siis mitme aasta jooksul õppinud."

Ema tundis isa häält.

„Mis te nüüd sellest asjast waidlete!" ütles ema., „Kas teil siis muud rääkida ei ole."

„Miks siis just seda. Eks ma ole ka muidki asju õppinud."

„Aga mida sa siis weel oled õppinud?" küsis isa wihast pilku poja peale heites.

„Isa!" ütles ema hoiatades.

„Kudas ma seda oskan seletada," wastas poeg, keda isa pilk ja toon haawas.

„Miks ei oska. Aga ma arwan, kõik see tarkus pole sugugi rohkem wäärt kui joodik sadulsepa Nikkeri oma. Ta ütleb ju ka, et ei ole jumalat, ei ole kuradit ja üks inimene on teise kurat."

„Isa, jäta ju järele!" hüüdis ema.

Isa sõnad lõikasid pojale südamesse. Olgugi, et see mees tema isa oli, aga ta hirwitas tema teadmiste üle, mida ta pikkade aastate jooksul näl- gides ja janu kannatades kuuwalge paistel oli kogu- nud. Kange wiina auruna tungis wiha talle pähe, seda enam weel, et ta enesele tundis ülekohut tehta- wat. Need inimesed oleks pidanud teda austama, te- mast lugu pidama, ta mõtteid õigeks tunnistama, aga

nüüd hirwitati tema üle tüdrukute ja sulaste kuuldes. Waewaga ennast rahuliseks sundides, ütles ta:

„Mis Nikker kõneleb, see on loba. Mis mina ütlen, see on õige, sest see on teaduse poolt kindlaks tehtud."

„Mis on õige. Kas see, et jumalat ei ole?"

„Teadusliselt ei wõi seda ära seletada ja kõik, mis seletataw pole, ei ole ka uskumisewääriline."

„Anton!" hüüdis ema piirita kurwal ja kohkunud kõlal.

Isa jahmatas. Kätega mingi nägemata järele kahmates tõmbas ta hinge nagu kala, kes kuiwale sattunud. Tõmbused ta palgelihastes awaldasid hinges keewat äritust. Söömist seisma jättes, aineti poja peale waadates, kõneles ta pikkamisi:

„Ah see ongi su kauaaegne õpitud tarkus!"

Ta naeriski oma tühja, õõnsat, peaaegu nõdrameelset naeru.

Anton tundis õrna pehme käe oma juustel. See oli ema.

„Mis sa niiwiisi räägid, kallil jõulu õhtul. Eks ajage ometi muud juttu. Tuled nii pika aja takka koju ja lähete tülisse!" Selle peale pööras ema isa poole: „Eks, mine too juua!"

Isa tõusiski üles, wõttis küünla ja lüpsiku ja läks õlut tooma.

Kogu õhtu lasus toas rõhuw waikus. Ema otsis juttu, aga poja mõtted olid kaugel. Rohkem oleks pidanud ütlema ja nii mõjuwalt, et need inimesed ka sellest oleksid aru saanud. Ta ütles poolikult, kartlikult. Mis sellest, et wanemad, tõtt ei wõi ju kunagi häbeneda ja surnuks waikida.

Ohtu läbi istus ema poja woodi äärel ja hoidis nooremehe kätt peos. Anton waatas wanale inimesele otsa, aga kaua ei wõinud ta neisse silmadesse waadata. Nendest woolas midagi, mille eest ta hing püüdis kõrwale põigata.

Nad olid teine-teise lähedal, tundsid, kudas uueste õhtuse jutuaine peale tagasi ihaldasid, kuid hoidsid selle eest osawa laewamehe hoolsusega, kes oma sõiduriista kaljurahnude peale ei lase. Nõrgake oli see sild, see side, mis nende hingi ühendas, aga seda ei tahtnud nad kudagi purustada. Iseäranis hoidis ema seda hellalt, sest ta lootis ikkagi edaspidi poja südame juurde pääseda, kuhu ta mitu aastat iga päew oli igatsenud.

Wiimaks tõusis ema üles, naeratas pojale ja ütles talle haruldasel õrnusel: „Noh, maga siis peale!"

Sealsamas keeras isa oma woodis, köhatas häälega, mis küllalt tunnistas, et ta weel magama ei olnud jäänud.

Miks isa siis kogu selle aja ülewal oli? Mis peletas une tema wäsinud laugudelt?

Poeg teadis seda. Ta hinge asus põhjatu rahutus. Mitte ainult tänaseks ööks ei peletanud ta temalt und, mitte ainult täna ei täida walu ta hinge, waid see jääb sinna elu otsani. Oli tal õigus selle wanainimese südamesse raskeid haawu lüüa? Siitmaalt rändab ta edasi, ennast raskeste õnnetuna tundes ja raskeid mõtteid enese rinnus alaliselt kandes.

Mida rohkem noormees mõtles, seda suuremaks tõusis ta piin. Wõiks ju nende jalge ette heita, neile hüüda: see ei ole õige, mis ma ütlesin. Aga see oleks wale. Ta tundis enese sügawas hauas olewat,

kust ta wäljapääsemiseks teed ei näe ja kus ta iga silmapilk ähwardab lämbuda. Ta mõistus tuletas poja kohuseid meelde, aga süda ei leidnud nende wahel enam midagi ühist.

Piinarikas öö.

„Kas täna kirikusse tuled ka?" küsis ema hommikul poja woodi ette astudes. „Nüüd oleks aeg juba walmis panna."

„Ah ma, ma ei saagi tulla. Ma pean juba tingimata täna ära sõitma. Mul on hädaste tarwis."

„Miks sa siis täna ära lähed?"

„Ei saa parata. Ma ei wõi midagi teha."

„Kas sa siis mõneks päewaks ei wõi koju jääda. On ju jõulupühad."

„Mis jõuluid siis nendel on," ütles isa, kes seda oli kuulnud. „Toomas, pane sa kõrb saani ette ja wii waksali."

Kadunud laan.

(Kogust: Küla.)

Kadunud laan.

Wana wares wehkis järwe kohal. Tinahallilt taewarannalt puhus waljult teraw kirdetuul üle raiestiku, mööda jääst järwepinda tuherat lund weeretades.

Wares wehkis, aga paigastki ei saanud ta edasi.

Mööda järwe äärt käis talwtee. Seda mööda sõitsid inimesed lahjade hobustega. Sõitjad tõmbasid kasukate kraed üles ja kirusid lagedat maad ja lõikawat kirdetuult.

Wana wares lendas harjunud teed, sedasama sihti, mis ta sada aastat oli lennanud. Ennemalt wiis see tee suurde laande, aga nüüd ei näinud ta oma ees muud kui ääreta lagendikku.

Kudas see aastate eest siin hoopis teisiti oli. Tee jooksis sel ajal paksu laane all ja teelised käisid regede taga ja lõid wilet. Laanes oli tee alati hea ja weerew lumi ei matnud nädalate jooksul hobuse rooja enese alla, millest ikkagi kaera teri leidus.

Oi, sellel ajal oli hoopis teisiti.

Wana wares teadis aega, kus ta esimest korda siia elama asus ja teiste warestega ruttu sõbraks saades omale mõnusa koha koduks wälja walis.

Ja kudas siin mõnus ja ilus oli elada.

Paksu laane keskel läikis alaliselt järwe pind. Selle üle wõidulendusid toime pannes wõis kergeid

pilwekujusid ta sügawuses silmitseda. Ohtul ja hommikul, kui tõuswa ehk allalangewa päikese kiired temast üle libisesid, wõis seda kullawirwendust kõrge kuuse ladwast imestada.

Piirita oli laan, see nende päriskodu. Oma pesad punusid nad kõige kõrgemate puude latwadesse, kus suwine tuul nende wesihallides udusulgis lapsi õrnalt kiigutas. Kui lagedal nõmmel maru tuiskas ja wõhmastikul kaswawad kuused maha murdis, siis suri ta jõud siin laanes. Julgeste püüdsid puud siin päikse poole ja kellel jõud ei ulatanud, see ka suri. Siin oli igal suguharul oma toidurikas waldkond, aga järwe äärde tulid nad ühisele nõupidamisele, kus siis mustamapanewalt puude latwu katsid. Julgemad ja agaramad tegid siit ka kaugeid käika wäljaspoole, aga kes seda siis nägi, et keegi oleks suutnud oma armsast asukohast lahkuda.

Rikas oli nende maa. Siin roomasid mahalangenud mädanenud puude koort mööda pruunid sisalikud ja loikudes krooksusid kewadel konnad. Pidulaud ei olnud haruldane ja nälga ei olnud siin keegi näinud. Juba kewade warakult andis ta naisele mõista, et neil midagi waja teha. Üheainsa armastusrikka öö eest kohustas ta enese pärast hoolsale pesaehitamisele ja wirgale perekonna toitmisele.

Aga siis ei käinud ei see ega teine üle jõu, sest nende waldkond oli rikas.

Aastad läksid õnnes nagu magusas unenäos mööda.

Ta tundis eneses wäsimust, ei wõtnud wõidulendamistest osa ja kewadel ei ihaldanud ta südagi enam magusa armastuse järele.

„Wanaks olen jäänud," ütles wares sel ajal enesele, kuid rahutuks see teda ei teinud. „Hea küll, mis siis. Sugukond on juba sadade suuruseks tõusnud, nad on omale waldkonnad osanud wõita, nende maa on ilus ja rikas, mis siis weel. Ainult üks soow: hea oleks, kui eluõhtu ka siin, kus kogu ea olen elanud ja õnnelik olnud, wõin mööda saata."

Aga mis siingi karta, sest iha ei ole kuhugi minna. Tuleb aeg, kus kord äkitselt jõud lõpeb, keha tasakaalu ei suuda hoida ja wares langeb metsa alla pehmele mustale mullale. Eks ole niigi hea.

Ühel selgel talwehommikul unest ärgates tundsid nad metsa õhus suitsu haisu.

„Need on inimesed," hüüdsid wanemad waresed, kes oma elus metsa piirkonnast lagedale põldudele olid lennanud.

Saag käis kahinal puutüwest läbi, saja-aastase kuuse latw lõi kõikuma.

Puu langes suure praginaga maha ühtlasi mitmeid nõrgemaid purustades.

Waresed hirmusid laanest üles ja lendasid piiret külmas tuules wihaselt waakudes.

Sellest ajast peale algas laastamine. Hommikust õhtuni kuuldus metsas puutüwedes sae sahin, kirwe-hoobid ja üks puu langes teise järele. Jõudsaste suurenes raiestik nagu nahahaigus inetut rüüstatud maapinda järele jättes.

Laan kadus.

Raiestik oli pleekinud puutükkidega nagu surnuluudega üle külwatud ja tihedate kändude lahtise korba wahel aelesid päiksepaistel maod. Elu oli ühes laane

kadumisega häwinenud, ainult terawsilmaline kull piiras pilwede all hiirte peale jahti.

Katmatuses kohises järw alaliselt wihaselt ja ei liikunud ta pinnal enam õhtuti sametmustad puude warjud.

Ainult üks wares oli häwitatud ümbrusele truuks jäänud ja see oligi saja-aastane wares, kes praegu järwe kohas kibedas kirdetuules tiibadega jõuetult uhjutas. Tal oleks ehk jõudugi jatkunud noorte seltsis minna uut elukohta otsima, aga siin oli midagi, mis teda ei lasknud lahkuda. Need olid eluaegsed mälestused, millega ta nüüd üksipäini elas. Ta oli näljas, aga ka see ei sundinud teda lahkuma, sest ebausklikud lootused jõudsid ikkagi toita.

Ta wehkis praegu järwe kohal ja saja-aastased sündmused käisid ta silmade eest mööda.

„Otsas kõik," kisendas ta äkitselt ütlemata kurwalt, aru saades, kui rumalad ta lootused on. Sellele otsusele jõudes kaotas ta äkitselt oma wiimase jõu. Ei püüdnudki enam wastu tuult, sest tal ei olnudki enam mingit eesmärki püüda.

Ja wali kirdetuul kandis ta hoogsalt alla.

Nüüd sai ta äkitselt aru, et ta täitsa ilmaaegu elab. Ilma eesmärgita lendab ta lagedal raiestikul ühest kohast teise ja nälgib.

Ta jõud nõrkes. Enam ei suutnudki ta oma tiibadega tuules uhjutada. Surus need kokku ja kukkus ülewalt kõwa talwetee peale.

Koera süü.

(Kogust: Hingekarjane Römer)

Koera süü.

Selle koera nimi oli Sulli. Wõib olla, et see ta esialgne nimi ei olnudki, sest siia talusse ei toodud teda mitte koerapojana, keda pastlanõela wastu wahetatakse, waid ta tuli ise hulkuja koerana. See juhtus just sel ajal, kui talus koera ei olnud, ja sellest see tuligi, et peremees ütles: „Ta wõib jääda, sest koerata on ikka õudne."

Wäga lahja ja nälginud loomana tuli ta talusse. Keha kattis inetu tokerdanud karw. Nähtawaste oli ühe ukse tagant teise käimine kogu ta iseloomu nii kaugele häwitanud, et ta sabagi ei julenud rõngas pidada. Wõis kohe aru saada, et ta õiget kaswatust ei olnud saanudki. Peale selle, kui jahulake nahka pandud, oleks ju tingimata pidanud saba liputades peremehe ligi tulema. Tema aga hiilis argselt eemale, kõrwad lontis peas.

Warsti saadi ka aru, et hulkuja koer nende ülesannete ja talituste jaoks sünnis ei ole, mis talle tööks anti.

Kord kutsuti teda ägedalt. Siga oli kartulipõllule pääsenud, kus ta rohelised warred ümber lükkas. Teda ässitati sea kallale.

Sullile oli see wäga paras juhtumine, sest ta tahtis ometi oma agarust näidata ja sel wiisil lugu-

pidamist wõita. Ta kargas üle aia, jooksis sea juure ja surus oma terawad hambad selle pehmesse turjasse nagu käsnasse.

Niisugune tubli töö tekitab hingesse rõõmu ja uhkuse tunde.

Ülestõstetud peaga ja saba liputades lähenes koer peremehele.

Seal anti talle kaikaga tugew hoop mööda külge. Põgenema pistes ja alles tänawa otsas tagasi waadates nägi koer peremehe ülestõstetud ähwardawat rusikat:

„Koeraraisk — kisub looma lõhki!"

Koer langes koplisse murule maoli ja pead esimestele käppadele lastes wajus ta mõttesse.

Aga koera mõistus ei suutnud kudagi seda üles arwata, miks ta selle tubli teo eest, mis ta haruldase süddiduse ja agarusega toime saatis, niisuguse palga sai.

Mõni päew peale seda pääsis naabri wasikas aia-august kapsa-aeda. Wasikas on wäle ja kangekaelne loom, ja nüüd jooksis ta tagaajajate ees peenarde wahel ja sõtkus noored kapsapead puruks.

Koera nähes kutsus peremees teda ja ässitas wasika peale.

Kohe otsustas Sulli minewakordset õpetust meeles pidades seda asja täna hoopis teisiti teha. Ta jooksis wasika juure, ei wõtnud aga mitte temast kinni, olgugi et ta ka siin oleks wõinud hambad kergeste lihasse wajutada. Ja nüüd jooksid nad kahekesi üle kapsapeenarde weel suurema hooga, noori õrnu kapsapäid puruks tallates.

Seal käis äkitselt kõwa hoop koerale wastu külge. Peremees oli teda rusikasuuruse kiwiga tabanud.

Kisendades jooksis Sulli üle aia kopli.

„Koeranaru!“ kuulis ta hüüdu ja weel teinegi kiwi lendas talle järele, mis õnneks aga ei tabanud. Kui teda sellest ajast peale weel mõnikord loomade peale ässitati, siis laskis ta saba longu ja jooksis hoopis teise külge. Ta aimas ka, et nii just õige ei ole talitada, kuid selle peale oli ta kindel, et teda ei saadud kiwiga paisata.

Ühe tarkuse oli ta pika mõtlemise järele kätte saanud: Oma naha päästmine on alati kõige mõnusam ja soowitawam.

Sellest ajast peale hakati talle hirmus wähe süüa andma. Aga oli sügisene aeg ja kudagi ikka läbi sai. Ta läks õhtu hilja kartulipõllule ja korjas sealt karjapoiste tule äärest kartulikoori ja silgupäid. Wahest juhtus weel lamba sisikonda, köögi juurest sea sõrgi ja muud leidma, ja nii sai ikkagi hingepidet.

Talwe tulekuga muutus elu palju pahemaks. Iga päew sadas lund. See kattis maapinna paksu waibana, nii et kusagilt enam mitte midagi ei leidunud, millega wõimalik oleks nälga kustutada.

Aga nälga ei lastud teda siiski surra.

Kui ta tühja kõhuga lumehange otsas istus ja terawalt kibedat, läbilõikawat kirdetuult nuusutas, kas selles lõhna ei tunduks, millest mingit toidupoolist wõiks aimata, tehti toa uks lahti ja hüüti teda nimepidi.

See oli ümmardaja. Ta pani kapa ukse kõrwale ja kutsus teda sööma.

Alles siis, kui ümmardaja tuppa läks, astus tema kapa juurde ja hakkas lakkuma.

See oli tema toidus. Weidi jahu leigesse wette riputatud, wististe pisut soola juurde lisatud, ja see pidi koerale küllalt hea olema.

Kui hea, kui halb see koeratoit oli, seda ei olnud Sullil aegagi järele mõtelda. Aga niipea, kui kõht täis sai, tundis ta, kudas temas tänulik meel pererahwa wastu tõusis. Näidata tahtes, et see koeratoit temale mitte ilmaaegu ei olnud antud, läks ta toa otsa lumehangele ja hakkas suure agarusega haukuma.

Tal oli tugew passi ja tenori waheline hääl, ja kui see takistamatalt rinnast tuli, siis kuuldus õige kena. Naabri koer haukus ka paar suutäit ja jooksis peagi tema poole.

„Miks sa täna õhtul nii wahwaste haugud?"

„See on minu saladus," ütles Sulli. „Seda ei wõi ma mitte ütelda, sest kõik külakoerad wõiksid targaks saada."

Kesköösel, kui kuu läbi puude raagusokste paistes kõikuwaid musti jooni lumehangedele sünnitas ja igalpool saladuslised warjud liiguwad, tuli peremees wälja, hiilis weidi aega maja nurga tagant ja ässitas siis koera. Sulli kargas üles ja paari tiiru ümber pika talumaja tehes, nii et tuher lumi lendu tõustes ta pikki karwu nagu jahutolmuga täitis, jooksis siis weel kord aitade, kuuride ja laudagi taha, kust sõnnikuhais wälja lehwis, ja heitis siis uueste hange peale maoli. Natukese aja pärast kääksus uks tasa oma roostetanud sagaratel ja ühes purskawa tulejoaga käis kõwa püssipauk. Kerge sinine suits rullis nagu hall puuwill mööda lund ja peenike, teraw püssirohu hais täitis külma, kristallselget kirdetuule õhku.

Pauk oli niiwõrd äkildane, et see Sulli sõna pealt kinni tabas. Alles siis, kui kogu küla koerad häält tõstsid, hakkas ta uueste haukuma, esmalt ulumiselaadiliselt inetult wenitades ja pärast suutäis haa-

walt, wäsimatalt, tüütawalt ühetooniliselt, kuni hommikuni.

Järgmisel päewal magas ta keldrilakas kopitanud õlgedel. Ta wõis sinna ukse kõrwalt ärakistud laua kohalt pugeda.

Koera südametunnistus oli rahul. Eks olnud niisuguse ausa kohusetäitmisega jahujuuk kuhjaga tasutud.

Järgmisel õhtul kaua aega ümmardajat kapaga oodates ja wiimaks ära nähes, et teda hoopis on unustatud, wõttis Sulli nõuks weel tugewamine oma heatahtlikkusest tunnistust anda. Niipea kui tuled kustutati, asus ta just peremehe magamisekambri akna alla, istus hangele ja hakkas wahwaste haukuma. Niiwiisi tahtis ta tuliseid süsi nende pea peale koguda, kes teda õhtul ilma lakketa jätsid. Et aeg igawaks ei läheks, waatas ta üles heledaste paistwa kuu peale, ja seda waenlaseks pidades tundiski wiimaks wiha. Wõiski tõepoolest äritada, sest tema haukumist hoopis tähelepanemata jättes waatas see sealt ülewalt kriimussilmil nagu naeratades alla.

Oli wist poole öö aeg. Sulli kuulis, kudas roostetanud uksehinged kääksusid. Jalasammusid kuuldes teadis ta, et inimene mööda aiaäärt läheneb. Astugu ja nähku, kudas ta oma kohust täidab, ja kahetsegu.

Arewuses muutus ta haukumine peaaegu inetuks, weniwaks ulgumiseks.

Just siis, kui ta suu kõige kangemine käis, sai ta teibaga hoobi pähe. Ühtlasi riiwas teiwa ots ka kuu poole tõstetud nina.

Kisendades jooksis ta kõrwale, sest hoop sünnitas pöörast walu.

„Koeraraisk! Lõugad ööd otsa ilmaaegu. Ei lase magada."

Eemal seistes nägi koer tumedaid täppisid walge lume peale langewat.

See oli weri.

Kogu öö hange otsas istudes püüdis ta järele mõtelda, miks teda löödi.

Aga see, millest inimene üsna hõlpsaste aru saab, on koeramõistusele hoopis tume — jääb koguni äramõistmatakski.

Koer ei teadnud mitte, millal ta oma kohust täidab, millal mitte. Et ootamata löökidest pääseda, hakkas ta hoolega inimese eest kõrwale hoidma. Lähedalt heinamaalt läbi käiwalt talweteelt otsis ta wärsket hobuserooja ja püüdis sellega nälga kustutada. Aga wali külm tegi selle peagi kõwaks ja siis oli see weel kõwem kui kont.

Kord istus ta õhtu hilja eemal lumehange otsas. Kumaw eha heitis helki ta wesistesse rohelistesse silmadesse, millega ta ihaldawalt wareseid waatas, kes kaskede otsa olid lasknud ja seal päid tiibade alla peites nagu takukoonlad tuules kõikusid. Oleks ometi nii wali külm, et need sealt ülewalt alla langeksid — siis saaks midagi süüa!

Seal jooksis naabri koer mööda hange ta juurde.

„Su nägu on wäga kurb. Oled wist kangeste näljas?"

„See on meie, koerte saatus," kõneles teine edasi. „Iseäranis talwel teeb nälg tuska, sest tühja kõhuga ei wõi magada. Aga wahest leidub raibet ja siis maitseb see liha wäga mõnus."

„Aga kas juhtub seda, et mõni loom kärwab?"

„Muidugi juhtub ja selle waral peawad paljudki koerad endil hinge sees. Ka praegu on taluniidul hobuseraibe, kahju et otsa lõpeb. Ma olen sealt mõned kondid koju wedanud ja lume alla matnud."

Raipe juurde jõudes leidsid nad sealt juba kolm koera eest, kes waenulikult urisedes uusi tulijaid wastu wõtsid. Olgugi, et liha juba lõppemas oli, aga ometi leidus teda niipalju, et nad oma kõhud wõisid täita. Paremate, pehmemate kohtade otsimisel näitasid koerad üksteisele läikiwaid walgeid hambaid.

„Näete, kudas meie oma töö eest tasu saame," kõneles üks pika musta karwaga koer, ja ta rohelised silmad lõid sisemise pahanduse tules leekima.

„Meie teeme tööd, aga selle eest tasutakse meile jahujuugaga, mis otse tülgastuse peale ajab. Ja peaks sedagi antama. Aga miks meile süüa ei anta? Kas teate seda ütelda?"

„Mina seda ei tea," tähendas kollase libeda karwaga koer, ägedaste külmetanud liha kiskudes ja sellejuures kõigest kehast wärisedes.

„Kas sina midagi ei tea?" küsiti ühe wana walgelapilise paksukarwalise koera käest, kes kõhuli kapja näris.

„Miks ma ei tea. Esiteks sellepärast, et me koerad oleme, ja teiseks, et me raipe kallal ju isegi kõhtusid täidame. Niikaua kui meie raipega rahule jääme, ei ole paremaid päewi loota."

„Aga meie wõime kärwata," tähendas üks haledasüdamliselt.

Wana koer pühkis nina wastu lund ja wastas pilkawa naeratusega:

„Niikaua kuni koerapoega pastlanõela wastu wõib wahetada, ei tee koera surm kellegile meeletuska."

„Aga nälg ajab meid kuritööle."

„Mis kuritööd wõib koer teha? Sa murrad ehk lambatalle koplis, wõi wõtad kusagil lauda taga kana heaks. Seda on mõned meie hulgast ka teinud. Aga kas tead, mis nad selle eest said?"

„Noh?"

„Neile pandi pael kaela ja tõmmati puuoksa. Ehk kui ka mitte seda, siis on mõnest tublist kaikahoobist küll kõikide halbade mõtete peletamiseks."

„Aga parem on siis juba surm kui niisugune elu."

„Seda olen ma ka ennemaltki kuulnud. Aga kui koer oksa tõmmatakse, siis jooksewad kõik külakoerad laiali. Meie, koerad, hindame oma wiletsat elu liiga kallilt ja sellest see ka tulebki, et meie ilmaski paremat ei wõida."

Kellegil ei olnud enam midagi ütelda ja nad ei julenud wanale koerale otsa waadata, kes nii tark oli ja kõiki asju näis põhjalikult tundwat.

„Aga mis meie siis peame tegema?" küsis keegi aralt.

„Sööme raibet edasi, ja kui see lõppenud, nälgime jälle. Wõib olla, lõpeb weel kusagil lammas wõi wasikas, ja siis ei tarwitse meil weel nälja pärast hulluks minna."

Warsti lõppes raibe, ja kui narukaupmees kirwega kondid ühest lahti lõi ja roguskisse mässis, tundus seal kohas lumes ainult weel raipehaisu.

Aga hais ei täida kellegi kõhtu.

Ühel õhtul pikkamisi nõrgalt koju tulles tundis Sulli hirmsat piinasünnitawat nälga. Ta ruttas ukse kõrwale waatama, lootes kapast laket leida, aga see oli tühi.

Toast walgus suitsuga segatud lõhna õue.

Kõhuli heites haaras ta ärawisatud raagnahkse pastla suhu, aga lõualuud ei jaksanud seda peeneks närida.

Äkitselt lõi ta ninasse midagi, mis wäga magus oli. Justkui lootus asus ta hingesse, mis selle äkitselt rõõmsaks ja õndsaks muutis. Magusat toiduhaisu tundes tõmbas ta seda tugewaste sisse, sellega ennast toita ja kosutada püüdes.

Magus hais tuli toast.

Koer tõusis üles ja toaukse ette astudes surus ta oma niiske nina tugewaste uksepaku wastu.

Hirmsaks, otse hullukstegewaks muutus söögiisu, ja ninaga tugewaste surudes andis uks kulunud lingist järele ja läks lahti.

Soojus ja magus toidulõhn pahwatasid koerale wastu nägu.

Ta ei saanud aru, kust see magus hais tuleb, sest kogu õhk oli sellega nii tihedalt täidetud, et ta uskus kõhu wõiwat õhust täis ahmida. Wiimaks selgus, et pada supiga sinnasamasse lee lähedale oli jäetud.

Wõimalikult ettewaatlikult kaant kõrwale lükates surus koer nina parasleigesse supisse. Ta katsus esmalt tasa lõmpsida, nii tasa kui nälg iganes lubas. Peagi kaotas koer enese üle igasuguse walitsemisewõimu, ja tühi, magaw ja kottpime talutuba helkis aplast lõmpsimisest wastu.

Tundes nina paja põhja puutuwat jäi ta korraks seisatama. Aga lahkuda ei raatsinud, sest weel mahtus keresse. Uueste ahmis ta aplalt, nii et ta kere nagu täistopitud jahukott pingule wenis. Pead üles

tõstes, keha sirgeks ajades ja pigistawat walu tundes sai ta aru, et kõht täis on. Wiimseks ahmis ta weel paja põhjast midagi suhu, läks pikkamisi wälja ja mattis selle kuhugi aia alla hangesse.

Magama heites ei tunnud Sulli külma ja wajus peagi ilusate unenägude walda.

See juhtumine tõi koera elusse pöörde. Ta hiilis lahtisest uksest nuumsea lauta, tõrjus selle terawate hammastega ähwardades künalt eemale ja sõi ta toidu ära. Teinekord hiilis ta kambrisse ja nähwas leiwatüki laualt wõi paistekoogi leelõukalt. Oma tegudega jäi ta täieste rahule, selle juures enesele õigust andes wõtmiseks, kust aga iganes wõimalik.

Nõndawiisi enese eest hoolitsedes jõudis ta õige rahuloldawa seisukorra soetada. Külm kirdetuul ei tundunud nüüdsel ajal enam ka mitte nii wäga lõikawalt, ja nuumsiga ei awaldanud ka mitte wastupanekut, sest oma terawate hammastega oli ta selle alla heitnud.

Ometi wõis ta märgata, et inimesed teda terawalt silmis peawad. Aga hiilimisel üliettewaatlik olles, ei saadud teda kusagilt tabada. Et igasuguse ootamatuse eest kõrwale hoida, pidas ta palju mõistlikumaks, et inimesele ka mitte siis ligi anda, kui see teda meelitas.

See oli ühel õhtul õige hilja, kui ta lauta hiilis. Seal tõmmati äkitselt uks kinni ja ruumis tundus wastikut inimesehaisu.

Laternas olew lamp süüdati põlema, ja nüüd nägi koer keset lauta peremehe seiswat, tugew wemmal käes. Ta silmist wälkus wihaleek, mis heledamalt säras kui wiletsa lambi tuli.

Kohe kargas Sulli üle aia, aga ta wäljapääsemise katse ei läinud korda. Uks oli kinni.

Nüüd hakkas talle hoopa sadama, wihaste wandumise- ja kirumisesõnade saatel. Sulli kisendas, ulus, hüppas kõrgele seinale üles. Wiimaks jooksis ta hullumeelse jõuga wastu ust, selle pihastanud sagarad andsid järele ja ta langes mürinal maha.

Kaewu äärelt hangelt nägi ta inimest, kes lauda juurest ära minnes weel toa juures seisatama jäi, ümber pööras ja wihaselt wandudes hüüdis: „Koeranaru — küllap suga juba toime saab!"

Sulli katsus selle loo üle sügawaste järele mõtelda, aga koeramõistus ei suuda sugugi sügawale asja sisusse tungida. Miks lihaw ja laisk siga paksu jahuputru saab, kuna koer hoopis ilma jäetakse, seda oskaks wahest iga laps ära seletada, aga koer sellest aru ei saa. Sellepoolest oli ta hommikul niisama tark kui õhtulgi, ainult selle wahega, et tal ka tühja pea kõrwal weel tühjem kõht oli.

Järgmisel päewal õhkus igaühe waatest talle waenu wastu. Isegi wäikene peremehe poeg, kes teda tihti ole silitanud, talle wahest pulga põigiti hammaste wahele surunud, wõttis lahtise jäätüki ja wiskas teda.

Selle sõpruse kaotamisest tundis koer suurt kahju.

Argselt käis ta järgmisel öösel lauda ust katsumas, olgugi, et ta sinna sisse ei oleks julenud minnagi. Pea selgus, et seal mingit lootustki ei ole. Puupöör, mida ennemalt käpaga wõis lahti tõmmata. oli eest ära wõetud ja selle asemele tugew haak pandud, mida koer oma mõistusega walla ei osanud päästa.

Nõnda mitu ööd-päewa söömata olles läks nälg wiimaks nii kangeks, et Sulli walu mõjul kaeblikult ja haledaste hangel ulus.

Aga ka sellest ei olnud kasu. Toa eest läbi tulles kuulis ta ainult oma nüridate küünte krabisemist kõwal jääl ja tühjade soolte korisemist kõhus.

Weel tegi ta meeleheitlise katse, sest tõepoolest teeb nälg wiimaks koeragi südiks ja julgeks. Toast tulewat toidulõhna tundes kargas ta ukse peale, ja otsekui pooleldi inimese mõistusega lingi peale käpaga wajutades andis see järele ja uks awanes.

Warsti otsis ta paja üles ja ninaga kaant kõrwale lükates langes see kolinal kõrwale. Seda ei oleks ta mitte pidanud tegema. Aga julgus, mis nälg kaasa toob, ei ole suur asi, sest ta on meeleheitmisega ja suure ettewaatamatusega lähedalt sugulane.

Ta wajutas oma jääkülma nina supisse, aga enne kui ta paarile korrale jõudis ahmida, löödi talle pimedast jalaga hoop. Waewalt jõudis ta ukse wahele hüpata, kui see suure jõuga kinni suruti, nii et koera kere piida ja ukse terawate kantide wahele jäi.

Teda rõhuti niiwõrt tugewaste, et tundus keskelt katkewat. Selle juures tambiti teda jalgega.

Peale lahtirabelemist wankus Sulli wigaselt eemale. Kehas olid wist kondid puruks murtud ja mööda pikka takerdanud karwa tilkus soe weri.

Koer heitis hangele ja noolis weriseid haawu.

Aga niipalju kui koer ka oma elujärje parandamise üle järele mõtles, ei suutnud ta ometi midagi wälja mõtelda, millest oleks kasu loota wõinud. Ei ole ka imegi. Kudas siis koer siin oleks midagi realset wõinudki leida, sest on ju selleks abinõusid nii-

sugused pead otsinud, mis koerte peadest ikkagi palju targemad on.

Ka need pead ei ole suutnud midagi wälja mõtelda ja istuwad edasi ja hõõruwad salwiga neid kohti, mis werd tilguwad.

Aga seal sündis hommikul midagi, mis talle alguses haruldase mõistatusena näitas, kuid mille põhjustest ta siiski arwas aru saawat.

Sulane tuli toast, kandis kappa ja hüüdis koera sõbraliku häälega, sealjuures käega püksireie külge patsutades.

Koer ei uskunud seda tooni kuuldes oma kõrwu ega neid heatahtlisi liigutusi nähes oma silmi.

Ta teadis seda küll, et see sulane tema wastu taoti sõbralik oli olnud, aga mis tal seal kapas nüüd hommikul pidi olema, seda ei wõinud ta aimatagi.

Kuid wiimased sündmused olid temalt igasuguse usalduse rööwinud, usalduse ka selle wastu, kes selleks küll ise põhjust ei olnud annud.

Keha ettepoole pikali sirutades astus ta lähemale. Kapas olid jämeda leiwa tükid, mis toredaste lõhnasid.

Oi, see oli meelitaw, otse hulluksajaw meelitaw.

Kui sulane kapa maha pani ja ise eemale astus, ei suutnud koer wastu pidada, ja ilma et nälga oleks häbenenud, asus ta kapa kallale ahneste õgima.

Äkitselt haaras tugew käsi Sulli turjast kinni ja lähemal silmapilgul jooksis peenike silmus ümber kaela kokku. Nüüd astusid — peremees, perenaine, teenijatüdruk ja lapsed toast wälja, ja peremees ütles käega näidates:

„Sinnasamasse wahtraoksa." — —

Hommikul läksid külainimesed weskile, metsa wõi heinu tooma, ja kui nad koera oksas kõlkumas nägid, laususid:

„Ta on kollase koera üles poonud. Noh, see oli küll mõistlik tegu, sest ega seda jõudnud keegi täita."

Ja tuul tiirutas koera sorguwajunud hända.

Wana püss.

(Kogust: Hingekarjane Römer.)

Wana püss.

See lasus juba mitu aastat nagu raske needmine kogu ümbruse peal. Kui sügisel ööd pikaks ja pimedaks läksid, kui päewalgi kogu ilm halli, raskelt läbipaistwa udu sisse mässitud, kui alaliselt sadaw tihe wihm teed poriseks muutis ja kõik jäljed üle ujutas, siis tekkisid sagedased wargused. Inimesed ostsid aitadele uued tugewad lukud, kaswatati õuekoerad ja joosti iga kahtlustäratawa krabina peale wälja waatama, aga wargusi tuli siiski ette. Kes seda jõuab üles lugeda, mis ära wiidi; seal wõis olla toiduaineid, riidekangaid, sepatööriistu. Aga seda suutis ikkagi ära kannatada, kui hobused oleks rahule jäetud.

Aga just hobusewargus andis kogu siinsele ümbrusele omalaadilise kuulsuse, sest ei jõudnud wainul tugew kett ega talli rautatud uksed looma waraste eest kaitseda.

Aeti jälgi taga, tehti protokoll, aga igakord jäi loom kadunuks. Wahest wõis jälgi mööda kuni nõmmiku serwal olewa talitaja kohani minna. Aga sealt jooksis teise kihelkonda wiiw tee mööda kõwa murupinda, käis palust läbi, ja iseenesestki mõista, et seal igasugused jäljed käest kadusid.

Kõige rohkem kurwastasid need inetud lood talitajat, kellele inimesed oma häda kaebama läksid. Tema walwas walla hea käekäigu järele, temale tunnistati

usaldust kolmandat puhku ametisse walimisega, ja tema nägi wististe ka kõige rohkem waewa selle nurjatuse wastu wõitlemises.

Kui ta küll ei suutnud warastatud asju kätte tuua, andis ta ometi neile, kes üsna waesed olid, oma poolt weidi toetust, ja eks see olnud ka midagi.

Wõib olla, et sellel armastusel weel suurem tähendus oli kui andel.

Olgugi et otsimine weel ühtki hobust kätte ei olnud toonud, tehti sellega igakord ikka uueste katset. Õnnetu astus talitaja poole sisse ja jutustas kõik wäga peenelt ja karwapealselt ära, kudas see lugu oli sündinud.

„Kas teate, päris häbi teiste inimeste ees," kõneles talitaja. „Ma olen siia-sinna mõtelnud, olen katsunud peenelt ja ettewaatlikult järele kuulata, aga tõepoolest, midagi ei tule sellest wälja. Ah teie arwate siis kindlaste, et seegi kord hobune on siia poole toodud?"

„See on küll nõnda. Tal oli ühel jalal murdunud raud. Jälgi wõis selgeste ära tunda. Seljandiku liiwasel teel olid need nähtawad. Nõmmikule jõudes kadusid jäljed."

„Wõib olla, läks Lõpa küla peale wälja."

„Aga siinpool teeharu olid ühes kohas jäljed näha."

„Wõi nii? Imelik! Siit läheb tee Wiiratsisse. Aga üsna meie wälja tagant läbi. Kas seal ka jälgi oli?"

„Ei. Seal on kõwa maa. Sinna ei jää mingit jälge järele. Edasi tuleb männik, ka sealt ei saa aru."

Talitaja jäi sügawaste mõtlema.

„See on imelik, kaob kui wee alla. Aga hea küll, ma teen mis wõimalik. Aga sul on ometi jänu? Meil on wärske õlu."

Wärske, wahutaw õlu ja troost mõjusid niikaugele, et inimese nukker tuju nõdrenes ja julgustamise läbi lootus südames wõimsalt pead tõstis. Lahkudes surus see tubli mees weel südamlikult kätt, waatas aineti silma ja ütles:

„Sa said suure kahju?"

„Taewas — ma ei tea, mis peale hakata. Jõudu ei jatku uue hobuse ostmiseks ja ühega ma kudagi läbi ei saa."

Siis pistis ta käe tasku, wõttis sealt rahakoti ja wiierublalist hädalisele pihku surudes lausus ta:

„See ei ole ju suur abi, aga jatkub weidike otsimise kuludeks."

Ja see headus ja südamlikkus mõjusid nii, nagu ei olekski hobust warastatud.

Pärast otsiti, aeti taga ja lõpuks tehti ülemuse jaoks protokoll. Wiimane luges selle läbi, wihastas ja wiskas siis südame täiega teiste hulka, kuhu ta ka jäigi.

———

Metsataguse külast kolm wersta eemal, seal kus seljandik kangekaelselt soosse tungib, oli Wõhma Jaagu wabadikumaja.

Juba Jaagu isa oli siin oma elu aja rebaseliiwa kanarpiku alt üles kaapinud, poeg oli seda jatkanud, aga pisukene oli siiski see samm, mis selle pika aja jooksul oli suudetud astuda. Seesama wilets eluhoone, mis kiiremalt oskas ära laguneda kui teda parandada jõuti, ja need põllulapikesed kiwikangrute

wahel olid wisad laiemaks ja pikemaks wenima. Kewadet algas Jaak ikka uue usuga ja lootusega, aga kui päike jaanipäewa ümber paar nädalat kuumaste paistis, siis korjas Jaak oma põldudelt harwu kõrsi mõningate kergete teradega. Ainult üks aeg oli Wõhma ümber uhke ja ilus, nimelt hilja sügisel, kui kanarpik üleni roosades õites seisis, kuid ka see ei suutnud kuigi palju lepitada.

Pisukeses wiletsas majas elas Jaak oma naise ja kolme lapsega. Loomadeks oli neil lahja hobune, kes palju aastaid Jaaguga ühes oli kiwikangrute wahelt peatoidust üles kiskunud, siis weel pika karwaga lehm ja mõned karmi willaga lambad.

Oma leib lõppes harilikult jõuluks. Kuni uudseni pidi lahja hobune perekonda oma weoga aitama ja peale selle weel koha rendi ära maksma. Ja kewade seemendamiseajal tõotas Jaak hobusele talweks ka kaeru, — jäi aga igakord sõnamurdjaks. Ta pani hommikul ainult kahlu sooheinu sõimesse ja pihuga soola weekünasse, ja sellega pidi loom leppima.

Ta leppiski ja hirnatas weel hommikuti peremehele wastu, kui see teda söötma tuli.

See oli hilja sügisel, kui Jaak ühel hommikul toast reiale läks, siis ei kuulnud ta oma hobuse häält.

Jääkülm hoog käis saunamehe hingest läbi. Isegi jalgadest ähwardas jõud kaduda.

„Mis sa seal teed?“ hüüdis Jaak, aga ta tundis, kudas hääl tühjusesse kadus.

Puhus tuulehoog. Uks pidi küll pärani lahti olema.

Jaak läks kohe tuppa tagasi ja otsis ruttu wärisewate kätega lambi ja tikutoosi. Midagi ei julenud

ta mõtelda. Tundis, kudas otse wägise niisugusele kohale libiseb, mida ta rohkem kui surma kartis.

Aga tõe eest ei ole pääsemist. Peagi nägi ka Jaak, et hobusease tühi oli, reialtse uks lahti ja ühes ka uued hobuseriistad kadunud. Wiimaste peale oli ta pea oma terwe waranduse kulutanud.

Tõde ei osanud Jaak esiotsa kudagi tõeks pidada. Kudas wõis see olla, et temal seda hobust enam ei ole? Kus ta siis on? Alles siis, kui ta mõistus suutis selgeks teha, et tal tõeste enam hobust ei ole, langes mees külma küna peale ja nuttis kui laps. Tõepoolest ei tulnudki Jaagule see hädaohtlik seisukord meelde, millesse ta nüüd langenud, waid ta leinas oma looma kui kadunud truud ja kõige paremat sõpra.

Alles pärastpoole tõusid küsimised: Mis teha? Mis ette wõtta? Kudas elada?

Nende peale ei leidnud ta mingit wastust.

Jaak kaebas oma häda talitajale, palus teda niisuguste sõnadega, mis elus enne üle ta huulte ei olnud tulnud ja lubas niisuguseid heategusid, mis ka kümme korda jõukamate meeste wõimuses ei seisa.

Ausat meest liigutas waese mehe häda. Ta lubas kõik teha, mis iganes inimese wõimuses seisab. Lahkudes pani ta õnnetule seitse haljast hõberubla pihku, mis Jaagule terwe warandus oli.

Ja uueste lõi lootus waese mehe südames leegitsema, sest osawõtmine on ta kõige parem elusseärataja.

Otsiti — otsiti, ja haruldast wisadust ja südidust awaldas talitaja selle juures. Ka sellelgi puhul ei toonud otsimine teistsuguseid tagajärgi kui harilikult.

Alles hilja peale, kui juba wärsket lund sadas ja kütid jäneseid taga ajasid, leiti õige talitaja koha lähedalt hobusekere. Koerad ja waresed olid liha luudelt peatselt ära kitkunud, aga siiski wõis aru saada, et tal nahk seljast oli nülitud.

Jaak arwas selles pooleldi äranäritud luukeres oma looma ära tundwat.

Raipe juures seistes ja rusikas kätt üles tõstes hüüdis Jaak niiwõrt waljuste, et isegi saaki walwaw wares noore männa ladwalt lendu tõusis:

„Aga sinule saatanale tasutakse see kätte. Usu aga seda!"

„Ma mäletan selgeste seda ööd," ütles talitaja. „Meie koerad haukusid meeletult. Siis nad lõid küll looma maha. Kui kahju, et waatama ei läinud. Tingimata oleksin kurjategijad tabanud."

Aga jumal teeb ka meie ajal imet. Waene mees elas oma perega kewadeni ja sugugi mitte halwemine kui iga aasta. Ta häda leidis osawõtlikka südameid. Ja kui laatadeaeg kätte jõudis, tehti Jaagule wõimalikuks koguni uut hobust osta.

Waesed inimesed on omale rasketel päewadel wanasõna loonud: Õnnetus toob õnne majasse. Ja Jaagu juures näiski sellel sõnal nagu õigust olewat.

Uue hobusega harjus saunik peagi. Loom oli küll uus, aga omadused pea endised. Peale selle oli suwi niiwõrt wiljarikas, nagu Jaak seda oma elus ei mäletanud. Ka kaswatas wõhmas otse kangekaelselt rohtu, nõnda et loom ennast ümmarguseks tegi ja Jaak teda uhkusetundel silitas.

See oli järgmisel sügisel, kui Jaak linnast tuli ja Kirewere kõrtsi ette jõudes waba kohta waatas, kuhu looma lasingu külge köita. Need olid teised Metsküla mehed, kes seal oma hobustele heinu ette andsid. Serwa peal oli talitaja kõrge kimmel ühes tugewa raudassidega wankriga.

„Oi Jaak — sa sõidad just kui mõisnik," tähendas üks meestest. „Kahju ei toonud see hobusewargus sulle tõepoolest mitte."

Jaak naeratas, sest teiste kiitus tegi talle head meelt.

„See on päris hea hobune," tähendas talitaja juurde astudes ja hobust katsudes. „Näe, mitte soegi, ja ometi tulid hea sõiduga."

Selle hea inimese tähelepanemine walas Jaagu heameele ääreni. Ta kiitis nüüd pikalt oma hobust, ta jalgade kiirust, wastupidawust ja head söögi-isu.

„Sa said ta ise kuuekümne rublaga," tähendas Matu peremees, keda heaks hobusetundjaks peeti. „Kui talle weel weidi kaeru annad, harjaga weel mõned korrad üle lükkad, tõeste üheksatkümment ei keela keegi. Wõib olla, et ka sadagi saad, kui hinnad juhtuwad kõrged olema."

Jaak hoidis enese kõrtsi akna all, kust ta wahete-wahel oma hobust silmas. Seal nägi ta äkitselt, et talitaja hobune oli omale sedelga turjale ajanud, misläbi rangid rõhuwalt pea peale surusid.

Nii on loomal wäga halb.

Sõnalausumata läks Jaak kõrtsist wälja hobuseriistu korda seadma.

Waewalt oli ta sedelgat puutunud, kui mehe kätesse äkitselt nagu kramp kargas. Ta ei saanud sõrmi sedelgawöö küljest lahti.

See oli ju tema sedelgawöö. See oli ka tema sedelgas. Olgugi et teda pealt muudetud, tundis ta selle siiski ära.

Olgugi see sedelgas, aga wöö juures ei olnud mingsiugune eksimine wõimalik. Selle wöö oli ta naine pruutpõlwes ise mõõgaga põlwede peal kudunud ja sellesse wanad kirjad sisse löönud. Otse oma eluaja olid nad seda wööd hoidnud, aga mullu sügisel pani ta selle sedelgawööks.

Eks ta olnud ka sealgi wäga heas kohas.

Nüüd oli ta küll nahkwöö alla õmmeldud, aga pahempidi pöördunult paistsid kirjad eemalt silma.

Jaak seisis nõutult. Kes oleks talle wõinud ütelda, mis teha. See on tema sedelgas, aga kust see talitaja hobuse selga sai.

Seal hakkas midagi ta hingesse imbuma. Otse uhaweena täitis mürk teda. Aimamine hargnes lõnghaawalt ja lõpuks jõudis ta ikka kindlamine ja kindlamine jalaga kindlale pinnale.

Talitaja warastaski su hobuse ära.

See oli julge, otse meeletu mõte, aga ei läinud kudagi hingest. Jaak katsus selle mõtte eest esiotsa põgeneda, aga see ajas teda nagu marukoer taga.

Jaak läks kõrtsi, aga ta oli sõnakehw.

Ta waatas talitaja otsa. Suures lugupidamises olles seletas see teistele seadustest ja asjadest, millest küll paljudel aimu ei olnud. Sealjuures juhtis ta selle peale tähelepanemist, kudas tema kogu oma aja ja tööjõu peab teiste kasuks ohwerdama. Ise ta sellest mingit kasu ei saa, sest pisikest talitajapalka ei maksa siin üleüldse arwesse wõttagi.

Mis oleks wiga oma tööd teha ja kohta pidada.

Aga peab ometi ka niisuguseid olema, kes endid teiste heaks kulutawad ja ohwerdawad.

Jaak waatas teda kõrwalt aineti.

„Ei — ei see mees ei ole," sosistas ta enesele. „Parem küsin ma, kust ta selle sedelga sai. Ostis muidugi. Nii wõiks wargale jälgile saada."

Nii mitu korda kui Jaak tahtis küsida, tundus, nagu oleks keegi käe ta suu peale pannud, ühtlasi kõrwadesse sosistades: tema on su hobuse waras.

Ja Jaak ei küsinud.

Kodusõidul jäi Jaak kõige järele, waatas tähtestaewa poole ja mõtles:

„Ah tema oligi see, kes mu hobuse warastas. Tema oligi see. Aga ei, tema ei ole mitte waras. Kudas ta mu kurbtusest osa wõttis ja isegi raha andis. Ei, tema ei ole mitte waras."

Aga seal nägi Jaak ikka uueste oma sedelgat talitaja hobuse seljas, ja uueste algas ta mõttekäik wana teed tallama. Painajalikult rudjusid mõtted, ta ei pääsenud nende käest, ja need käisid ühtejärge ikka wanu radu.

Aegamööda hakkasid mõtted ikka rohkem ühe punkti juurde koonduma. Ta hakkas uskuma, et talitaja see on, kes hobused ära warastab, olgugi et ta neid mõtteid kohutawaks ja patusteks pidas, neid enesest kõrwalegi püüdis tõrjuda. Kuid see tume aimamine lasus nagu udu ta mõistuse ümber, mis teda igast küljest piiras.

Kui külamehed ta hobust waatasid, siis lausus keegi: „Sa söödad ta õige ümmarguseks. Waata aga, et teda ühel heal ööl ära ei warastata."

Ettekujutus ajas saunamehe nii suurde ärewusesse, et ta ohje liigutas, kindlaste teada tahtes, kas hobune praegu alles ees on.

See wõib täide minna, sest ka talitaja kuulis seda pealt. Wäga wõimalik, et tal ühel hommikul hobust enam ei ole. Wahest warastatakse see juba tulewal nädalal, wõib olla juba homme, tunahomme. Ta ei saanud magada. Kõige wähemat krabinat kuuldes kiusas teda mõte taga, et see hobune ära wiiakse.

Uneta ööd mõjusid erutawalt, ja isegi päewal ei olnud ta enam kindel.

Ööd läksid pikemaks.

Koju jõudes seisis Jaak raske surwe all. Ikka ruttas ta wälja, waatas hoolega ringi. Leides, et kusagil midagi kahtlast ei ole, kuna hobune koplis rahuliselt sööb, jäi ta uksepiida ääre seisma ja kuulatas tundidekaupa.

Mis sa teed kahe palja käega. Ta wõib su silma alt looma ära wiia, kaitseda sa ei suuda. Peab mingisugune abinõu olema.

Kambri seinal rippus wana püss. See oli õieti Jaagu isa tulelukuga püss, kuna Jaak ta noorelt tongipüssiks laskis ümber teha. Sel ajal huwitas teda omajagu ka jaht. Aga warsti sai Jaagu himu sellest täis ja ta wiskas püssi warna, kus ta aastakümned puudutamatalt rippus. Ämblikud elasid roostetanud torus ja ajajooksul oli ka kanderihmgi ära pihastanud.

Ühel päewal wõttis Jaak püssi seinalt maha ja hakkas teda korda seadma. Roostetanud lukku määris ta searaswaga, kinniummistanud tsilindriaugu urgitses naaskliga lahti ja pühkis seest ämblikuwõrgud takutopiga ära.

Endisest ajast oli tal weel rohtu sarwes järel, ja kui ta weel kuus jämedat kuuli sisse pani, tundus, kudas imelik julgus ja rahu südamesse asus.

Ohtul läks Jaak wälja, sest ööd olid pimedad. Lamas küliti sarapuupõõsa ääres, püss pikuti rinna ees ja waatas aineti hobust. Korrakski ei lasknud ta silma kinni, ja kui tal esiotsa, kui öösine walwamine harjumata, tukk kord peale tuligi, ärkas mees ehmatades ja otsis silmadega kohe hobust.

Öösel ülewal ja päewal ülewal. See mõjus Jaagu peale kurnawalt. Ta jäi jõuetuks, nii et enam tööd ei suutnud teha. Päewal jäi ta wahest püstijalu tukastama.

Kui õhtu tuli ja pimedikuks läks, ruttas Jaak wälja heinamaale, kuhu hobuse ööseks hädalale laskis. Ja nüüd walwas ta siin sellesama wisadusega, ärksusega, nagu oleks alles esimest ööd öitsel.

Nii läks juba üle kolme nädala mööda.

See oli ühel sügisesel õhtul. Ilm oli rõse, haudus lõunast saati wihma. Taewast katsid paksud mustad pilwed ja pimeda kannul hakkaski udustama. Peagi langes niisugune pimedus mustale maapinnale, et inimene ennast enese käest kaotas. Eemal kohises mets ja tihti lipendas puu küljest lahtikukkunud kolletanud leht nagu nahkhiir õhus.

Jaak oli ärksalt walwel. Hobune teadis peremehe sealolekut, ja nagu igawust wõi kartust pimedas tundes hoidis loom ennast inimese lähedusesse. Waewalt suutis Jaak ta mustawat kogu silmata, aga tugew ja järsk lühikese rohu hammustamine kuuldus selgeste.

Oli wististe pooleöö aeg. Une-räämestus tikkus ime wisadusega. Paarile korrale oligi ta suure ehmatusega tukastusest ärganud.

Rõõm mõjus kosutawalt, elustawalt, kui Jaak looma kuulis lähedal söövat.

Kas see oli unes? Tõepoolest, hobune seisis kümmekond sammu eemal ja hirnatas. Jaak tõusis istukile ja haaras püssi põlwedele. Seal oli keegi. Läbi pimeduse paistis loomale lähenew kuju. Midagi hirmsat surus Jaagu südant, sellesse suruti teraw nuga, armutalt, walusalt, halastamatalt.

„See on waras."

Kuju hiilis ettewaatlikult loomale lähemale, ja nüüd nägi Jaak sedagi, kudas ta käe wälja sirutas ja looma meelitades kutsus.

Jaak tõstis püssi põlwele. Ta käed wärisesid. Ta palus jumalalt abi, et see teda aitaks sihtida. Mitmele korrale tahtis ta trikli peale wajutada, aga ikka jättis ta järele, arwates, et küllalt õigeste ei sihi ja laeng wõib mööda minna.

Hobune ei annud wõõrale kätte. Loom aimas oma peremeest, pööris ta poole ja astus pikkamisi Jaagu eest läbi teisele poole. Tume kuju ruttas meelitades järele. Waljasterauad kõlisesid. Nüüd oli ta Jaagu ees, waewalt wiis sammu, wõib olla kolm sammu, wõib olla üksainus samm.

Jaak sihtis. Kogu oma jõudu selleks kokku wõttes, et käed ei kõiguks. Nüüd — nüüd, ja kohutaw pauk kajas läbi ööpimeduse.

Silmade ees oli pilkane. Jaak oli nagu joobnud. Inimene oli kadunud, hobune oli kadunud. Pikkamisi ärkas ta nagu unest ja astus mõned sammud edasi.

Mingi pehme asja peale komistades pidi ta kukkuma. Ruttu otsis ta taskust tikutoosi, tõmbas tule üles. Aga pimedusega harjunud silmad ei seletanud ruttu. Tõmbas weel teise tiku põlema. See oli mingisugune riietetomp. Weri, jalad, käed, ka pea. Kõik puruks lastud.

See oli talitaja...

Tikk kustus.

Jaak jäi kuulatama. Hobuse üksikud suutäiewõtmised kuuldusid teinepoolt aia äärest. Ohus tundus püssirohusuitsu.

Surnuaial.

(Kogust: Isa talus.)

Surnuaial.

Sinna wiiwad kaks teed: Üks läheb külast läbi ja suurt lusti ei ole seda mööda minna. Suwel on ta tolmune, sügisel ja kewadel jälle porine. Kui seda teed mööda sügisel lähed, siis pead ettewaatlikult ühe kiwi otsast teise peale hüppama. Küla inimesed on need kiwid jalakäijate jaoks aia äärde pannud. Tänawa ääres on wiltuwajunud laudad, mille palkide wahelt kollane wirts tänawa mudasse imbub. Kui sa tänawat mööda lähed, siis waatab sulle õue peal seisja naisterahwas järele. Tal on lühike, punaseküüti seelik seljas, kahwatanud triipudega Rootsi rätik peas, mille otsad lõua alt tugewaste sõlme tõmmatud. Kaua koogutab ta sind waadeldes järele, ja kui sa wiimaks ta silmist kaod, siis läheb ta seda kui suurt uudist teistele kõnelema.

Nagu juba ütlesin, ei meeldi see tee mulle ja sellepärast lähen ikka teist teed mööda. See teine ei olegi õieti tee, waid paljas lihtne jalgrada, mis karjamaalt ja heinamaalt läbi läheb.

Kui sa üle okkalise aia karjamaale jõuad, kus sind madalapoolsed, siledakoorelised ja õige lihawa okkalised männad tihedalt piirawad, siis on sul tunne, nagu oleksid äkitselt suures tuttawas perekonnas. Sa tead, et sind siin praegu keegi ei näe, aga ometi ei ole sa sugugi üksi. Eemal lööwad karjakellad oma-

pärast muusikat ja sa kuulatad seda terawaste. Nüüd lahutad hulga häälte seast iga heli wälja ja tead ka, missugune loom selle ja selle helilist kella kaelas kannab. See teadmine ühendab sind mitmesuguste endiste juhtumistega.

Põõsaste wahelt käiwad loomade tallatud teeraad läbi; seal on karjapoiste tulease, mille ümber otsapidi maa sisse löödud silguwardad püsti on ja ühes kohas suure männa tugewa oksa küljes ripnewad kiigeaisa tükid.

See jalgrada wiib sind tiheda metsa wahelt läbi. Ülewal puude latwades kohab tuul, aga siin all on waikne nagu toas ja iselaadi karjametsa hais kõdistab õrnalt su nina. Ei wõi ütelda, et see karjametsa hais päris meeldiw oleks, ei wõi ka seda ütelda, et ta wastik oleks, ta ei ole neist kumbagi. Aga tuttaw ta on.

Karjamaalt wiib sind jalgrada üle aia heinamaale, sooheinamaale, kus madalad kased ja kasepõõsad suurte mätaste peal kaswawad ja kus tuhanded neitsitinad õreda rohu nagu helesinise tekiga kinni katawad. Wilets ümargune soojõhw, kohati uhkete kalewitega torestatud ootab niitjat. Kõrgete mätaste peal uhkustelewad waksapikkused kollakaswalged wormipead ja pilluwad soolõhnalisesse õhusse rohkel mõõdul magusat, weidi uimastawat wormilõhna. Jalgrada läheb keerutades ühe laia pajupõõsa tagant teise taha. Ta on nagu armastaja neiu, kes ennast ei lase suudelda, aga ometi ikka nõnda keelab, et teda suudelda saad; kes su eest peitu põgeneb, aga ikka nõnda ära peidab, et sa teda ilma waewata üles leiad. Wahetewahel tõuseb tee äärest põõsast teder lendu ja ta äki-

line tiibadewurin ehmatab sind. Seal tagapool algab päris kätik ja seal elab ka metskits, kes oma õõnsa häälega põõsas-mätaste wahel mökitab.

Keset heinamaad on kraaw. Seda wõiks heinamaa weresooneks mõtelda, kuhu ta mudane, pealt metallikarwaliselt läikiwa maake-korraga kaetud ja wastikult haisew südameweri kokku woolab. See kraaw on ka palawal suwel porsuw pehme ja hommikuti hõljuwad ta kohal hallid aurud, nagu soonelaskja werekausist õre winetis üles tõuseb.

Warsti üle kraawi hakkab maa kõrgemaks tõusma. Seal näed juba tühjasid küünisid ja sa arwad, et nendes rööwlid elawad, kes ööseti rohkeste kulda ja kallidkiwa kokku kannawad. Warsti näed ka surnuaia männametsa ja eemalt mändade wahelt üle lemmrohuga kaetud liiwaküngaste halli, madalat kiwiaia wiirgu.

Kui sa kiwiaia taha jõuad, siis pead kohta otsima, kust kohast üle wõid ronida. Päike, wihm ja tuul on paekiwid katki närinud ja nad langewad hulgakaupa aia äärde maha. Kuskilt ei taha niisugust kohta leida, kuhu jalga wõiks toetada.

Sa ronid õige ettewaatlikult aia peale, mis paksu sambla ja mädanenud männaokaste korraga kaetud, ja jääd sinna istuma. Sa waatad surnuaeda, wõtad siis mütsi peast — tõmbad aga ka rätiku taskust ja pühid higi. Sulle lehwib iselaadi hais wastu. Sa pead seda mädanewate okaste, mööda männa külgi alla woolawa waigu ja wärske, maapõhjast üleskaewatud liiwa lõhnade seguks. See lõhn ei ole wastumeelne, aga niisugune on ta, et sa teda tuhandete hulgast wõid eraldada ja isegi unenäos tunda. Sa hüppad kergeste,

nagu kartes, et kära ei sünniks, surnuaeda ja oled korraga ristide hulgas.

Ristid ja kalmud on ridamisi, üks rida teise kõrwal. Metsaalune on neid täis, nii kaugele kui ulatad nägema, lõppu nagu ei näi olewatki. Mõned on aia wastas just kui oleks nad omale ruumi puudusel kitsa platsi wälja walinud, wõi jälle alandlikult kõrwalise koha, mis kellegile silma ei puutu.

Sulle tuleb äkitselt meelde, kudas surnuaiast sagedaste nagu mõnest õudsest kohast on kõneldud. Aga nüüd näed sa, et see sugugi õige ei ole. Siin ei ole midagi kohutawat, hoopis selle wastu: päris lõbuski, meeldiwgi.

Sa hakkad hauaridade wahelt läbi minema, jääd aga sammudes sageli seisatama ja loed ristide pealt nimesid. Wiletsalt on tähed noaotsaga puu sisse puuritud, teises kohas klaasi alla paberi peale kirjutatud, mis nüüd ära on kustunud, ja kolmandas kohas on rist koguni kummuli haua peale wajunud, nii et sa selle pead üles tõstma, kui nime tahad lugeda. Rohtunud haudadel kaswab pikk lemmrohi, punaste peadega ja puiste wartega männalilled. Nüüd juhtub sulle üks nimi ette, mille kandja sulle omal ajal hästi tuttaw oli. Sa jääd ta hauakünka ette seisma ja waatad aineti seda. Tema kalmule on juba tuhandete kaupa mädanenud männaokkad langenud ja need hakkawad ära mädanedes taimede jaoks musta mulda walmistama. Selle inimesega olid sa kord seltsis pidul, sa tead isegi seda, kudas ta sellel korral ülewoolawas naljas teistele head tuju sünnitas. Sa ei saa arugi, mis sind siin haua juures kinni peab, aga sa waatad ikkagi aineti selle peale. Seal tuleb sulle

äkitselt mõttesse, et sinu tuttaw sugugi õnnetu ei ole, kui ta siin tugewate, kohisewate mändade wahel, mille okstel wilgas oraw käbisid närib, rahuliselt puhkab. Sulle tuleb arwamine, et tal õige heagi on olla. Sa waatad uueste otsata ristide hulga peale ja su eest on, nagu oleksid sa ühte iselaadi walda jõudnud, mille asunikud kõik rahulolles ja ühelmeelel siin wiibiwad, kuna sa enese tunned nende hulgas wõõra olewat. Kui sa nüüd edasi sammud, siis astud sa tasa, ettewaatlikult. Kudagi ei tihka sa siinwiibijate rahu segada. Wahetewahel puutuwad sulle kollased, pikergused sõmerliiwa künkad silma, mis läbi puuokste wilkuwate päiksekiirte mängitusel otse kullase läike omandawad ja sa näed nende hoolega terawatesse kantidesse löödud küljilt ruudulisi labidajälgi.

Sa lähed edasi. Juba eemalt näed ühe kõrgema koha peal kaks musta risti kõrwuti. Sa wõtad mütsi peast, lased põlwili rohtuma löönud kalmude wahele ja jääd selles olekus sinna tükiks ajaks. Sa ei saa sugugi enam aru, mis surm tähendab, sest sa oled ju praegu oma wanemate juures. Nad puhkawad rahuliselt, just niisama, nagu sa elus neid mitu korda oled ennemaltki näinud uinuwat. Tõepoolest, sa arwad isegi nende tasast, mõõdukat hingamist kuulwat ja waatad nende kortsudega kaetud ja ikka lahkeste sinu peale naeratawatesse paledesse. Sa istud wiimaks hauakünkale, lased pea rinnale wajuda ja jääd sinna niikauaks istuma, kuni päike juba alla heinamaa kaskede ladwile langeb ja ta kiired tugewate mändade kollase koore hiilgama panewad. Wilupoolne õhk, mis tugewaste mädanewate okaste, mööda männa külgi allawalguwa waigu ja wärske, maapõuest wäljawisatud mulla haisuga on täidetud, heljub sulle wastu.

Sa tõused wiimaks haua pealt üles, toetad ennast weel korraks tugewa risti najale, surud käega turba, mis künka küljest weidi eemale wajunud, tagasi ja lähed siis selle peale ka mujale surnuaeda waatama.

Siin metsanurgas on ka mõned uhked hauad. Just niisama nagu ikkagi. Enne nad elasid ühes, ka nüüd puhkawad ühes. Kuid nad püüawad ka siingi endi ja teiste wahele wõimalikku wahet teha.

Seal on wana pentsik rüütlihaud, kaks lendawat hobust kiwi sisse raiutud. Seda hauda teab terwes kihelkonnas iga poisike, sest sellel mehel on legendadega läbi koetud elulugu. Ernespuu põõsastest paistawad marmorist ristid, mustad jooned ja plekid siledal kiwil, kuna kuldtähtede juurest roostetanud triibud nagu must tardunud weri alla poole jooksewad. Sealsamas juba maandanud hauakünka juures seisab pool otseti tugew kiwirist. Ta hoiab ennast nagu kangekaelselt püsti, kuna ta üleni halli samblakorraga on kaetud. Paremat kätt on jälle pikk, läikiwaks wärwitud edew raudrist oma mitmekujuliste wiguritega, kuna sellest paar sammu eemal wõib õlla wiiekümne aasta eest sinna püsti pandud lauast mingisugune risti järele aimaw mälestusemärk seisab. See on sügawaste maa sisse wajunud ja nüüd näitab ta niiwõrt alandlik olewat, nagu peaks ta oma siinolemise pärast igal silmapilgul käredaid etteheiteid kartma. Siit ja sealt paistawad hauad, mille peale lilled on istutatud, muidugi leinalilled. Ja kui sa seda silmitsed, siis näed, et meie surnuaed halli karedat kuube kannab, millele siniõielised sametised lilled kui alandlikud ja meeldiwad ehted on peale õmmeldud.

Ilma et tähelegi oleksid pannud, on päike juba

alla wajunud, ja kõrgema koha peale astudes näed ta kiiri puude latwade wahelt wilkuwat, nagu siin puhkajatele wiimaseid terwisid soowides. Karjamaa poolt kerkib soomändade wahelt kerge, läbipaistew hall udu üles ja paremal pool teel kääksub wäraw, mida lapsukene linnasttulija ees awab. Ta ju loodab, et wankrilistuja temale ta waewa eest wahest poolekopikalise saia wiskab. Nüüd kuuled ülewal puude latwades tiibade sahinat ja näed seal paari warest, kes oma päewatöölt siia puhkama on tulnud.

Sa lähed haudade wahel pikkamisi sammudes aia äärde, wiskad kord weel pilgu tagasi surnuaia poole ja hüppad siis üle aia kõwa heinamaa pinnale tagasi.

Kui sa nüüd eemale jõuad, jääd seisatama ja waatad seda suurt männametsa, mis õhtuse ämarusega hakkab ühinema. Ja nüüd tõuseb ilma kutsumata igatsus: „Seal on hea puhata. Saaks ma kord ka sinna!"

Kõrts.

(Kogust: Küla.)

Kõrts.

Keegi ei tuleta teda meelde, ehk kuigi temast juttu tehakse, ei taheta temast midagi head ütelda. Näidatakse wihase waluga tema poole: näe seal ta seisab, kes meie rahwa werd ja higi on imenud; rahwa edenemist luupainajana hoolimatalt rõhunud.

Ei ole ka ime. Laulikud laulawad ainult sellest päikesest, mis elu ja jõudu annab, waimustatud isamaalased unistawad ainult nendest aadetest, mis terwe rahwa were kiirele jooksule sunniwad ja wanaaja uurijad käiwad nagu warjud kuuwalgel ööl ümber ja otsiwad kadunud aegadest neid tähtesid, mis sellel ajal surutud rahwale teed walgustasid.

Aga ikkagi walgustasid.

Teda ei tuleta keegi meelde, sest mis head wõiks siis ka külakõrtsist kõneldagi. Olgugi, et ta aastakümneid meie rahwa elus tähtsaks teguriks on olnud, kaob ta tähelepanemata nagu wari ja kellegil ei tule meelde ta hauale paluka wartestki pärga panna, ega temale lahket sõna järele hüüda.

Niisama wähenõudlik kui ta elus oli (ma mõtlen seda muidugi wäliselt), nõnda on ka ta lahkumine ilma kaugelekostwa kärata.

Kaduwale kõrtsile ei panda kandlemängusid helisema, ta häwinemise sõnum ei riku silmapilgukski unerahu.

Ma aga näen teda praegugi weel, kudas ta seal mäenõlwakul tolmuse maantee kaldal aastate kaupa laisalt lamas, madalad hallid uksed alati wastu lõunat lahti. Wanemad mehed mäletawad ta urmseksnäritud postide peale toetawat losakile waonud räästast, wiltuste piitadega ust, mis lahti tehes ikka kägises, ja üleni tolmuga kaetud kustunud klaasidega aknaid, mis nagu sandi haiged silmad teelisele otsa waatasid. Aastakümnete eest kõneldi: kõrts ähwardab kaela kukkuda, aga siiamaani pole ta weel oma ähwardust täide saatnud.

Kui ümberringi uued woolud nagu hea pärm käärimist sünnitasid, elanikud omale uued majad ehitasid, mille suured selged ruudud allalangewa werekarwalise päikse walguses kirgasid, jäi kõrts ikka endiseks: ta ümbrusest imbus wastik sõnniku hais kaugele ja miljonid sitikad aelasid rooja sees ta ukse all ja peale päewa loodet ronis inetu kärnkonngi ta wundamendi ääres.

Kõrtsil on omapärane meeleolu. Joodik wõib päewade kaupa poolpimedas kõrtsitoas koonutada. Ta wiibib nagu kusagil nõiakambris, kust ta wäljapääsemiseks teed ei leia. Tundide kaupa wahib ta wahetpidamata auklisele paepõrandale ja kõneleb iseenesega. Ka siis lepib ta kõrtsiga, kui tal raha pole ja wiina ka wõlgu ei anta. Ka rahata inimese kohta on kõrtsil oma tõmbejõud.

Traditsioniline on see külakõrts, sest ei ole aastakümnete jooksul seda keegi näinud, et ta oma wiisisid ja kombeid oleks muutnud. Ka täna tuleb ta oma wõõrastele niisama wastu, kui wanaisade ajal ja ennemine kaob ta, kui mingisuguse uue peale üle

läheb. Kui igal pool heledad lambid põlewad, ilmas gaasist ja elektrist kõneldakse, jääb küla kõrts ikka oma suitsewa ja haisewa lambitule juurde ja heidab ühes sellega ka hinge.

Auwääriline alalhoidlus!

Wana „Runk" tuleb kõrtsi. Ta oli omal ajal kohapidaja, aga nüüd on ta saunamees, kuid kõik need elumuutused ei ole ta sõprust kõrtsiga suutnud katkestada.

Kõrtsituba täidab lämbunud rõske õhk, aga see õhk on omane, sest selleta ei olekski kõrtsi. Sealsamas on see leelõugas, kust aastate kaupa krobeliste jõhmakate liikumistega sõrmed elawaid süsi piipudele otsisid ja kortsuliste nägudega mehed sagris habemetega ja sugemata juustega endid soendasid. Ja kui ühed põlwed kadusid, tulid teised asemele, ilma et leelõugas kunagi wahet oleks märganud. Wäikeste neljanurgeliste akende suitsunud ruudud ei lase küll kuigi palju walgust sisse (ega seda kõrtsituppa ka kuigi palju tarwis lähegi), aga selleks on nad head küll, et nendest läbi maanteele ja weidi kaugemalegi wõib näha.

Ja kõrtsilistele on sellest silmaringist küll.

Kõrtsituba on täna tühi. Wana Ann', keda kõrts „Rungi" nime all tunneb, köhatab ja selle peale tuleb tagant kambrist kõrtsimees. Ta pani seal praegu küpsetatud kärbseseene madalale taldrekule ja tõstab selle leti nurgale waatamiseks, kas ka tapab.

„Näe Ann' meie poole tulnud," ütleb kõrtsmik ja ta paks nägu, millel taldreku peal olewa seenega

rohkeste sarnadust, kisub lõbusale jumele. „Mis uudist siis küla pool kuulda?“

Ann' ei tõtta sugugi kõrtsmiku küsimise peale wastama, seda kõrtsmik nähtawaste ka ei ootagi. Ta wõtab letilt pudeli ja kallab klaasi täis.

Kes nüüd arwab, et Ann' kohe klaasi kallale kargab, see oleks wale teel. Ei sugugi. Ann' istub leti kõrwal olewale pingile, otsib pikkamisi piibu, täidab selle muheda tubakapuruga, paneb põlemagi, aga ei siruta ka siiski weel kätt, kui kõrtsmik teda paarile korrale sunnib. Ainult wanamehe pilgud hulguwad agaralt wiinaklaasi ümber seda hoolega silmas pidades nagu kala meelitawat sööta.

Keegi ei wõiks ütelda, et see mees wiina pärast siia tuli. Ei — ainult kõrtsimehe sundimise peale sirutab ta käe ja teeb selle juures näo, nagu ei maitsekski see talle sugugi.

Aga warsti leiawad nad kõrtsmikuga teineteist ja nüüd tunneb Ann', et see ta päris koht ongi, — paik, kus ta suguwõsa aastakümneid on istunud. Nad satuwad waiksesse kõnelemisesse ja jutt jookseb tõusanguteta, pööranguteta, ühetasaselt, waikselt nagu soo-ojas mudane wesi, millel kusagile ruttamist ei ole.

Ann' joob klaasitäie teise järele ja ta silmade ette kerkiwad minewikust piltidena läbielatud ajad. Need tõusewad nagu udusagarad soomaa peal, on keskelt katki, õreda looriga kaetult libisewad nad ruttu ja wärisedes nagu kinematografi kangal. Enne kui ta õieti mõnest kinni haarata saabki, kaob see jälle. Ikka kiiremalt liiguwad udupildid kaugel hallil kangal ja nad wiiwad enesega Annu kaasa mõtete keerusse. Ta kargab neid mööda, nagu poisike raba-

mätastel hoolega hoides, et jalg wahekohtadesse ei satu. Ta näeb juhtumisi oma peremehepõlwest, selle järele leiab ta udukogudes oma wäljawiskamise ja sauna kolimise lood.

Annu pea on raskelt käte wahele wajunud ja üksi istub ta leti ääres oma ette kõneledes: Ta sõnad on niisama katkestatud, sidumata, kui need minewiku pildidki. Kõrtsmik on ära läinud, suitsunud kõrtsituba tühi, kuna õhku omapärane õlle ja wiina aur tihedaste täidab. Ainult kärbestel on woli tühjas toas omal wiisil pidutseda. Tuhmiks kustunud aknaruudud on nendega üleni kaetud, paljude aastate eest ülelubjatud lagi ja seinad on nende all, kuna sajad wanamehe peale laskuwad, seal ta kõrwadesse, silmadesse ja ninasse tikuwad.

„Kurat! Mina ikka ei jäta. Nad peawad nägema, et ma mees olen!"

Otse õudsena kuuldub see hüüd tühjas kõrtsitoas. Kusagil tagawaraks oli selles hallis hinges weel säde, mis põlema kargas. Aga paljalt säde — sest ta kustub ruttu ja sügawamale langeb wanakese pea ja segasemaks muutub ta sonimine.

Üksikud soost tõuswad udusagarad kaowad ja kogu ümbrus mässitakse hallisse pilwesse, millest ta pilgud enam ei jõua läbi tungida. Ta ei näe enam minewikust üksikuid piltisid, waid need on nagu kohisewad mudased wood, täis üleskistud kõrkjaid ja rämpsu, mis nüüd ta jalgadeni lööwad. Ta saab weel aru, et tee nendest mudawoogudest läbi tuli, mäletab sedagi, kus ta seal oma elu pärast heitles, kuni ta selle wiletsakese siia kaldale tõi. Siin ta nüüd on, — eespool ei seleta silm enam teed. Mees hädaldab

nagu eksija hukatust nähes, aga keegi teda ei aita. Ta waim põgeneb ohtude eest, need on nagu hullude koertena ta kannul, ähwardades alaliselt ta sääremarjadesse kinni hakata. Wiimaks näeb ta oma ees mäge, ruttab sinna poole, aga wäsinuna langeb ta tee peale maha. Weel teeb ta hädalisi liigutusi, kutsub abi, aga ei ole kätt tema awitamiseks.

Ja sinna ta jääbki — tõsises elus kõrtsi pimedas nurgas ärkamist oodates.

Mäe weerul maantee ääres lossutas kõrts mitmed põlwed. Igaweste elawa muinasjutulise nõianaise sarnaselt ei muutnud ta oma wälimist kuju. Külas ei teadnud keegi, millal ta noor oli ja oodatud ja ammugi ettekuulutatud kokkulangemist ei näinud järeltulew sugu. Wõib olla, et wargsel wiisil talle kusagile wildakile wajunud seinale post alla mahutati, aga see kõlbas kohe sinna külge, nagu oleks pandud tugi juba ennemaltki osa sellest kõrtsist.

Saladusline waim hoowas wanaraugast, mis mitu põlwe seal mäekallakul omapärast wiina ja õlle haisude segu tuulde puistas. Ta surus raba taha tõrjutud küla enese wõimu alla, pani ta rasket kümnist maksma ja sundis teda ka siis truilt kohusetäitmisele, kui ta lapsed haganast leiba süües näljapiinas ulusid. Saladusline kõrts ei tunnistanud ikalduseaastaid, aga ka hea lõikuse ajal ei tõtanud ta edwistama; ühesuguseks wanaraugaks, kes oma haigete silmadega pimedasse öösse wahib, jäi ta alati.

Ta lossutas seal mäekallakul kehastunud wandena. Tema oli see, kes sealt pimedal ööl alla küla poole astus, nende põldudele ohtraste umbrohtu hei-

tis, meeleheitjale nööri poomiseks pihku pistis ja oksjonilaual wäsimatalt wasaraga tagus. Ta hulkus öösel mööda rehealuseid ja tallas loomi painajana ja külwas nad üle täidega, nii et nad endid oma karedate keeltega puruks lakkusid.

Wahest said nad ka oma hädast seal rabade taga wõhmaste otsas aru, ulgusid nagu haawatud ilwesed laanes, aga ainult kõrts oli see, kuhu nende hääl ulatas.

Ta käis nende hulgas nagu arst, lõikas nende rinnad lahti ja kiskus sealt wälja aususe, armastuse, julguse ja tööhimu ja pani oma räpaste sõrmedega selle asemele kelmuse, wiha, wiletsa alatuse ja rööwimise himu.

Oma tööd ta tundis, oma asja oskas ta ajada, see wana kõrts seal tee äärel rinnaku weerul. Nõnda kaswatas ta oma poristel kätel meil mitmed põlwed, suudles neid oma suuga, millest roojane hais lehkas ja lõbustas pikad ajad inimesi oma wiisidega, mida ainult kõrts julges pimedal ööl laulda. Igasuguse tulukese, mis olekski lõkkele löönud, oskas ta häwitada ja aastakümneid magas küla raba taga nagu totter ja kõrtsi une-wiis wenis ta kohal laisalt nagu soo-oja mudased wood.

Ma kuulsin: kõrts mäekallakul olla kadunud; kuulsin seda ustawalt poolt. Aga seda kuulsin ma ka, et küla raba taga olla ärkamas ja nüüd rommida mehed postisid rabasse, mille üle nad teed kindlale maale tahawad teha.

Oleks see õige ja läheks see korda!

Sakste pulmas.

(Kogust: Kiired (II.

Sakste pulmas.

Kujutus.

I.

Eespulm.

Änimäe walla rahwas oli ärewuses: mõisaherra oli kõiki pulma kutsunud. Wanale wahimehele, kõwera jalaga Toomale, oli koguni ratsahobune alla antud, kui teda walla rahwast pulmapidule kutsuma saadeti. Paari päewa eest oli noor parun küll pruudi koju toonud, aga siis pidustasid mõisas wõõrad herrased, ja walla rahwas tohtis ainult tihedate kuuskede tagant sakste pidustusi pealt waadata. Imestamise wäärilist oli seal sel ajal näha ja kuulda. Mõisa trepiesine plats oli ringi kirjude tuledega ära ilustatud, kuna saksad ilusaid jalgteesid mööda paarikaupa kõndisid. Teised jälle hõiskasid, mängisid ja noored lasksid jõe ääres wanade leppade wahel tulejugasid praginal ja sorinal taewa poole.

Need asjad olid siinpool kõik uued ja sellepärast wõis neid himuga ilma wäsimata kuni hommikuni waadelda.

Ja nüüd, tänaseks peale-lõunaks kutsuti walla rahwas pulma. Igal mehel oli selle üle hea meel ja terwe wald seisis ühes meeles oma herraste südameheaduse eest. Jah, nii lahke on Änimäe herraste sugu, mõnelt muult poolt poleks seda ometi oodata wõidud!

Animäe rahwas lõpetas täna wara töö, sest pulmaminemiseks oli ju ometi ettewalmistusi tarwis. Ja nagu kuulda oli, armuliste herraste pulmadest ei tahtnud keegi maha jääda.

Waewalt jõudis päike taewalaotusel Looaru metsa kohta, kui inimesed täies piduriides mõisa poole hakkasid ruttama. Ime-rohkearwuliseks kaswas pulmaliste salk ja igaüks wõis kergesti aru saada, et ainult mõisa wara nii suurt pulmaliste kogu sööta, joota suudab.

Soojus andis tagasi, aga nii palju oli ikka weel palawust, et ta jalakäijal higi kehast wälja pigistas. Aga siin, wanade puude warjul, millede latwade wahelt mõisa telliskiwi katus nagu punane joon wälja paistis, oli hea puhata. Ja täna wõis siin täiesti julgesti seljaga wastu wana krobelist puutüwe toetada, sest täna olid kõik pulmalised.

Inimesed kõnelesid täna kaunis julgesti ja naersid laginal, kus harilikult iga mees tawalikul ajal kõwasti köhidagi pelgas.

Jah, täna olid kõik pulmalised.

Hilisest sajust wett lisaks saanud jõgi woolas siit loogas läbi ja wulises kiwise põhja peal. Wahest tõusid pullidki wee pinnale, aga kadusid jälle. Jõe wulin oleks nagu arusaadaw keel olnud, millest kuulda wõis: „Oodake, oodake aga, ega teie seda ometi näe. mis ma eila õhtu nägin... Nüüd pole mul siin enam midagi teha.“

Ja tulist ruttu ujus weewoog mere poole. Noh, mine nüüd ninatarka keelama. Eks ta olnud mõisa jõgi.

Inimesed jagunesid mitmesse salka. Wanemad seisid wanade puude all ja kõnelesid elawalt, endi-

seid aegu meele tuletades, kuna nooremad jõe ääre läksid ja seal oma wiisil nalja tegid. Walla naised, kellel wäikesed lapsed käte peal olid ja teised natukene suuremad hoolega körtide sabadest kinni hoidsid, seisid jälle üheskoos ja kiitsid üksteise lapsukesi. Kui nad ka üksteise omi kiitsid, ometi pidas igamees oma „rullikest“, kõige terasemaks, kõige kenamaks.

Kõigil oli aga üks ootus: millal pidu peale hakkab.

Ja pidu hakkas peale.

Kärmel kõnnakul tuli sakste poolt seks seatud korraldaja ja rääkis, et saksad rahwast on käskinud sööma tulla.

Iseäralisel õhinal liikus pikk piduliste rong jõe ääre mõisa ette nurmele, kus pikad lauad olid üles seatud. Waagnad olid klimbisupi ja lihatükkidega täidetud. Wana aidamees pidas enese hoole all pika rea wiinapudelid.

Saksad tulid. Noor proua hoidis paruni käe alt kinni, aga ise oli ta, Jumal paraku, nii ilus ja kerge nagu anisulg. Kas tuulehoog seda inglikest tõepoolest lendu ei tõsta ja ära ei kanna! Oli weel peale selle seal teisi saksu ja nad tulid otsekohe laua juure.

„Tõuske püsti!‘ hüüdis keegi tagasi surutud häälel.

Kogu piduliste hulk kuulis seda sala käsku ja tõusis püsti.

Noor parun teretas walla rahwast lahkesti ja tal wõis küll hea meel olla.

„Minu armas walla rahwas,“ rääkis ta julgelt, pilku külaliste peale heites, „mul on wäga hea meel, et olete kõik minu kutse peale siia tulnud. Nagu te

teate, nõudis mu õnnis isa alati õigust ja ei teinud teile ilmaski ülekohut. Mina tahan niisama olla ja loodan, et meie alati hästi ja rahus läbi saame. Seda tahtsin teile meele tuletada ja soowin, et te minu pulmapidul nüüd rõõmsad olete."

Parun jäi wait.

„Istuge nüüd," ütles ta natukese aja järele.

Mõned kuulsid seda ja istusid, aga kaugemal oli hoopis isesugune arutus käsil.

„Kus koolmeister on?"

„Noh — ta jalg on haige."

„Oleks ta siin —"

„Noh, kas meie ei saa? Jüri sina..."

Ja mitu meest waatasid noorepoolse mehe peale.

„Jüri — kus su kõri nüüd on?... Hüüa: elagu!... Andres, ütle sina midagi — nii peab olema."

„Kaua me norutame? Jüri, hakka peale!..."

„Noh, sa oskad isegi..."

„Ta — nad elagu — nad elagu — nad elagu!" laulis noormees. Ta wõttis wiisi waewaselt ja wõõriti üles; kõikus siia ja sinna ja oli näost punane. Seal tuli abi. Walitseja, kes seljaga wastu tamme toetas, awitas noort meest kõrwalt. Hea kuulmisega noormees tabas ruttu wiisi õigest otsast kinni ja nüüd ei suutnud seda keegi ta käest ära kiskuda. Nooremehe rind paisus, ja mehiselt woolas hääle-jõgi — nad elagu! — ja ulatas kaugele ja kõrgele. Nii wõimsalt tuli see nüüd, et ta igameest suud sundis awama ja kaasa laulma. Jüri laulis ja hõiskas „nad elagu!" kolm korda läbi, aga tema meelest oli seda wähe — ta poleks tahtnud miski hinna eest oma lõbusast wiisist ja meelepäralisest waimustusest lahkuda. Ta lau-

lis, nagu see uuemal ajal moodis on, sakstele weel „tuhat kord nad elagu!" Kui ju lõpetatud oli, istusid kõik ja igamehel oli tundmus, et nad seda korda wõlgu polnud jäänud. Mitmed silmasid Jürit ja ütlesid: „Pagana poiss — niisugusest kõrimehest oleks ometi tubli köster saanud."

Ja teate — noorel parunil oli seda wõrd hea meel, et ta walla rahwast tänas ja „tubli häälemehe" üles otsis. Ehk mõningad selle au peale ka kadedad olid, ei seganud see ometi pidu rõõmulist käiku.

Saksad läksid ära.

Pulmalõbu hakkas peale.

II.

Pärispulm.

Saksad tulid uuesti wälja ja lasksid endi jaoks trepi ääre toolid panna. Pahemat kätt eemal oli õlletoober, sealt wõis igamees toobiga wõtta.

„Saksad tahawad ring-mängu näha," käis kõmin läbi inimeste, „koguge ruttu trepi ette."

Pea sigines trepi ette parw nooremaid inimesi ja nad hakkasid ring-mängusid mängima.

„Hans oli aus perepoiss,
Lamp — wiidi — raadi — rallallalla,
Hans tahtis pruuti kosida,
Lamp — wiidi — raadi — rallallalla jne.

Saksad naersid. Noor proua tegi tähendusi oma mehele rahwa jämedate kommete kohta, aga parun segas seda asja, naljatades talutüdrukute tublide pihtade peale tähendades.

„Ja nii inetumaid tüdrukuid wõiwad mehed ka armastada, aga ega need mehedki paremadki pole. Igale ühele oma kohane paras...“

Ja niisuguse mõtte sees peitus nagu natukene haledustki.

Siin ja seal olid pulmaliste salgad õige rõõmsasse tujusse sattunud.

„Ah — sa wa, wa kaan oled nina õige põhja pistnud...“

„Noh, löru-wasikas — waata ma oskan astuda — ja, ja du bist toll...“

„Mis sa Mihklit räägid, õige juba Saksa keel lahti,“ ütlesid mitmed — „sa ehk oskad õige paruniga rääkida?“

„No, — tolad — arwate — oh, minusugune mees... Millal mina kimpu jään? Waadake...“

Mihkel wõttis paar keppi ja tegi saagimise moodi wiiulit, mille juures ta ise walsi taktis laulis.

„Säh, joo parem,‘ pakkus keegi Mihklile keelekastet, „mis sa muidu taarud? Pole su pill midagi wäärt ja su Saksa keelest ei sa keegi juudas aru.“

„Sina — solhe —“ kraaksus Mihkel ja läks wihaseks. „Ah — ih kann — ma olen suurte herradega Saksa keelt rääkinud... Mina...“

„Noh, mine kõnele paruniga. Mängi ka...“

„Mina — mina lähen...“

Mihkel wõttis kepid kätte, tegi ennast sirgeks ja sammus sakste trepi ette.

Parun ei teadnud esmalt, mis ta pidi arwama, kui ta purjus mehe enda ette nägi seisma jääwat.

„Mis sa tahad? Sa oled Seljaku Mihkel?“ küsis parun.

„Jah, kõrge parun; kas ma wõin wiiulit mängida?"

„Räägi Saksa keeli!" hüüdis keegi kelm tagant poolt.

„Ja, ja, kann ih wiiulit spielen?"

Saksad naeratasid ja parun andis peaga tähendades Mihklile armulikult luba.

Mihkel hakkas peale, kuna ta kõmisewa häälega ise juure laulis. Kordkorralt sai Mihkel oma kunsti üle rohkem waimustatud ja tal tuli tundmus, et ta midagi enamat on ja et parun ta mängu tõepoolest hea meelega kuulab. Ta astus trepile ja hakkas Saksa keeli juure laulma.

„Nüüd on küll — küll," ütles parun ja heitis käega. „Mine, Mihkel, ära!"

Pidutuju kaswas tugewamaks, sest mehed käisid sagedamini õlle-toobrit waatamas. Sakste poolt oli öeldud, et supikausid perenaistele saawad, aga katsugu nad, kellel kõige wäledamad jalad on.

Kausid pandi ritta maha ja wiiekümne sammu tagant pidid naised wõidu kausside poole jooksma. Kaussa oli wähem reas kui naisa, sellepärast pidid pikaldasemad ilma jääma.

„Hopp — üks — kaks — kolm!" hüüdis korraldaja ja naised pistsid jooksu. Kui keegi nägi, et teine ta'st püüdis mööda jõuda, haaras ta selle sitsijakist kinni. Pool jäi haaraja peosse, aga poolega ruttas jooksja eesmärgi poole. Mõnel juhtus õnnetus — ja naine läks üle pea-kaela kukerkuuti.

„Oh kui jäme — kui hirmsad wõiwad need talupojad olla!" arwas noor proua.

„Ei, südamekene, need on inimesed," tähendas parun, „ja sünnib waadata, sest see toob omal wiisil kasu."

Kaks naist läksid kausi kallal tülli. Küllap nad wististe ühel ajal olid kausi juure jõudnud, sest teine pidas teist poolt kinni.

„Anna siia — kuule, Mari!.."

„Ole wait — ma jõudsin enne."

„Sina — paksmagu, jaksad nüüd... Anna siia!"

Teised pulmalised kogusid salgakaupa tülitsejate ümber.

„Aa," hüüdis keegi purjus meestest. „Mari, sinu „wassong" käib Reedust üle. Ära anna kaussi!"

Pidulised naersid.

Tülitsejad naised lähenesid üsna sakste lähedale.

„Jookske uueste!"

Kuid naised hoidsid ikka kausist kinni.

Seal rebenes Mari katkirebitud jakihõlm alla, ja naine häbenes herraste ees. Ta laskis pahema käega kausi äärest lahti ja püüdis jaki hõlma korras hoida.

Teine naine tahtis seda oma kasuks tarwitada ja napsas kausi Mari käest ära. Kuid õnnetuseks hoidis Mari kausi äärest ühe käega sedawõrd tugewaste kinni, et suur tükk ta peosse jäi.

Nüüd ei saanud kumbki kausist midagi.

„Säh siis ta enese sisse!" ütles teine naine wihaselt ja pani katkise supikausi klopsti Marile pähe.

„Waat — nii — nii," hüüdsid pidulised ja hakkasid naerma.

Kuid noore proua meelest oli sarnane nali liig jäme. Ta awaldas põlgtust sarnase elajaliku rahwa üle ja läks ära.

Noort parunit kiskus pidutuhin enesega kaasa, nii et ta tõepoolest seda tubliks naljaks pidas ja südamest sarnase etenduse üle naerda sai.

Armuline herra wiibis weel pidul.

Ta laskis toast kastitäie kompwekkisid tuua ja käskis lapsed enese ette muruplatsile saata. „Teie, wanad, joote õlut ja wiina, aga nemad, wäikesed, peawad ka midagi saama, et oskaksid oma armulise mõisaherra pulma meeles pidada."

Kui ime-hea ja lahke herra neil oli! Rahwa südames sünnitas herra headus ja lahkus kõige soojemaid tundmusi.

Ei niisugust herrat teistel ole!

Emad püüdsid lastele kõrwa sisse sosistades õpetada: kui parun midagi peaks andma, siis ta jalgadele pai teha. Sellest on herral hea meel.

Aga seda polnud tarwis.

Parun laskis lapsed kümmekond sammu eemale jääda ja ütles: „Olge nüüd kärmed püüdma. Kes ilma jääb, sellele ei wõi mina ka mitte anda, sest inimene, kui ta midagi tahab, peab waewa nägema."

Lapsed seisid hunnikus ja waatasid saksu. Harilikult kardab maalaps saksu, aga nüüd oli neid hulk koos ja nad kaotasid oma kartliku oleku. Need, kes teiste taga seisid, itsitasid, sest ka nemadki ei teadnud, mis õieti tulemas oli, aga ometi pidi see kompweki-püüdmine tore ja lõbus olema.

„Noh, lapsed," ütles parun, tõusis üles ja wõttis kastist kamalutäie kompwekka.

Oh kui palju neid on! Lapsed läksid ärewaks ja mõned astusid ligemale. Wõis kergesti aru saada, et nad endid suure waewaga paigal jõudsid hoida. „Wa-

gusi!" hüüdis parun, wiskas kamalutäie kompwekka lagedale muruplatsile, mille juure ja ühtlasi hüüdis: „Wõtke nüüd!"

Nagu maruhoog, nagu näljane hurdakari, tormasid lapsed kompwekkide kallale. Ennemine kohale jõudjad heitsid kõhuli murule maha ja püüdsid maiusrooga endi kehadega teiste eest kinni katta. Aga pärastised tulijad jooksid jalgadega teiste otsa, tirisid kõhuliolija jalgupidi püsti. Pea ühines lastehulk üheks üksteisest läbi keerlewaks, pöörlewaks hunnikuks. Ikka suurema südidusega püüdsid teised seltsimehi paigast eemale rebida, need jälle hoidsid kahe käega pikast rohust kinni, puurisid oma sõrmed rohujuurte alla ja tegid keha sirgeks ja kangeks, et teine teda paigast ära ei suudaks liigutada. Pea paistis poisikese pea, aga sellel said äkitselt jalad alt ära kistud ja ta langes siplewasse hunnikusse ja kadus silmapilk waatajate silmist. Tõusid uued pead ja kadusid jälle niisama ruttu.

Esmalt kuuldus sealt lastehunnikust äge ähin ja kohin, aga warsti muutus ähin kiunumiseks. Nüüd kostsid juba karjatused ja appihüüdmised, aga nagu näha, ei pääsenud sellest keeruliselt läbikaswanud lastehunnikust keegi wälja.

„Mis nad, paganad, nüüd!.." hädaldasid wanemad, kellel pisikese-wõitu lapsukesed seal hunnikus olid, „tallawad üksteisel käeluud katki!"

„Ai — ai — ai," karjus keegi. Ta hääl kostis õige kibedalt ja tumedaste. Wiimase järele wõis otsustada, et lapsukene hoopis hunniku põhjas on, ja mis see siis ime, kui nad tal sääre- wõi jalaluud wõi mõned küljekondid on katki tallanud.

„Kelle see on, kes seal kisendab?“ küsisid inimesed. „Kuule, Mai, see on ju sinu jagu.“

Mai teadis seda ometi isegi. Juba esimesest häälitsemisest oli ta oma poisi ära tunnud, kuid ta ei tahtnud ise teda aitama minna. Kes teab, kuidas sellega on... aga tema poisil oli ju alati rammu. Jälle kostis hüüdmine hunniku põhjast ja nüüd mõjus see häälitsemine ka herra peale.

„Minge laiali!“ ütles ta rahuliseks jäädes, kuid seda ei kuulnud rabelejatest keegi.

„Missugused jommarid!“ tähendas keegi mees. „Kasige minema!“

Ja mees loopis poisikesed kui takukoonlad laiali.

„Kes see kisendas?“ küsis keegi. „Ah soo, seal ta eemal ongi.“

Ja eemal seisis segamisi kistud juustega ja lõhki rebitud kuuega poisikene, aga tal oli ometi hea meel, ta naeris laginal.

Tal olid mõlemad peod kompwekka täis.

„Waata, waata wäikest wõrukaela,“ ütlesid teised naised, „enesel pole häda midagi, aga kisendab, et teiste alt lahti pääseks ja noosi nõnda kätte saaks.“

Parunilegi meeldis niisugune wigur.

Wäikese waheaja järele kordas parun sarnast etendust uuesti.

Keegi suurematest poistest püüdis jooksu pista, küllap ta hästi oli kompwekka korjanud, aga teised hoidsid ta kinni. Ta tegi tugewa rapsatuse ja pääsis lahti. Poiss jooksis jõe poole, kuna teised karjakaupa järele lippasid. See tuhin oli sedawõrd üleüldine, et mitmed wanematest inimestest jõe poole ruttasid.

„Kusti, putka otse ette... Ajage ta jõkke!.. pagana päralt, piirake ta sisse nagu Kobelew Osmani... Näe — näe, pane sealt!..“

Ja teised surusid põgeneja ikka rohkem ja rohkem jõe käärusse.

„Kuhu sa enam lähed?..“

Põgeneja haaras wembla.

„Ah siin on paremaid!“ ja paar poissi wõtsid wemblad kätte.

„Ah — anna aga kätte.“

Põgeneja wiskas äkitselt wembla maha, jooksis siis jõe poole.

„Nüüd hüppab sisse.“

Aga wale. Jõe ääres kaswas lääbakili kaugele wee peale ulataw wana jäme lepp. Küllap ta omal ajal ka püsti oli olnud ja küllap ta püsti olles enesele selle jämeda tüwe ja krobelise paksu koore oli kaswatanud, aga nüüd oli ta lääbakili. Ja ta ulatas peaaegu üle jõe.

Põgeneja läks kassi osawusega ja wäledusega mööda jämedat tüwe üles ja istus lepa käharate okste sisse oksa-risti peale maha.

Tuline ilus ja lõbus koht! Siia ei wõinud keegi järele tulla, sest ta jaksas leppa niipalju liigutada, et selle tüwe mööda wõimatu oli üles ronida.

Tore koht — all mustas sügaw jõgi. Poisikene wõttis taskust ühe kompweki teise järele ja wiskas paberid kalda poole.

Küllap ta sellega tagaajajaid pilkas, kelle nõu ta oma osawusega tühjaks tegi.

„Pagana poiss — kes teda sinna juhatas?.. niisugusest saab madrus — ronib kui kass puud möö-

da. . . Waata, waata — kõiguta, lähed karwupidi sisse. . ."

Kuid teiste trotsiks kõigutas poisikene nii waljuste puud üles ja alla, et selle oksad pea wette puutusid.

„Tee — tee aga," hoiatasid teised.

Meeletu poisikene tõusis püsti, kõigutas puud ja läks siis rohkem ladwa poole.

„Ära sa, jõmpsikas, mängi — sinnasamasse sa jääd, kui karwupidi sisse lähed!"

Kuid poisikene ei pannud hoiatust mikski. Läks rohkem weel lepa ladwa poole ja õõtsutas tugewamini.

„Sellel oleks pükste alt tarwis natukene soendada!.. kuule, Mari, see on ju sinu poeg, kutsu ta ära. Keegi pagan ei too teda sealt wälja, ja mis see poolkuiwanud lepa latw siis peab."

„Aa, tubli poiss — olete ise waresed, aa. . ." ütles keegi purjus mees. „Kui ma noormees olin, tegin niisama. Tubli poiss — pagana harakahari. . ."

— Priiuuh — kuuldus jõe poolt ja kõik nägid, kui poisike lepa ladwaga sisse wajus. Poiss kisendas. Kaldalolijad hakkasid üksteisest läbi segama. Mari rääkis, kisendas, hädaldas segamini sõnu. Küllap ta poissi weel hoiatas, aga mis see aitas, sest poisikese selg puutus peatselt jõe pinda. Õks oleks nagu weel tahtnud ta'ga naljatada, tal oleks nagu hea meel seda kihawat hulka kaldal näha olnud.

Parajal ajal laskis ta poisiga ühes wette.

„Appi — appi!" kisendasid kümned suud, kuid keegi ei julenud sügawasse wette hüpata.

„No, nüüd upub inimene ära ... mis te wahite, aidake ... näe, wajus alla ... wisake talle midagi kätte!..“ kostsid hääled läbisegamini kaldal rahwahulgast.

„Mis pagana nali see on ... mis sa ta'st siia tõid, kui ta mujale ei oska minna kui jõkke!..“

Parun oli ise ka kaldale tulnud ja ta saatis mehi pargist paati tooma.

„Noh, hullu, näete, poiss hakkab juba wajuma, riided lähewad läbimärjaks,“ ütles wana Lamba Jaan. „Ega see siin küll wäga sügaw olegi...“

„Sa oled pikk mees, mine too wälja!“

Jaan kiskuski riided maha ja astus jõkke. Ta läks kõwerduse peale ette. Wesi tuli kurguauku, aga kõrgemale ka mitte. Jaan haaras poisist kinni ja tõi wälja.

Waene poisikene tuli kaldal pea meelemärkusele, aga ta oli nüüd läbi ligunenud ja wärises nagu „lastud wares“. Endisest julgest poisist oli waene häbenew poisikene saanud, kes ema taha hoidis ja tasakesi silmi pühkis.

Kes teab, kui sarnast äpardust poleks ette tulnud, oleks ehk parun midagi lõbustuseks weel teinud. Räägiti, et see seebiga ülemääritud post oli ka wõidu-ronimiseks püsti pandud ja muudki weel, aga nüüd läks parun tuppa. Kuid ta ei keelnud walla rahwast muruplatsil edasi lõbutsemast.

III.

Tagatipp.

Oli juba üsna hilja, kui hääled mõisa murul waikisid. Anti mõista, et jäägu nad nüüd rahule, eks

õlu ja wiin pidanud otsa lõppema, eks neil olnud ju maitsewat worsti ja lehma liha kõhud täis. Ja keegi ei wõinud salata, et tänutundmused poleks piduliste südametes pidu peremehe kohta liikunud.

Esimesed pidulised jõudsid mõisa kõrtsi ette ja jäid siia seisma. Jah, täna oli juba saadud, kas maksab sisse astuda?

„No, mis te waatate?" ütles kõrtsmik, pead leti tagast lahtisest aknast wälja pistes, „kas asi nõnda hull on, et ei jaksa enam üle ukse sisse astuda!"

„Nii ta küll pole, kes see seal nina nüüd oleks nõnda sügawasse pistnud," ütlesid külalised, „aga ega tast puudu ka polnud. Ei tea, kas maksab — on juba hilja."

„Noh, mis maksu sinna tarwis?" naeris kõrtsmik. „Mis pulmaline see on, kes paar tundi pulmi peab? Tulge, puhake jalgu. Rääkige mulle ka, mis pidul näha oli."

„Oi, wa rebane, olid ise ju ka seal. Aga eks wõi sisse astuda, küllap teised tulewad järele."

Pea kogus pulmalisi kõrts täis. Siin oli ometi, nii ütelda, oma tuba, oma luba, siin wõis inimene kuuldawalt südame pealt kõik ära puistata.

Mis enne pärispulmas oli pelglikult tagasi surutud, see ärkas siin ummuses toas kahekordse jõuga. Siin tundis inimene oma wäärtust, ja ta tundis seda nii elawalt, et ta suure suuga enesest teistele kiitlema hakkas.

Kuid kellegile ei meeldinud sarnane kiitlemine, sest iga mees pidas ennast täna õhtu kõige enamaks, kõige rikkamaks ja iga mees arwas enesel, ka wigase jalaga küla kingsepp Martki, kõige rohkem rammu

olewat. Iga mees tundis, kuidas ta käewarred wõimsalt õlgade küljes rippusid.

Need käewarred... Mis oleks praegu nende ees püsinud!

Ühest nurgast kuuldus kõwa kõnet. See polnud suurustelemine, see polnud ka laulu algus, kuid kõik said aru, mis see oli. Seda kuuldes käis korraks iseäraline rõhuw tundmus inimeste hulgast läbi, aga kõik rühkisid ometi sinnapoole.

„Sina — niisugune — jah kerjus oled sa!" karjus pikk punase habemega mees oma ees seiswa lühikese jämeda peale.

„Sina — niisugune naru... julged mulle ütelda. Poisikene! Kotiga mööda küla kõndida — see on sinu amet!"

Wanamees seisis uhkelt ja wõimsalt, kuna ta sõnadest piirita põlgtus kuuldus.

„See on õige tõsi — päris tõsi," ütlesid ringisseisjad. „Ära sa, Andrus, mine Loo wanamehe lähedale, see kummutab sulle kohe."

Punase habemega mees heitis wihase pilgu ümberseisjate peale.

„Ei ma ole kotiga kellegi käest saamas käinud, aga sina, sina ise..."

„Pea suu, lontrus!"

Seal läks punase habemega mees wiimaks sedawõrd ägedaks, et ta wanale lapiti käega mööda kõrwu lõi.

Mehed tormasid kokku. Pea läksid teised wanamehele appi, aga ka Andrusel oli kõrtsis sõpru.

Kisa, kära, arusaamata kriiskamised ja kisendamised kuuldusid rüselewast hunnikust. Mitmed, kes siia-

maale eemal olid olnud, neid kiskus iseäraline tuhin ja nad tõttasid ka tülitsejate hulka. Altpoolt kuuldus tume, kinni litsutud ägin, kuna teised jälle hoolega rusikaga hoopa andsid. Seal andsid alumised kihid pea üles ja kriiskasid, ähwardasid nüüd täiest kõrist.

Esmalt waatas kõrtsmik naerdes tülist eemale jäänud meestega pealt.

„Lahuta nad ära, anna neile!" ütles keegi, „mis nad, koerad, siin õige purelewad."

Kõrtsmik wõttis leti tagant warnast tugewa härjasoora, mis hästi wintske ja löömiseks ütlemata mõnus oli. Ta läks julgesti ligi, andis sellele, kes ette juhtus, tubli hoobi ja kihutas inimesed hunnikust laiali

Pea soikus tüli ja inimesed ei teadnud isegi, miks nad olid tülitsenud.

Nüüd oli igamehel aega mõtelda ja wõitluses saadud haawu üles lugeda. Ja need, kes enne teineteist peksid, pesid ja puhastasid nüüd üksteise haawu, ostsid lepituse-liiku ja walasid wiina haawade peale, mis wäga hea pidada olema.

Wiin jooksis jõena, ei suutnud kõrtsmik teda magusalt naeratades sedawõrd wälja kallata kui nõuti. „Hõissa poisid!" kraaksus keegi ja katsus selle juures labajala walsi wiisi jalgu tõsta, „nüüd see õige pulm alles on."

„Muidugi — muidugi!"

* *
*

Teisel hommikul läksid küla rahwas heinamaale ja nägid tee kaldal pikaliolijat meest. Inimesed waatasid ligemalt ja tundsid, et see Kuusiku Andrus oli, aga ta habe ja nägu olid werised.

„Surnud wist?“

„Ei — nad olla kõrtsis eila õhtu riielnud,“ ja see, kes nõnda rääkis, raputas Andrust ja hüüdis: „Tõuse üles: mõni sõidab hobusega sulle peale.“ —

Kaua pidi enne raputama, kuni Andrus wiimaks püsti ajas, kätega ringi kobas ja kärgatas:

„Mis te tahate — ma — ma olen sakste pulmas.“

Ja nagu täistopitud kott kukkus ta tagasi kraawi.

Kiir kaugusest.

(Jõulu albumist 1916.)

Kiir kaugusest.

Dr. Willem Jansoni korteris istus wana talunaisterahwas akna all ja ootas oma poega.

See oli tugewa kehaga, paksude paletega, umbes 67-aastane inimene. Ta peas oli lilleline rätik, hallikarwaline lahtine jakk seljas ja sinisetriibuline lai seelik. Kingad olid paksust nahast, tugewaste õmmeldud ja madalate apsatitega. Wanakese käed olid ristis ja aineti waatas ta aknast uulitsale, kus praegu laternad põlema süüdati. Esmalt oli ta köögis tüdruku juures weidi aega, püüdis sellega jutustada, aga kui see kodust poodi jooksis, tuli wana inimene saali, istus akna alla pehmele toolile, kust waade wälja uulitsale ja pimedasse wajuwa majaderäga peale ulatas.

Kõnniteel woolas inimeste jõgi, jutustades ja naerdes.

Tuba täitis ämarus. Ainult eemalt laternalt langes nõrk walgus läbi suurte ruutude wastas olewale seinale.

Dr. Jansoni hästi sisseseatud korter oli käidawa uulitsa ääres. Siin wõis aknal kaua aega waadata, ilma igawust tundmata. Üks pilt waheldas teisele. Päewal seisis kogu kaubaturg silmade all ja õhtul kõndisid uulitsal noored inimesed rõõmsasti jutustades ja naerdes, ja jälle ärimehed üksteisele midagi tungiwalt kõneledes.

Toas walitses puhas, meeldiw õhk ja korralik sisseseade tegi siin wiibimise armsaks. Uhked palmid, kuuselaadi taimed jne. tuletasid peatselt triiphoonet meele, sest Dr. Janson oli suur lillede sõber. Ta hoolitses ise nende eest, waatles neid wahetewahel kaua aega, taimi oma headeks sõpradeks pidades. Walge portselan-ahi laotas meeldiwat soojust laiali ja kunstiarmastajaid sundisid seintel ülesseatud pildid peatama. Dr. Janson oli suur maalikunsti austaja ja iga noor kunstnik luges seda enesele tähelepanemist äratawaks auks, kui Janson tema töösid näituselt ostis.

Dr. Janson oli kogu linnas armastatud ja lugupeetud seltskonnategelane ja kõige selle juures hoolas arst, nii et abitarwitajate hulk alaliselt kaswas.

Kell lõi üheksa, uksekell helises ja tüdruk laskiski peremehe sisse.

„Sinul, armas ema, hakkas wististe küllalt igaw," ütles Janson saali tulles. „Aga ma ei saanud kudagi ennemalt. Tead, ema, täna õhtu oli mul õige raske. Ma tulin praegu haige naise juurest. Mind palutakse — tee terweks, aga taewas, mis ma pean tegema. Ma luban, aga mul on eneselgi wähe usku."

Keset tuba seisis tugewa kehaga, paksude suitsukarwaliste juustega ja hallikas-siniste silmadega mees. Ta lihtsalt, mehiselt näolt paistis rahulolemine. Näo järele otsustades umbes 40-aastane, olgugi, et rohkem hallid karwad tihedas juukses rohkemate aastate hulka püüdsid tõendada.

„Siiamaale ei olnud mul aegagi, aga nüüd, kallis ema, wõin ma sind õige waadata."

Dr. Janson lükkas tooli mööda libedat parketpõrandat ema ette, istus ja jäi aineti naisterahwa otsa waatama.

„Wanust küll. Ei ole ime. Kas usud, ka mul paled kortsus. Kui ilusana ja priskena ma sind sellest ajast weel mäletan, kus laps olin. Kui wana sa praegu oled?"

„Jakobi päewal sai 71 täis."

„Wanust küll. Ei ole ime. Kas usud, ka mul on küllalt hõbedat juustes. Habet ei wõi lastagi kaswada, sest see on juba täitsa hall. Mul on hea meel, et mind waatama tulid."

„Ega sa ju meie poole tule."

„Küll ma tuleksin, aga ei saa selleks kudagi aega. Tänawu suwel mõtlesin kindlaste enesele kuu aega puhkust wõtta ja töö kõrwale heita. Pidin wäljamaale minema ja oli nõu ka teie poole nädalaks wõi paariks tulla. Aga seal tulid niisugused asjad ette, mis siin kinni pidasid. Nägid tänagi, kogu päewal ei saa mahti. Nii see on alati. Ja kuhu sa siis jätadki kõik need haiged ja hädalised."

„Ja sa sellepärast siis ei tulnud?"

„Hea küll, sa oled nüüd kord siin ja ega ma niipea sind tagasi lase. Kui mind kodus ei ole, siis astud siia akna alla ja waatad uulitsale. Ega sul nii igawaks wahest ei lähegi?"

„Ma waatasin täna õhtu läbi. Ei ma saa aru, mis need inimesed nii palju käiwad."

„Sa, armas ema, ei tunne linna elu," naeris Dr. Janson. „Neil on waja käia, linna elu on hoopis teistsugune kui maal."

Wana inimene waatas uulitsale.

„Mina ei panegi lampi enne õhtusööki põlema. Istume niisama widewikus. Paistab ju sealt laternatule walgus siia. See widewik on nüüd just niisama

kui ennemalt kodus, kui meie, lapsed, sind tuppa ootasime ja kui wanaisa tontide ja huntide lugusid kõneles. Oi ema, need ajad on mul niisama selgeste meeles, just nagu oleks see kõik eila olnud."

„Kus see lapse asi meelest läheb. Ka mina mäletan oma lapse-põlwe, aga ma olen ju sinust palju wanem."

„Kuule, ema, jutusta mulle nüüd nendest asjadest. Jutusta mulle sellest kodust, kus ma üles kaswasin ja kust mul armsad mälestused."

„Mis asjadest ma tean jutustada. Ega seal kodus nüüd midagi iseäralist olegi."

„Sa, ema, ei oska sellest aru saadagi, kui suur igatsus inimesel mõnikord kodu järele tuleb. Kirjanikud on sellest igatsusest juttusid kirjutanud ja luuletajad laulusid teinud. Oota — eks sellest ole juba üle kümne aasta, kui ma wiimati teie pool käisin. Ma ei ole wenna lapsi näinudki. Kudas see aeg nüüd lendab."

„Wist 15 aastat. Willu on 13-aastane. Tal on sinu nimi ja hüüab sind wahest naljatades nimekaimuks."

„Tubli poiss?"

„Ei ole wiga, hea laps! Just üsna hea õppija ei ole, aga töö peale on tahtmist. Ega ole midagi, millega ta walmis ei saaks. Isa lubab teda peremeheks panna. Noorem wend — see on 10-aastane, aga see tahab jälle kangeste õppida. Uurib kõik raamatud läbi, mis aga kätte saab."

„Noh, kui ta linnas koolis hakkab käima, siis tulgu aga minu juure. Minul ruumi küll. See on õige; üks tubli peremees ja teine õpetlane. Just karwa-

pealt niisama, kui mina oma wennaga. Aga kudas taluga lugu? Kas on niisama, kui aasta 15 eest?"

„Kus ta nüüd enam seda on. Paljugi muutunud."

„Pahemaks wõi paremaks?"

„Eks muidugi ikka paremaks."

„Hooned needsamad?"

„Kus nüüd seda. Jaan ehitas kõik ümber. Meil oli ju siis alles wana tuba."

„Tean küll. Kas tead, ema, kudas ma seda lapsepõlwestki kõik hästi mäletan. Isegi seda suitsu-tuba. Kolm akent eesküljes, üks teisest suurem. Kui õhtul päike kopli taha looja läks, siis wajus kogu tuba pimedusesse. Me kartsime. See on nii selgeste meeles, nagu oleks kõik alles eila olnud."

„Meie nüüdne elamise maja on rehetoast hoopis eemal. Sealsamas kohas õunapuu-aias, kus kaheharuline klaarõunapuu kaswas. See kärises lõhki ja kuiwas ära. Ounapuude oksad käiwad akende wastu, nii et toast wõib puu pealt õunad ära wõtta!"

„Kui kaunis teil seal küll elada on!"

„Ega wiga ole. Tuul kohiseb puude oksades ja kohe wõib teada, missugune ilm tuleb."

„Kas teised hooned ka uued on?"

„Enamaste kõik. Ainult wana wiljaait on weel järel. Seesama ait, mille põrand kõrgel on ja mille alla sa wahest pugesid."

„Tean, tean, ema. Kui hästi see kõik meeles seisab. Ma tean, jäin sinna alla kord kinnigi. Oi — hirm oli suur — kisendada ka ei tohi. Wiimaks juhtus wana Madli ja päästis mind ära. Aga on's ta weel elus?"

„Oh ei — juba üle kümne aasta surnud. Ta waenekene oli raskeste haige. Kaua aega."

Suruwalt langes raskus Dr. Jansoni hingele.

„See wana hea inimene! Kudas teda küll sai sellel ajal pahandatud, läks teine wahest ka kurjakski, aga ega seda kuigi kauaks olnud. Meie nägime ta silmadest ära — nüüd on ta jälle hea. Kas ta oli kaua aega haige?"

„Wististe ligemale aasta."

„Kas ta wahest ka minust kõneles?" küsis Dr. Janson õige tasa.

„Kõneles nii mitugi korda. Ta oli juba üsna lõppemas, kui kord mind oma woodi juure kutsus: Kuule, mu kirstus on paar willaseid kindaid, ma hoidsin need Willemi jaoks. Kui ta kord koju tuleb, anna need temale. — Ega tal ka muud midagi järele jäänudki. See oli kõik ta warandus."

„Kus need kindad siis praegu on?" küsis Dr. Janson ärewalt.

„Ega neid enam olegi. Mis need siis ka olidki. Lihtsad labakindad. Wanainimese mõtted. Jaan ütles kohe: ega neid maksa hoida, sest Willemil neid ammugi tarwis ei lähe."

Dr. Janson waikis. Uulitsalt kuuldusid hääled ja raske wankri mürin. Kusagil hõiskas auto. Ornait heitis eemal uulitsa nurgal põlew latern walgust saali ja wastas olewale piltidega kaunistatud seinale.

Wanainimese kuju kerkis elusana Dr. Jansoni silmade ette. Tema ei wäsinud teda keelamast, hoiatamast, temaga kurjustamast. Aga teiselt poolt ei olnud ühtegi soowi, mida ta ei oleks omal ajal täit-

nud, ja alati astus ta kõige südidusega laste kaitseks wälja. Wahest jooksis ta wanainimese selja taha ja siis waatas Madli tõsiselt ja kindlalt isale otsa ja lausus: „Löö mind, aga jäta laps rahule." Ja nüüd oli see inimene seal raskes ja kauakestwas walus. Ta püüdis oma häda wastu nendest abinõudest kergitust otsida, mis ebausklikud ja rumalad naised talle õpetasid. Aga ometi oli see, keda ta alati suure armastusega meeles kandis, õpetatud arst? Miks ei jooksnud see nüüd oma kõige suurema heategija woodi juure ja ütelnud: oota, ma tahan sind terweks teha. Oota — see peab sind aitama, keda sa ilmas wahest kõige rohkem oled armastanud!

Aga see õpetatud arst ei teinud seda. Ta sõitis päew päewa kõrwal oma haigete juures ringi, tõusis rikkaks, seadis oma korteri uhkelt sisse ja talle ei tulnud seda meelegi, kes nii ütles: „Löö mind, aga jäta laps rahule."

Ja kui see wana inimene waludest ja ootamisest wäsis, andis ta oma wiimase waranduse sellele, keda ta oli armastanud ja kes teda ometegi waatama ei tulnud.

Midagi surus walusasti Dr. Jansoni südant.

„Ega sa meie kohta enam ära ei tunnekski," algas ema. „Tead, need õunapuud, mis sina lapsena isaga pookisid, on nüüd juba suureks kaswanud ja kannawad wilja. Iseäranis see on uhke puu, mis aherwarre otsa istutasite. Tänawu oli ta nõnda õunu täis, et otse päikese käes punetas. Lapsed hüüawad teda Willemi puuks. Nii kutsuwad teda naabrid ka. Kopli sööt on ammugi põlluks tehtud ja isegi kopli taga rabas oli rukis tänawu üle pea. Nüüd

ju haritakse hoopis teist moodi põldu, kui siis, kus sa alles laps olid. Endiste lautade kohal on suured klaaslawad ja wõi ma nüüd kõik seda teangi, mis seal kõik kaswatatakse. Ma wahest ütlen ka, mis sa nüüd kõike seda teed, aga Jaan ütleb: ära sa ema nurise. Ju tal ikka õigus on. Tead isegi — sellel ajal oli wahest ühest-teisest ka puudus, aga ega nüüd küll mingist puudust ole märgata."

Dr. Janson leidis enese nagu kino ekrani eest, kus linal ta lapsepõlwe pildid kiiruga silmade eest mööda libisewad.

Ema tasane kõne äratas kõik selle, mis siiamaale oli uinunud, elusse. Need olid tuttawad pildid, ta lapsepõlwest tuntud saludest, tuntud wäljadelt, armastatud inimeste hulgast. Alles nüüd nägi ta, palju päikesepaistet, hõiskamist ja rõõmu neis oli. Nendes oli pillawalt lusti- ja wärwide-mängu.

Aga midagi silmas ta sellel pikal pildikangal, millest ta oleks kahe käega kinni haaranud.

Ta katsuski teda peatada.

„Kas mäletad, ema," ütles Dr. Janson, „seal kopli aia peal kaswis laiade okstega jalakas? See oli seal kohas, kust jalgtee üle aia karjamaale wiis."

„Miks ma seda puud ei tea."

„Ons ta alles?"

„Selle ostis puusepp ära ja laskis laudadeks saagida. Jalaka-lauad on ju kallid."

„Ah seda puud ei ole siis enam?"

Aga sellel pildikangal, mis praegu ta silmade eest läbi käis, oli see puu oma täies uhkuses ja toreduses. See oli sügisel, kus ta oksad uhkelt kollaste kaunalestadega kaetud kaugele ulatasid. Sellel ajal,

kui õhtud juba pimedaks läksid, sai ta selle puu all Annaga kokku. Seal oli pea täitsa pime, sest jalaka oksad katsid taewa kinni ja peitsid armastajad eha ja kuu kiirte eest. Anna oli talu tüdruk, aga noore mehe eest, kes sellel ajal koolis käis, wäga ilus ja ta uskus kindlasti, et Annata sugugi elada ei wõi. Kahju, et päewad nii pikkamisi wenisid, kahju, et ta juba tänawu täieealiseks ei saanud, kui oleks seda neiut omale naiseks wõtta.

Õnn! Kus on inimese õnn? Ta on seal laiaoksalise jalaka all. Siin ehitasid nad hea meelega tulewiku lihtsaid, armsaid hooneid, siin seadsid nad oma tulewiku kodu korda, siin kaswatasid nad ühes meeles lapsi ja wiisid need haritud inimesteks. Siin oli alles niisugune elu, kuhu wäljastpoolt pahandused, mured ligi ei pääsenud. Siin oli elu weel selge kui allika wesi, mis sügawalt läbi paistis ja kuhu põhja peale mingit kõntsa ei olnud wajunud.

Kord olid nad sügisel sealsamas jalaka all. Sellel ajal pandakse juba tuled taludes warakult põlema, mets kohiseb ja pime on ümberringi.

Õhus tundub rehtede ja kütise haisu.

Temal tuli kodust ära sõita, sest suwine koolide waheaeg oli otsas. Raske oli lahkuda. Pidi millegist südame lahti kiskuma ja see sünnitas walu ja piina. Kui hea oleks olnud, kui nad nüüd nii wanad oleksid, nõnda et abielusse astumiseks mingit takistust ei leiduks. Nad oleksid siis alaliselt teineteise juures, elaksid seltsis, peaksid oma kohta ja kogu ilm, sellega ei oleks neil midagi asja.

Ometi olid asjaolud niisugused, mida muuta ei saa.

Kuid troost leidus ikkagi selles ahastust sünnitawas seisukorras.

„Ma tulen jälle tagasi," ütles Willem ja oma südames rõõmustas ju ette, kudas siis Annat tahab rõõmustada.

Seal suudleski ta neid huulesid, milledes ülirohkeste kuumust ja elu tundus.

Aga Janson ei läinud enam koju, ja kuigi läks, siis jäi ta sinna ainult paariks päewaks. Kudas see kõik oli kadunud, justkui oleks tugewal käel hingest wälja uhutud. Ta ei saanud pärast enam Annaga kokkugi.

Ja sellest ajast peale on talle need silmapilgud wäga harwa meele tulnud. Elu tõrjus lapsepõlwe unistused kõrwale, sest elu tõi uusi piltisid, mille walgus erk, mille hüüded ja pilkamised tugewad. Kodus wõis ta siis weel ennast pimedas jalaka all otsida, kui isegi weerewa eha palistus taewa serwalt oli kadunud.

Aga täna õhtul oli ometi midagi, mis kõik selle minewiku ta silmade ees kui salaraamatu awas. Ja need pildilehed ei olnud selle pika aja jooksul sugugi koltuma löönud.

See oli ema hääl, mis minewiku äratas. See oli nagu mõni saladusline nõiapreestri kellahelin, mis inimese magama paneb ja teda imeliste unenägude walda kannab.

Dr. Janson waatas oma ette.

„Ega sa kõiki oma aegseid enam mäletagi," jutustas ema. „Eks need ole selle aja sees suurteks inimesteks kaswanud."

„Tõsi — ei mäleta tõepoolest. Nagu läbi udu

tulewad mõned meele. Sellest on ju paarkümmend aastat möödas. Aga mulle tuleb meele — see oli Paju Anna. Ma mäletan — ilus tüdruk. Kudas tema käsi käib?"

Dr. Janson katsus õige ükskõikne olla, aga ta hääl wärises.

„Miks ma seda ei tea. See oli tõeste kena inimene. Aga ega ta käsi käinud ühtegi hästi."

„Kuidas?"

„Ta oli nii imelik. Teda käisid mitmed ligidalt ja kaugelt kosimas, aga mehele ei läinud. Wiimaks ikkagi läks, kuid pikka iga tal ei olnud. Jäi tiisikusesse ja suri."

„Suri?"

Oi, kui hea inimesetundja oleks seda küsimust kuulnud, see oleks teda karjatuseks pidanud.

Dr. Janson tundis, kudas ta tõuswal ja langewal rinnal õhu hulk napiks jäi.

„Ega seda tea, kudas ta selle häda sai. Nende perekonnas ju tiisikusehaigust ei olnud. Ehk ta oleks ka terweks saanud, kui oleks arstitud. Aga tema, imelik inimene, ei otsinudki rohtu. Laske aga olla peale, lausus ta, nii on kõige parem. Aga palgest oli tal iga weretilk kadunud. Walge kui luu. Kui ilus ta sellel ajal oli. Nagu Jumala ingel."

„Ah ta ei lasknud ennast arstida? Kas ta siis tahtis surra?"

„Mina seda ei tea, aga nii oli. Ütlesid talle: Kuule, Anna, keeda poolalehtede teed ja joo seda, see peab aitama. Tee enesele männakaswude wannisid, ka need teha terweks. Aga tema naeratab wastu ja ütleb: Olgu aga peale — eks mulle ole sellest

küll. Eks ma ole juba oma elu ära elanud. Mul olid ka omad rõõmud ja rohkem ma midagi ei ihaldagi."

Midagi käristas wõimsalt Dr. Jansoni südame lõhki. Kas ta siis ainult selleks tööd oli teinud ja teadmisi õppinud, et selle läbi mitte ühegi nende walu ja waewa kergendada, kes temale noores eas nii hulgani roosilisi silmapilkusid walmistanud? Ta oleks wõinud neid aidata, tal oli teadmisi, ta oleks wõinud nende juure astuda: Uskuge ja lootke, ma teen teid terweks. Missugune õnn oleks talle wastu waadanud. Ta teadis — nad mõtlesid ta peale, uskusid tema sisse, aga see nende jumal ei tulnud. Nad hüüdsid öösel tema poole, aga ta ei kuulnud ega wastanud. Ta tegi tööd, ta aitas inimesi, aga need jättis ta abita, keda ta oli tõotanud elu otsani armastada.

Dr. Janson tundis, kudas ta midagi wäga suurt, wäga wäärtuslist oli kaotanud. Ta oli oma elu kaotanud. Ta oli küll aastakümneid kibedaste tööd teinud, surijate woodi ääres seisnud, neid lootuste andmisega petnud, nende ärakuiwanud keeli arstirohuga niisutanud. Ta oli wandumist ja palumist kuulnud. Ta oli tuhmiks kustuwatesse silmadesse waadanud ja ta oli näinud, kudas surija woodi ääres omaksed tahawad teda lõhki kiskuda ja karjuwad kui meeletud: aita — aita!

See oli nõnda aastate kaupa kestnud, ja kas suudab ta seda kokku arwata, kui mitu korda teda unewoodi pealt üles kisti, wälja wiidi sellest küsimata, missugune öö oli.

Aga kus olid need näod nüüd jäänud? Nad segasid udus ja kõikide kindlad jooned kadusid ta silmadest. Oieti ei mäletanud ta ühtegi — ainult üksikud

osad ühest ja teisest põrutawast juhtumisest tulid meele. Aga mis peaasi — esiti mõjusid niisugused lood liigutawalt, rahuriisuwalt. Kuid peatselt pakatas süda ja ta meel muutus isegi pahaks, kui rahutust nägi, millest ainult kahju wõis tulla, aga mitte mingisugust kasu.

Ainult need kaks inimest ootasid teda oma walus ja piinas asjata.

„Oleks ometi sinagi sellel ajal kord sinnapoole tulnud, ehk oleksid sa talle odanud rohtu juhatada. Teie saite ju lastena nii hästi läbi."

„Jah, ema, oleks ma tulnud. Aga ma ei tulnud."

Dr. Janson laskis pea käte wahele, wajus ema rinnale.

Mees nuttis.

Uulitsal wärises laterna tuli, aga toas oli üsna pime.

Ei ole aega.

(Mõtted I.)

Ei ole aega.

Karu mõisa kärneri naine Anna Paju magas raskeste. Toas oli woodi magaja naisega, woodi kõrwal lapsekiik, akna all laud, kus peal toidujätised wedelesid, laua ääres mõned toolid ja akna all mehe pikasääregasaapad. Korter, kus nad elasid, oli mõisa oma. Paremal pool maja seina wastas seisid kõrwustikku mõisa rahwa sigadelaudad, kuna pahemal pool kubja tuba oli. Aegajalt kuuldus läbi seina kubja naise kange köha, mille peale mees ööseti käratas: „Saatan wõtaks, sa ei lase magada. Hommiku ole enne päewa wäljas." Selle järele kuuldi kubjas üles tõuswat, ta otsis pimedas midagi — tõmbas siis tikuga tuld ja peagi wõis kanget, wastikut Wene tubaka lõhna kärneri toas tunda. See wastik hais tikkus läbi seinapragude.

Täna magas kärneri naine imeraskesti. Ta oli põranda ära pesnud ja sealjuures ühtelugu haiget last aidanud. Kogu minewal öösel ei saanud ta silmi kinni, wäike Leeni ärkas ühtelugu üles ja hakkas haledasti nutma. Lapse karjumine äratas ka mehe üles, see pööras siis teisele küljele ja ümises omaette: „Et sa ühe rahulise silmapilgu saaksid, ühtelugu hulub. Wõtaks seda elu!" Naine surus küll lapse rindade wastu ja kui wäike tundis, et tal seal pehme ja soe oli, siis jäi ta ka waikseks. Pool tundi, tunni aega

hoidis Anna lapsukest oma käte peal, wiimaks surid need niikaugele ära, just kui oleks nad puust, ja kui ta last tahtis ütlemata õrnasti ja ettewaatlikult kiigusse panna, lõi silmad lahti ja hakkas nutma. Ruttu wõttis ta lapse oma käte peale ja ütles: „Jumal hoia, mis sul waesel siis ometi on!“

Täna õhtu oli laps weidi parem olnud ja Anna heitis peale seda, kui mees natukeseks lubas wälja minna, wäheks ajaks woodisse. Noor inimene, pika, hoopis kahwatanud, lahja, otse sissewajunud näoga, paksude pruunide juustega, jumeta, kahwatanud huultega, magas sügawas unes. Ta parem käsi ripub üle woodi ääre, millega ta nähtawasti last oli kiigutanud. Jalad puutusid pea maha, et ajawiitmata üles tõusta, kui laps nutma hakkab. Laua peal olewas lambis oli wist õli wäheks jäänud, wõi oli taht halwasti sees, aga kogu tuba täitis läkastama panew wastik petroleumi hais. Wanadest ajalehtedest, mis mees mõisast toonud, wõetud ja seintele kleebitud kindralite pildid waatasid tõsiselt ja kurjalt, nagu ei oleks nad selle korraga, mille walwajad nad päewad ja ööd läbi peawad olema, sugugi rahul. Kärneri paar oli selles korteris juba ligi kümmekond aastat olnud, igal suwel lubati nende tuba seest puhastada, kuid ikka oli see ühel wõi teisel põhjusel tegemata jäänud. Nüüd oli lubi mitmest kohast ära pudenenud, ainult ristamisi löödud warbad ja tagapool olew pihastanud sein paistsid silma. Kui paremalt poolt tugew tuul puhus, siis wõis toas südant pööritama ajawat seasõnniku haisu tunda. Kuid seda tuli ainult arukordadel ette.

Anna magas raskeste, sellepärast ei kuulnud ta seda, et laps juba hulk aega õige tugewaste nuttis.

Näis, nagu oleks ta mõnikord hoogude wahel waikinud, aga tõepoolest mattis miski asi ta kurgus hinge kinni, nii et ta häälitseda ei saanudki. Kord-korralt läks nutt waljemaks, kibedamaks, aga ema ei kuulnud lapse häält, ta magas nagu surnu.

„Tule Jumal appi, mis sellel lapsel ometi on," pomises kubja naine, „ta ei kuule, kas karjugu teine wõi surnuks. Kus see Willem siis ise peaks olema?"

„Ära sööwad, kurjadwaimud, su hinge seest," pomises kubjas ja pööras teisele küljele. „Willem, Willem, eks ta ole seal, kus iga õhtu. Mängib mõisa poistega tallmeistri toas kaarta. Ega see sealt niipea tule. Mis tal teha, logab aias päewade wiisi. Katsugu, oleks wäljal. Ja ega see Anna kuule, puhu wõi pasunaga."

Lapse nutt läks ikka waljemaks, terawamaks. Wõis selgeste teisele poole seina kuulda, et hinge kinni matab.

„Wõtaks kurat," pahandas kubjas, „nüüd kuula siin öö läbi nende lõugamist pealt, aga homme ole juba enne päewa tõusu talli ees. Niisugune elu ei ole kusagilt pärit!"

„Ah, sina mõistad ikka naisele süüd ja see pole midagi, kui mees öö otsa kaarta mängib. Sinul on kahju, et sa seal ei ole. Sa . . ."

Naine ei saanud edasi rääkida, äge kõhahoog mattis tal hinge kinni.

„Noh, mis neil naistel siin siis teha ongi," urises mees.

„Ah, teha ei ole," jahwatas naine, kui köhahoog järele andis. „Jah, teie, ega teie teiste tööd ei näe. Minewa öö läbi jändas ta lapsega, ei saanud silma

kinni. Mees magas kui kott, süda täis weel, kui laps nuttis. Eks ma tea omast käest. Hoidku Jumal seda naise elu!"

„Tahaksite küll päewad-ööd kokku magada. Ega teil weel siiski hea ole."

„Waata kurjawaimu, kudas ta wõib sul hinge seest süüa. Oled sa, raibe, enam teinud kui mina! Oleksid sa minu asemel, küllap siis teist laulu laulaksid. Aga mis pagan see siis on — laps karjub ju enese lõhki."

Lapse nutt käis nüüd tõeste hoogude, ägedate tõmblemiste kaupa.

Naine tõusis üles, otsis woodi ääre alt, leidis sealt ühe alt ära murdunud toolijala ja kolkis sellega mitu korda wastu seina. Wiimaks kuuldi teises toas kobinat, sammude astumist ja tasast juttu.

Kui wastu seina löödud hoobid Anna üles äratasid, ei saanud ta esmalt unisest peast aru; pea käis ringi, kõik liikmed olid wälja weninud, kogu keha haige, nagu läbi peksetud. Kui püsti tõusis, pidi ta kukkuma ja ainult woodiotsast kinni haarates suutis ta ennast hoida.

Aga niisugune segane olek ei kestnud kaua, lapse nutt tegi talle kõik selgeks. Uniselt kahmas ta wäikese lahja, kerge nagu sulg, lapse oma kätte. Laps waikiski korraks kätel, awas wärwita hallid silmad, aga pea wajusid need jälle kinni ja ta hakkas haledaste nutma.

„Sa suur Jumal, mis sul waesekesel siis ometi on, sa kallis musikene, ole ometi wagusi."

Anna läks, nutja laps käe peal, laua juure, kus punane sawist kruus weega seisis. Aga wäike ei tei-

nud silma lahti, ei saanud kuidagi talle juua anda. Laps lõi pea kaugele tagasi, tahtis ennast ema sülest maha wisata ja hakkas uueste weel waljumini, läkastades nutma.

„Sa Jumal, mis sul siis on!" kõneles ema, last suu juure surudes ja tuba mööda käies. „Mis sul siis on, et sa terweks ei saa! Jää ometi wagusi — sa Jumal, kas sa siis terweks ei saagi? Kus sul see walu siis on? Kas kõhus? Ma triigin!"

Kui ema käe lapse palawa ja paistetanud kõhu peale pani, näis, nagu oleks laps rahulisemaks jäänud.

„Waata, kallis, kui ma triigin, siis saab kohe terweks. Ära nuta enam!"

Ja ema lahjale, jõuetumale, pisaratega kaetud paigele ilmus naeratus.

Aga kohe hakkas laps uueste jälle winsklema, lõi pea tagasi ja ta keha läks korraga kangeks kui puu. Ta hoogne nutt muutus õhuahmimiseks.

„Sa armas Jumal — ei anna järele! Mis sul siis on? Mis sa tahad? Waata, mis ma sinule otsin! Waata!"

Ja ema läks lapsega laua juure, kiskus ühe käega sahtli lahti ja pakkus lapsele määrdinud, katkist papist hobust.

Kuid laps ei teinud sellest wäljagi, ei awanud silmigi.

„Mis ma teen siis sulle, kus sul waesel walu on? Kus kohas? Sina heldene Jumal, ta ei ole ka weel kodus. Jää wait, kussu, kussu, sa oled ju ema sules."

Laps waikis wäheks ajaks.

„Küll Leeni saab terweks, siis ma toon marju. Leeni kaswab suureks, nii pikaks kui emagi on. Ma teen Leenile uued riided. Ma toon Leenile kõik, mis ta tahab. Jää aga nüüd magama!"

Jälle hakkas laps äkitselt nutma, lõi kangeks ja muutus siniseks.

„Sa suur Jumal! Sa sured ju praegu. Ei tea, kuhu tema siis nii kauaks ometi jääb. Sa armas Jeesus, oleks ometi tohtrit, aga ega seda ole. Kussu, kussu, mis sul siis ometi on!"

Naine käis kiireste mööda pisikest tuba ja wajutas lapse tugewaste suu juure.

Lamp põles endist wiisi tumedaste ja laotas halba haisu, ja seintele kleebitud piltide peal olewate Saksamaa kindralite näod waatasid wäga tõsiselt. Nende meeled wõisid wäga pahad olla, et nad niisuguse etenduse pealtwaatajad pidid südaöö tunnil olema.

Lapse nutt muutus weel kibedamaks, rõhuwamaks, ta seisukord lootusetamaks.

„Oh sa suur Jumal, jäta ta ikka elama! Jeesus, Jeesus, tee ta terweks! Mis sul waesekesel siis ometi on. Sa heldene aeg, kuhu ta siis nii kauaks jääb. Ehk on woolmed, läheks Koolme Kaie järele, tema mõistab woolmesõnu."

Ema kõndis lapsega weel kiiremalt mööda tuba. Pihtades lõikas nagu noaga, käed olid rammad, aga ta kiigutas wäikest wahetpidamata, surus lapse suu juure, pakkus talle juua, jutustas temaga alaliselt ja naeratas tihti, kuna ta enese palgeid mööda hõbeselged pisarad alla weeresid.

Wiimaks jäi laps waikseks, ta kibe nägu oli rahuline ja ta hingas kiireste, lõõtsutades.

Tasa, ütlemata ettewaatlikult pani ema lapse kiigusse. Kartes lapse ülesärkamist, ei julenud hingatagi. Hellaste kattis ta lapse tekiga. Kui ta sellega walmis oli, heitis weel pilgu lahjasse hädalisesse kahwatanud näosse ja pühkis sitsijaki warukaga silmi.

„Ei ta ei tulegi, sa Jumal, mis ta siis iga õhtu seal tallmeistri toas wahib. Ma lähen kutsun ta õige ära."

Noorik tõmbas rätiku ümber ja ruttas tasa uksest wälja.

Wäljas oli ilus kewadene öö. Tuuleõhk willpehme, lõhnarikas, sest ta kandis warasete lillede ja puude noorte lehtede lõhna enesega ühes. Mõisa taga tiigis, mis pea pillirooga, konnaosjadega ja jõekõrkjatega päriselt kinni kaswanud oli, krooksusid konnad üksteise wõidu. Mõisawahel oli waikne; ka ööwaht oli pinu ääre puupaku peale istudes ja seal walwates magama uinunud.

Noorik ruttas kiireste tallmeistri toa poole. Ta läks tiigikallast mööda, kaugelt trepi ees kaswawast puiestikust ringi. Saksad olid toolid wälja trepile toonud ja istusid seal kewadesel ööl rõõmsaste juttu westes. Otse mürinal jooksid konnad wette ja nõnda soikus ka mõnes kohas wäheks ajaks nende krooksumine.

Tallmeistri toa aknast paistis tuli. Noorik heitis pilgu wäiksest neljaruudulisest aknast, kus ühe ruudu asemel papitükk ees oli, sisse. Ja, siin ta on; nad istusid neljakesi wäikese laua ümber ja mängisid kaarta.

Anna otsis ukselingi üles. Nähtawaste oli see roostetanud, uks üleüldse alla wajunud, sest ta lii-

kus raskeste. Ööwahi koer, kes eemal tiigikaldal nuuskis, hakkas haukuma.

Kojas oli pime ja wänge hais tungis ninasse. Anna ei saanud esmalt arugi, mis hais see on, aga kui ta käed seina peal rippuwate hobuseriistade wastu puutusid, siis teadis ta kohe, et see tökat oli, mis siin kangesti lehkas.

Tallmeister oli õhtul hobusteriistu määrinud.

Seestpoolt tehti uks äkitselt lahti ja tallmeistri punane habe ja nässis nina tuli nähtawale.

„Kes siin on?"

„Mina."

„Kes sina?"

„Mina. Kas meie Willem on siin?" küsis Anna ja tungis tuppa.

Mehed istusid wäikese laua ääres, mis omal ajal wist punase, krobelise wärwiga oli üle tõmmatud, nüüd aga walgelapiliseks kulunud. Puutüki peal, millest tallmeister nähtawasti oli hakanud kingaliistu wälja woolima, seisis mokkadegalamp. Mokkade wahele oli tahma korjanud ja lambi kohast tõusis paks suits lae poole. Terwe ruum oli õhus heljuwate tahmatükkidega ja kange lambiõli haisuga täidetud. Paar meest olid paljaste jalgadega, kuna nende pliida äärele kuiwama pandud sokid raipe lehka laiali laotasid. Akna ääres simpsu peal seisis pudel. Wististe oli seal wiin sees, kuid nüüd pilkus ainult tilgakene põhja peal.

„Kuule Willem, sina oled siin. Laps on kodus wäga haige."

„Noh, mis Willem wõib talle teha. Ega ta tohter ole."

„Kuule, tule nüüd ruttu koju! Kuule!"

Naine tõmbas oma meest õlast.

Willem kiskus õla kannatamatult lahti, waatas wastas olewale mehele terawasti otsa ja küsis:

„Noh, kas saame ka midagi. Mis sul siis on?"

„Pada pool."

„Oh jäta nüüd järele — tule koju. Laps on wäga haige. Ta sureb!"

„Küll see naisemehe elu on aga orjus, ei lase mitte trumpigi teha," ütles noor, segamisi juustega ja pahura näoga poisikene.

„Kas muud midagi ei ole?" küsis Willem.

„Risti pool ka."

„Teeme siis risti trumbiks ja pada aitab."

„Willem, oh jäta ometi järele. Mine Koolme Kaie järele. Ta triigiks, ehk aitaks."

„Ja, põrguelu on see naisemehe oma küll," naeris tallmeister, mille juures ta suu inetumalt laiali wenis ja näoga hoopis wastikuks muutus. „Ei mina niisugust kolki enesele küll kaela sidunud ja ei ole minul nüüd ka Koolme Kaiega asja."

„Aga see on tore," rõõmustas Willem, kui ta naise oli küünarnukiga tagasi tõuganud. „Ma ütlen, me paneme nad laua alla."

„Oh jäta nüüd ometi, tule ju!"

Naine haaras kaartidest, mis niiwõrd mustad olid, et waewalt wõis neid ära tunda, kinni.

„No noh — ära kisu lõhki. Need on alles minu omad," hüüdis tallmeister.

„Ära, kurat, jända!" kisendas Willem ja püüdis kaardid naise käest ära kiskuda.

„Ma ei lase lahti — tule koju — laps sureb."

„Ega sinul poleks aega olnud siis siia joosta," tähendas üks lauasistujatest.

„Saa ary — lase lahti! Minul ei ole aega tulla!"

„Sa pead tulema. Tule ruttu!"

„Lase lahti!"

Willem tõmbas äkitselt ja selle juures rebenes risti seitse pooleks.

„Sa saadan, su eest ei saa kusagil mahti." Nüüd tõusis mees üles, haaras naise õlast kinni ja wiskas ta uksest välja. Ühe käega hoidis ta sissetikkuja naise eest ukse kinni, kuna teisega luuawarre ukse taha seadis.

Pea oli uks kinni ja mehed istusid uuesti lauda.

„Tiris, kuriwaim, lõhki," lausus Willem kaarta waadates. „Aga see oli risti seitse, sellepärast wõib weel mängida küll."

„Ega sellest enam mingit tule," tähendas tallmeister, „ajas käest segamini. Hakkame õige otsast uut partiid peale!"

„Tule koju, Willem! Kulla pai Willem, tule täna koju! Laps sureb tõeste, ta igatses sind. Tule koju!"

Ukse tagant kuuldus tasane nutt.

„Kuid see hääl oli nagu tuule kaebtus katuseräästas, millega inimese kõrw on ära harjunud. Kõik kuulsid seda, aga keegi ei pannud tähele.

Warsti lahkus Anna ukse tagant. Ta läks kuutõbise wiisil wankudes mööda tiigikallast tagasi. Hommiku poolne taewakaar seisis punases leegis ja tuuleõhus tundus hommikust kargast. Ka saksad olid trepi pealt tubadesse läinud — heledaste särasid suured selged toad ja klawerimängu wõis jalgteele kuulda.

Noor naine wärises kõigest kehast. Suurt waewa nõudis see ta käest, et ta oma hambad jõudis koos hoida.

Oma korteri ette jõudes kuulatas naine weidi aega. Toas oli waikne. Ema südamesse tungis lootusekiir. Ta waesekese walu andis nüüd wist tagasi ja saabki terweks!

Tasa ja ettewaatlikult tegi Anna ukse lahti, aga äge ehmatusehoog rabas ta puukangeks. Ta tütar oli woodi peal ja kubja naine, kellega nad ilmaski hästi läbi ei saanud, põlwitas woodi ees. Ta palwetas.

„Mari! mis seal on?“ hüüdis Anna.

Wana naine tõusis pikkamisi üles, tegi ristitähe lapsukese otsa ette. Siis pööris ta ümber, waatas tõsisel, tigedal pilgul ukse wahel seisja naise poole ja kõneles:

„Mina ei saa küll aru, mis inimesed teie olete. Jooksete mõlemad kodust ära ja lasete lapsukese niiwiisi surra! Ma tulin siia, koputasin küll selja peale, aga mattis tal hinge kinni: minu käte pealt wiis Jeesuke hinge oma juure. Teie ei olnud kumbki seda wäärt, et ta selle lapse oleks teile jätnud. Imelikud inimesed!“

Sisu:

G. Kalla trükk, Tallinnas